

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
(ΕΚΠΑ)

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (ΟΠΕ)

Διπλωματική Εργασία στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
(ΠΜΣ) του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης
«Πολιτική και Διαδίκτυο»

ΛΕΣΒΟΣ 2015-2020: ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΟ
ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΣ ΚΟΛΥΤΑΣ (Α.Μ. 9983201939208)

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΛΙΖΑ ΤΣΑΛΙΚΗ

ΑΘΗΝΑ, ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2021

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
1. Αιτίες και εκφάνσεις του προσφυγικού κύματος του 2015	9
1.1 Η κρίση στη Μέση Ανατολή	9
1.2 Η κατάσταση στα κράτη γειτονικά της Συρίας.....	12
1.3 Η στάση της Τουρκίας	15
1.4 Η αντίδραση της ΕΕ.....	18
2. Το καθεστώς του πρόσφυγα στη διεθνή κοινότητα.....	21
2.1 Ο πρόσφυγας στη Σύμβαση της Γενεύης	21
2.2 Κριτική και εναλλακτικές προσεγγίσεις του όρου	24
2.3 Η έννοια του ασύλου στη σύγχρονη προσφυγική κρίση.....	27
2.4 Πρόσφυγας και άσυλο στην Ελλάδα.....	30
3. Οι προσφυγικές πολιτικές και τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης.....	33
3.1 Προσέγγιση της έννοιας του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης.....	33
3.2 Συνθήκες στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης	36
3.3 Κρατική διαχείριση των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης	39
3.4 Κριτική προσέγγιση των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης.....	42
4. Το προσφυγικό ζήτημα στον ελληνικό Τύπο	45
4.1 Η αναπαράσταση του προσφυγικού ζητήματος.....	45
4.2 Πτυχές της αναπαράστασης των προσφύγων στον Τύπο	48
4.3 Κριτική και εναλλακτικές προσεγγίσεις στις κύριες πτυχές αναπαράστασης.....	51
4.4 Το δημοσιογραφικό υποκείμενο μπροστά στο προσφυγικό ζήτημα.....	54
5. Μεθοδολογία	57
6. Αφηγήσεις σχετικά με τις προσφυγικές πολιτικές.....	61
6.1 Ευρωπαϊκό-θεσμικό επίπεδο.....	61
6.2 Εγχώριο-κρατικό επίπεδο	69
6.3 Τοπικό-κοινωνικό επίπεδο	77
7. Αφηγήσεις σχετικά με το προσφυγικό υποκείμενο	87
7.1 Αρνητικές αφηγήσεις.....	87
7.1.2 Θετικές αφηγήσεις.....	97
8. Συμπεράσματα.....	108
8.1 Προσφυγικές πολιτικές.....	108
8.2 Προσφυγικό υποκείμενο.....	113
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	117
Πηγές άρθρων ανάλυσης.....	128

Εισαγωγή

Το προσφυγικό ζήτημα και οι ποικίλες εκφάνσεις του στο νησί της Λέσβου, βρέθηκαν στο επίκεντρο του επικοινωνιακού προσκηνίου την περίοδο 2015-2020. Μέσα διαφορετικού πολιτικού και ιδεολογικού προσανατολισμού, επιχείρησαν να καλύψουν τα γεγονότα που συνέβησαν, να αναπαραστήσουν τα υποκείμενα που πρωταγωνίστησαν και να παρουσιάσουν τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν. Τα άρθρα τους διαπερνά πληθώρα διαφορετικών, και σε πολλές περιπτώσεις, αντικρουόμενων αφηγήσεων γύρω από το προσφυγικό ζήτημα. Άλλωστε, το περιεχόμενο των μέσων δεν είναι ανεξάρτητο από το πολιτισμικό περιβάλλον εντός του οποίου εμφανίζεται, αλλά κατασκευάζεται μέσα από το λόγο και ερμηνεύεται με βάση το χρόνο, το χώρο και την κουλτούρα που μελετάται. Η αρθρογραφία της περιόδου, συνεπώς, αποτελεί ένα πολιτισμικό προϊόν που αντανακλά σε μεγάλο βαθμό τις ιδέες που κυριαρχούσαν στην κοινωνία (Batziou 2014) και γι' αυτό το λόγο είναι άξια έρευνας.

Το καλοκαίρι του 2015 θεωρείται σημείο ορόσημο στην εξέλιξη του προσφυγικού ζητήματος στην Ελλάδα. Σημειώνεται ένα πρωτοφανές φαινόμενο στα ευρωπαϊκά χρονικά, με τη μαζική άφιξη χιλιάδων προσφύγων και αιτούντων άσυλο, κυρίως από τη Συρία, στα παράλια των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου (Heisbourg 2015). Η ελληνική Πολιτεία βρίσκεται ενώπιον μιας μαζικής προσφυγικής κίνησης προς την επικράτειά της δίχως να είναι επαρκώς προετοιμασμένη για τη διαχείρισή της, σύμφωνα με τα ρεπορτάζ της περιόδου (Καθημερινή 2015a, Εφημερίδα των Συντακτών 2015b). Λύσεις αναζητούνταν τόσο σε εγχώριο όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας το Μάρτιο του 2016, αποτέλεσε τομή στην ευρωπαϊκή διαχείριση των προσφυγικών ροών, καθώς μετέτρεπε την Ελλάδα από χώρα διέλευσης, σε χώρα συγκέντρωσης προσφύγων και μεταναστών (Χριστόπουλος 2020). Πληθώρα άρθρων εστίασε στο περιεχόμενο της Συμφωνίας προσεγγίζοντάς την υπό διαφορετικό πρίσμα, ανάλογα με την τοποθέτηση του μέσου στο πολιτικό φάσμα.

Η Λέσβος αποτέλεσε ένα από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου που σήκωσαν το βαρύ φορτίο της Υποδοχής και Ταυτοποίησης των προσφύγων και μεταναστών. Η δομή της Μόριας, προσέκλυσε το ενδιαφέρον πληθώρας εγχώριων και διεθνών μέσων, αφενός λόγω της υπερσυγκέντρωσης προσώπων και των δυσμενών συνθηκών στο εσωτερικό της, αφετέρου λόγω των εντάσεων και συγκρούσεων που ανέκυπταν κατά περιόδους

τόσο μεταξύ των διαμενόντων, όσο μεταξύ των διαμενόντων και των κρατικών αρχών. Όπως σημειώνει η Triandafyllidou (2017), η κάλυψη του προσφυγικού ζητήματος ήταν αποσπασματική, και όχι διαρκής, με έμφαση σε γεγονότα που είχαν δραματικό χαρακτήρα ή επηρέαζαν την κεντρική πολιτική συζήτηση. Δύο τέτοια γεγονότα ήταν η ένταση και οι ταραχές που προκλήθηκαν στη δομή της Μόριας το Σεπτέμβριο του 2019, μετά από πυρκαγιά που ξέσπασε εντός του Κέντρου και είχε ως αποτέλεσμα την απανθράκωση μιας 49χρονης γυναίκας από το Αφγανιστάν, ονόματι Faride Tajik, καθώς και η ολοσχερής καταστροφή της δομής ένα χρόνο μετά, έπειτα από ταραχές που προκλήθηκαν αρχικά μεταξύ διαμενόντων προσφύγων και κατόπιν προσφύγων με τις αστυνομικές δυνάμεις.

Οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν, ως προς τη διαχείριση της παραπάνω περίπλοκης συνθήκης που διαμορφώθηκε στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, με προεξέχουσα περίπτωση τη Λέσβο, βρέθηκαν στο κέντρο του δημόσιου διαλόγου. Η ευρωπαϊκή, εγχώρια και τοπική πολιτική διαρθρώθηκε γύρω από τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης, τα οποία αποτέλεσαν την απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ακατάπαυστη κίνηση στα ευρωπαϊκά εξωτερικά σύνορα και στις συνέπειές της στη λειτουργία των κρατών μελών γενικότερα και των τοπικών κοινωνιών ειδικότερα (Painter, Papada, Papoutsi and Vradis 2017). Την παρουσίαση των προσφυγικών πολιτικών στην αρθρογραφία της περιόδου διαπερνά πλήθος αφηγήσεων που φαίνεται να διαφοροποιείται ανάλογα με τη χρονικότητα και την πολιτική οριοθέτηση του εκάστοτε μέσου. Στην Ελλάδα, άλλωστε, έχει καταγραφεί μια έντονη σχέση αλληλοτροφοδότησης ανάμεσα στα Μέσα και την πολιτική εξουσία (Nevradakis 2014), γεγονός που αντικατοπτρίζεται συνολικά στη Νότια Ευρώπη (Hallin and Papathanasopoulos 2002). Οι δημοσιογράφοι, λοιπόν, σύμφωνα με τους Bosilkov και Drakaki (2018), έγιναν δέκτες ισχυρών πιέσεων προκειμένου να προσαρμόσουν τη ρητορική τους στην εκάστοτε πολιτική αφήγηση, της οποίας ήταν φιλικό το μέσο που εργάζονταν.

Κεντρική θέση στις αναπαραστάσεις των μέσων, όμως, κατείχε και το ίδιο το προσφυγικό υποκείμενο. Η παρουσίαση του πρόσφυγα στα μέσα διαπνέεται από πλήθος αρνητικών και θετικών αφηγήσεων που ξεδιπλώνονται κυρίως γύρω από το εννοιολογικό δίπολο της «απειλής» και του «θύματος» (Chouliaraki and Stolic 2017, Triandafyllidou 2017, Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020). Ο πρόσφυγας αναπαρίσταται είτε υπό το πρίσμα της απειλής για τη δημόσια τάξη και

ασφάλεια, είτε υπό το πρίσμα του θύματος γεωπολιτικών συγκρούσεων και ρατσιστικών πολιτικών. Βέβαια, η παραπάνω διχοτόμηση δεν είναι εξαντλητική, αφού στην αρθρογραφία της περιόδου διακρίνονται πολλές περισσότερες πτυχές της αρνητικής ή θετικής αποτύπωσης του προσφυγικού υποκειμένου. Σε κάθε, περίπτωση, όμως, αυτό που αναδεικνύεται σε μεγάλο βαθμό ως ζήτημα στη σχετική βιβλιογραφία (Chouliaraki and Stolic 2017), είναι το κατά πόσον, ο πρόσφυγας έχει τη δυνατότητα να τοποθετηθεί ο ίδιος για τον εαυτό του στα ρεπορτάζ και στην αρθρογραφία των μέσων, ή αντικειμενοποιείται κατά την παρουσίασή του, μιλώντας τρίτοι αντί αυτού.

Η κάλυψη του προσφυγικού ζητήματος στον ελληνικό Τύπο, έχει απασχολήσει ερευνητές και μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας (Batziou 2014, Chouliaraki and Stolic 2017, Triandafyllidou 2017, Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020). Οι υπερεθνικές μετακινήσεις και η διαχείρισή τους σε ευρωπαϊκό, εθνικό και τοπικό πλαίσιο, έχουν κεντρίσει σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον της δημόσιας συζήτησης και έχουν δημιουργήσει χώρο για ανάπτυξη περαιτέρω αναλύσεων και ερευνών. Στην παρούσα εργασία μελετάται η παρουσίαση των προσφυγικών πολιτικών και η αναπαράσταση του προσφυγικού υποκειμένου σε μερίδες του ελληνικού Τύπου, λαμβάνοντας υπόψιν τους ευρύτερους πολιτικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες εντός των οποίων αυτές πραγματοποιήθηκαν. Η παρουσία του πρόσφυγα στα ελληνικά μέσα σε μια περίοδο έντασης και αύξησης της διασυνοριακής μετακίνησης, αναδεικνύει σε μεγάλο βαθμό το πώς οι χρήστες τους κατασκευάζουν την αίσθηση του ανήκειν και του μη ανήκειν σε μια κοινωνία, το ποιος θεωρείται γηγενής και ποιος ξένος (Cottle 2000). Αυτός είναι και ο λόγος που απαιτείται ακόμη μεγαλύτερη θεωρητική επεξεργασία και έρευνα επί του ζητήματος.

Η εργασία αναπτύσσει το περιεχόμενό της σε επιμέρους κεφάλαια. Στα πρώτα τέσσερα, παρατίθεται η βιβλιογραφική επισκόπηση και οι θεωρητικές επεξεργασίες σχετικά με τις αιτίες και τις εκφάνσεις της μαζικής προσφυγικής κίνησης το 2015, την προσέγγιση του προσφυγικού καθεστώτος από τη διεθνή κοινότητα, την πολιτική διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο και την αναπαράσταση του προσφυγικού υποκειμένου στον ελληνικό Τύπο. Έπειτα, γίνεται αναφορά στο μεθοδολογικό εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί κατά την ερευνητική διαδικασία καθώς και ο προσδιορισμός του εξεταζόμενου δείγματος. Ο ελληνικός Τύπος παρουσιάζει ποικιλία δημοσιευμάτων τα οποία θα αξιοποιηθούν για τον ερευνητικό σκοπό. Στη συνέχεια ακολουθεί το ερευνητικό σκέλος και η ανάλυση των δημοσιευμάτων με βάση

το θεωρητικό πλαίσιο που έχει προηγηθεί, προκειμένου να υπάρξουν ευρύτερες διαπιστώσεις και καταλήξεις. Η εργασία ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη των συμπερασμάτων και των γενικότερων κρίσεων που προέκυψαν από την έρευνα και την ανάλυση.

1. Αιτίες και εκφάνσεις του προσφυγικού κύματος του 2015

1.1 Η κρίση στη Μέση Ανατολή

Το καλοκαίρι του 2015 σημειώνεται μια εκρηκτική αύξηση του αριθμού των προσφύγων που επιχειρούν να προσεγγίσουν την Ευρώπη. Μόνο μεταξύ της 9-14 Αυγούστου εκείνου του έτους, 42.000 πρόσφυγες φτάνουν στις ελληνικές ακτές από την Τουρκία (Zaragoza-Cristiani 2015). Σύμφωνα με κοινά στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας για τους πρόσφυγες και του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (2015), περίπου ένα εκατομμύριο πρόσφυγες και μετανάστες τράπηκαν σε φυγή προς την Ευρώπη το 2015. Από αυτούς, περισσότεροι από 800.000 διέσχισαν το Αιγαίο από την Τουρκία προκειμένου να φτάσουν τις ελληνικές ακτές (UNHCR and IMO 2015). Οι αριθμοί των ανθρώπων, κυρίως από τη Μέση Ανατολή, που επεδίωξαν να προσεγγίσουν την Ελλάδα αυξάνονται με αλματώδεις ρυθμούς το 2015 και ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες. Είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι το τέλος του Ιουνίου, 65.282 πρόσφυγες φτάνουν στις ελληνικές ακτές, αριθμός που εκτοξεύεται στις 399.326 έως το τέλος του Σεπτεμβρίου του 2015 (Zaragoza-Cristiani 2015). Εν ολίγοις, οι πρόσφυγες που έφτασαν στην Ελλάδα μόνο το καλοκαίρι του 2015 είναι σχεδόν διπλάσιοι από το σύνολο των προσφύγων που εισήλθαν στην Ιταλία σε ολόκληρο το 2014.

Ο χαρακτήρας της τεράστιας και απότομης αύξησης του κύματος προσφύγων πολέμου από τη Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη το 2015 θεωρείται πρωτοφανής στα ανθρώπινα χρονικά (Heisbourg 2015). Ο αριθμός των εκτοπισμένων από τις χώρες τους ανθρώπων εξαιτίας πολεμικών συρράξεων και συγκρούσεων, είναι ο υψηλότερος που γνώρισε η κεντρική και δυτική Ευρώπη μετά την κατάρρευση της πρώην Γιουγκοσλαβίας τη δεκαετία του 1990 (UNHCR and IMO 2015). Στο κέντρο αυτής της μαζικής μετακίνησης πληθυσμών βρίσκονται οι εξελίξεις στη Συρία από το 2011 κι έπειτα. Η σύρραξη ανάμεσα στην κυβέρνηση του Μπασάρ Αλ Άσαντ και τις αντικαθεστωτικές δυνάμεις οδήγησε έναν πολύ μεγάλο αριθμό Σύριων πολιτών να εκτοπιστούν είτε στο εσωτερικό του συριακού κράτους, είτε σε χώρες της ευρύτερης περιοχής. Μέχρι το τέλος του 2014 υπολογίζεται ότι 7,6 εκατομμύρια Σύριοι είχαν οδηγηθεί σε εσωτερική μετακίνηση, ενώ 3,7 εκατομμύρια είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τη χώρα τους (Ostrand 2015). Η εμφύλια διαμάχη σε συνδυασμό με την

εμφάνιση του αυτοαποκαλούμενου «Ισλαμικού Κράτους» στις επικράτειες της Συρίας και του Ιράκ, αποτέλεσαν βασικές πηγές γέννησης νέων προσφυγικών κυμάτων (Koroutchev 2016). Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, ένας στους δύο που διέσχισαν τη Μεσόγειο το 2015 ήταν Σύριος πρόσφυγας που επεδίωκε να σωθεί από τον πόλεμο που μαινόταν στην πατρίδα του (UNHCR and IMO 2015).

Ήδη από το 2013, η Συρία είχε γίνει η πρώτη χώρα προέλευσης αιτούντων άσυλο σε 44 βιομηχανικά κράτη στην Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και την Ανατολική Ασία (UNHCR 2013). Περίπου 56.400 Σύριοι αιτήθηκαν άσυλο εκείνη τη χρονιά, αριθμός που είναι διπλάσιος του 2012 και εξαπλάσιος του 2011 (UNHCR 2013). Η Συρία, και ευρύτερα η Μέση Ανατολή, είχε επέλθει σε μια οριακή κατάσταση, η οποία αποτυπώθηκε στα προσφυγικά κύματα των επόμενων ετών. Σύμφωνα με τον Zaragoza-Christiani (2015), ο αριθμός των προσφύγων που έφτασαν στην Ελλάδα μεταξύ Αυγούστου και Νοεμβρίου 2015, ισούται με το άθροισμα των αντίστοιχων αφίξεων από όλες τις διόδους προς την ευρωπαϊκή ήπειρο τα έτη 2013 και 2014. Πρόκειται για μια εκρηκτική αύξηση που σχετίζεται με τις ευρύτερες εξελίξεις στη Μέση Ανατολή. Σε αντιδιαστολή με προσφυγικά ρεύματα του παρελθόντος, όμως, η ειδοποιός διαφορά των νέων προσφυγικών ροών είναι η ίδια η δίοδος προς την Ευρώπη. Στο πρόσφατο παρελθόν οι προσφυγικοί πληθυσμοί προωθούνταν προς την ευρωπαϊκή ήπειρο μέσω της δυτικής πλευράς της Μεσογείου και έχοντας ως ενδιάμεσο σταθμό το ιταλικό νησί Λαμπεντούζα (Heisbourg 2015). Αντιθέτως, το τεράστιο προσφυγικό κύμα του 2015 αξιοποιεί κυρίως τα περάσματα στο Αιγαίο και προωθείται από τις τουρκικές ακτές στα ελληνικά νησιά. Μόνο το Σεπτέμβριο του 2015 περίπου 153.000 άνθρωποι έφτασαν στην Ελλάδα μέσω της Λέσβου και της Κω (Heisbourg 2015).

Υπολογίζεται ότι το 80% των εισερχομένων προς την Ευρώπη χρησιμοποίησε ως δίοδο το Αιγαίο, εκ των οποίων οι 475.902 ήταν Σύριοι, οι 205.858 Αφγανοί, οι 86.989 Ιρακινοί, οι 23.260 Πακιστανοί και οι 22.276 Ιρανοί (Stathoroulou 2017). Οι χώρες προέλευσης αποτυπώνουν την όξυνση της κατάστασης στη Μέση Ανατολή. Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας για τους πρόσφυγες, οι μηνιαίες αφίξεις στη Μεσόγειο, από περίπου 5.500 τον Ιανουάριο αυξήθηκαν πάνω από 221.000 μόνο τον Οκτώβριο, ενώ στο ενδιάμεσο διάστημα 3.600 άνθρωποι είτε χάνουν τη ζωή τους είτε αγνοούνται (UNHCR and IMO 2015) από τους οποίους οι 805 θάνατοι σημειώθηκαν στο Αιγαίο και το 30% των καταγεγραμμένων νεκρών είναι παιδιά (Χριστόπουλος

2020). Όσον αφορά την Ελλάδα, οι περισσότερες αφίξεις το 2015 σημειώθηκαν στη Λέσβο ξεπερνώντας το μισό εκατομμύριο και ακολούθησαν η Χίος, η Σάμος, η Λέρος, το Αγαθονήσι, η Κάλυμνος, η Κως, η Σύμη και η Τήλος (Χριστόπουλος 2020). Το Νοέμβριο του 2015, ανάμεσα στους πρόσφυγες υπολογίζεται ότι το 64% ήταν άνδρες, το 14% γυναίκες και το 22% παιδιά (Koroutchev 2016). Την ίδια περίοδο, μία στις πέντε αφίξεις αφορούσε ασυνόδευτα ή μικρής ηλικίας παιδιά, καθώς και νεογέννητα, από τα οποία ένα στα δύο προερχόταν από εμπόλεμη ζώνη (Χριστόπουλος 2020).

1.2 Η κατάσταση στα κράτη γειτονικά της Συρίας

Το μεγαλύτερο βάρος της κρίσης στη Συρία, και κατ' επέκταση στην ευρύτερη περιοχή κλήθηκαν να «σηκώσουν» τα γειτονικά κράτη. Από το ξέσπασμα της σύρραξης στη Συρία το 2011, η Τουρκία, ο Λίβανος, η Ιορδανία, το Ιράκ και η Αίγυπτος έχουν παράσχει σημαντική προστασία σε πολύ μεγάλο αριθμό Σύριων προσφύγων. Επέτρεψαν την πρόσβαση στην επικράτειά τους και διέθεσαν τεράστιους οικονομικούς και κοινωνικούς πόρους προκειμένου να τους βοηθήσουν (Ostrand 2015). Μέχρι τα μέσα του 2014, η Ιορδανία και ο Λίβανος είχαν διαθέσει 1,2 και 1,6 δισεκατομμύρια δολάρια αντίστοιχα για αρωγή στους πρόσφυγες από τη Συρία (UNDP 2014). Το ποσό αυτό εκτοξεύεται ακόμη περισσότερο στην περίπτωση της Τουρκίας, η οποία σύμφωνα με τον τότε Υπατο Αρμοστή του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες Antonio Guterres (2014), είχε δαπανήσει μέχρι το Δεκέμβριο του 2014, περίπου 4,5 δισεκατομμύρια δολάρια για τον ίδιο σκοπό. Παράλληλα, η κεντρική ιρακινή κυβέρνηση αλλά και οι κουρδικές τοπικές αρχές συνέβαλαν στην περίθαλψη των προσφύγων, παρέχοντάς τους είδη πρώτης ανάγκης, χρηματικά ποσά και πρόσβαση σε σημαντικές κοινωνικές υπηρεσίες όπως το σύστημα υγείας (Ostrand 2015). Πρόκειται για κράτη τα οποία σήκωσαν ένα δυσανάλογο βάρος συγκριτικά με τις δυνάμεις τους, προκειμένου να παράσχουν ανθρωπιστική βοήθεια.

Η ένταση και η έκταση των προσφυγικών ροών ήταν τέτοιου μεγέθους που τα παραπάνω υπέρογκα νούμερα δείχνουν ανεπαρκή. Μέχρι το τέλος του 2014 υπολογίζεται ότι στην Τουρκία βρίσκονταν 1,6 εκατομμύρια πρόσφυγες, στο Λίβανο 1,1 εκατομμύρια, στην Ιορδανία 600.000, στο Ιράκ 220.000 και στην Αίγυπτο 140.000 χιλιάδες (UNHCR 2015b), με τον πόλεμο στη Συρία να είναι σε εξέλιξη και τις ροές ανθρώπων που εγκαταλείπουν τη χώρα να δείχνουν αυξητικές τάσεις (Heisbourg 2015). Οι αριθμοί αυτοί, σε κάθε περίπτωση, είναι ενδεικτικοί και όχι ακριβείς, καθώς σύμφωνα με την Bertì (2015), αρκετοί πρόσφυγες δεν έχουν καταγραφεί επίσημα, είτε επειδή δεν επιθυμούσαν τα στοιχεία τους να είναι καταχωρημένα από τις επίσημες αρχές, είτε επειδή τους έλειπαν τα απαραίτητα έγγραφα, είτε επειδή δεν κατάφεραν να έχουν πρόσβαση στους χώρους καταγραφής προσφύγων. Συνεπώς, τα πραγματικά νούμερα των προσφυγικών ροών το 2015 ήταν πολύ μεγαλύτερα, αν υπολογίσουμε και τους μη Σύριους πρόσφυγες που αναγκάστηκαν να μετακινηθούν από τη χώρα λόγω της επικρατούσας κατάστασης. Χαρακτηριστικότερη περίπτωση είναι οι Παλαιστίνιοι, καθώς από τους 560.000 καταγεγραμμένους στη Συρία, το 50% αυτών αναγκάστηκε

να προβεί σε εσωτερική μετακίνηση με το ξέσπασμα της εμφύλιας σύρραξης στη Συρία, ενώ ένα 12% αναζήτησε διάσωση σε γειτονικά κράτη (Berti 2015).

Τόσο τα γειτονικά κράτη της Συρίας όσο και οι ίδιοι οι πρόσφυγες βρέθηκαν μπροστά σε πολύ δυσμενείς συνθήκες. Ο Λίβανος υπέστη τις βαρύτερες συνέπειες καθώς αποτέλεσε το κράτος με το μεγαλύτερο ποσοστό προσφύγων αναλογικά με τον πληθυσμό του (UNPD and UNHCR 2015). Υπολογίζεται ότι μέχρι τις αρχές του 2015, το 26% του πληθυσμού στο Λίβανο ήταν Σύριοι (Berti 2015). Οι αυξημένες απαιτήσεις οδήγησαν σε πολύ δυσμενή κατάσταση όλους τους τομείς του δημόσιου τομέα. Το δημόσιο σύστημα υγείας, εκπαίδευσης και παροχής υπηρεσιών δεν ήταν σε θέση να ανταπεξέλθει, ενώ σε ορισμένες περιοχές οι αυξημένες ανάγκες σε ηλεκτρικό ρεύμα, νερό και απομάκρυνση των σκουπιδιών οδήγησαν σε αδυναμία του κράτους να ανταποκριθεί (Ostrand 2015). Παρόμοια κατάσταση επικράτησε και στην Ιορδανία, όπου οι μισοί από τους Σύριους πρόσφυγες που βρίσκονταν εκεί ζούσαν σε ακραίες συνθήκες φτώχειας και υγιεινής (Koroutchev 2016). Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με την έκθεση του UNDP (2014), το 80% των καταγεγραμμένων προσφύγων στα γειτονικά κράτη ήταν διασκορπισμένο σε αστικές και γεωργικές περιοχές και όχι συγκεντρωμένο σε ειδικά διαμορφωμένες προσφυγικές δομές στις οποίες θα μπορούσαν να καλυφθούν οι άμεσες ανάγκες τους. Περιοχές όπως η Βόρεια Ιορδανία ή τα σύνορα του Λιβάνου με τη Συρία, που παρουσίαζαν ήδη υψηλά ποσοστά φτώχειας, υποδέχθηκαν τεράστιο αριθμό προσφύγων χωρίς τη δυνατότητα επαρκούς ανταπόκρισης όσον αφορά στη σίτιση, τη στέγαση και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψή τους (UNDP 2014).

Οι παραπάνω οριακές συνθήκες για τα γειτονικά της Συρίας κράτη οδήγησαν σε σταδιακή αλλαγή των πολιτικών τους ως προς την αντιμετώπιση των προσφύγων. Από το 2014, υιοθετούνται πολύ πιο αυστηρά μετρά αντιμετώπισης των προσφυγικών ροών, τα οποία επιχειρούν να διατηρήσουν την εσωτερική συνοχή των κρατών και να περιορίσουν την είσοδο των προσφύγων. Τον Ιούλιο του 2014 η κυβέρνηση της Ιορδανίας αποφάσισε τη διακοπή της ανθρωπιστικής βοήθειας σε κάθε πρόσφυγα που θα κινούνταν εκτός των ορίων που είχε θέσει το κράτος, χωρίς προηγούμενη επίσημη άδεια (Zaragoza-Cristiani 2015). Όποιος συλλαμβάνονταν εκτός των θεσπισμένων ορίων, είτε απελασόταν είτε φυλακίζονταν (Zaragoza-Cristiani 2015). Την ίδια περίοδο, η αύξηση των ένοπλων συρράξεων στη Συρία και στο Ιράκ, λόγω της προέλασης των δυνάμεων του Ισλαμικού Κράτους, οδήγησε στην επιδείνωση της κατάστασης των Σύριων προσφύγων που βρίσκονταν στην ιρακινή επικράτεια (Ostrand 2015).

Το 2014 σημειώνεται συνολικά μια μετατόπιση στις προσφυγικές πολιτικές των γειτονικών κρατών. Η Αίγυπτος αυστηροποιεί τα κριτήρια εισόδου προσφύγων στη χώρα, θέτοντας ως προϋπόθεση την επίδειξη βίζας, γεγονός που περιόρισε δραστικά την πρόσβαση στην επικράτειά της (Ayoub and Khallaf 2014). Σημαντικότερη, όμως, φαίνεται πως υπήρξε η αλλαγή στη στάση της Τουρκίας, όπως θα εξηγηθεί παρακάτω, που φιλοξενούσε και το μεγαλύτερο ποσοστό των προσφύγων από τη Συρία. Το Μάρτιο του 2015, το τουρκικό κράτος έληξε την πολιτική των ανοιχτών συνόρων και σφράγισε κάθε δίοδο διέλευσης Σύριων προσφύγων, χρησιμοποιώντας σε αρκετές περιπτώσεις ακραία μέσα απώθησης -όπως το πυρ συνοριοφυλάκων σε άοπλους πρόσφυγες (Zaragoza-Cristiani 2015).

1.3 Η στάση της Τουρκίας

Ο ρόλος της Τουρκίας στη σύγχρονη προσφυγική κρίση στη Μέση Ανατολή θεωρείται κομβικός, δεδομένης της γεωπολιτικής της κατάστασης και των ευρύτερων γεωστρατηγικών ενδιαφερόντων της στην περιοχή. Η Τουρκία σήκωσε το μεγαλύτερο βάρος των προσφυγικών ροών, φιλοξενώντας μέχρι το τέλος του 2014 περίπου 1,6 εκατομμύρια πρόσφυγες (UNHCR 2015b) και δαπανώντας περίπου 4,5 δισεκατομμύρια δολάρια για αυτό το σκοπό (Guterres 2014). Ακόμη και όταν άλλα γειτονικά κράτη, όπως η Ιορδανία και ο Λίβανος, αποφάσιζαν να κλείσουν τα σύνορά τους ήδη από το 2014, η Τουρκία, επιδιώκοντας να αποκτήσει θετική φήμη στον αραβικό κόσμο, συνέχιζε να κρατά ανοιχτά τα δικά της και να δημιουργεί νέα προσφυγικά κέντρα σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, μέχρι τις αρχές του 2015 (Zaragoza-Cristiani 2015). Αποτύπωση αυτής της κατάστασης είναι η βαθμιαία και συνάμα ιλιγγιώδης αύξηση των προσφύγων στην Τουρκία, που το Νοέμβριο του 2014 αριθμούσαν 1.060.279 και το Δεκέμβριο του ίδιου έτους 1.552.839 άτομα (UNHCR 2015b). Η τεράστια αυτή μεγέθυνση των προσφυγικών ροών δεν οφείλεται μόνο στην εξωτερική πολιτική που υιοθέτησε η Τουρκία μέχρι το 2015, αλλά και στις ευρύτερες γεωπολιτικές εξελίξεις, με το Ισλαμικό Κράτος να αναπτύσσεται στα βορειοανατολικά της διαρκώς και το καθεστώς του Μπασάρ Αλ Άσαντ να οδηγείται σε διαρκείς εδαφικές απώλειες την ίδια περίοδο (Zaragoza-Cristiani 2015).

Το τουρκικό κράτος, όμως, αποφασίζει μέσα στο 2015 να αλλάξει θεμελιωδώς την πολιτική του όσον αφορά την προσφυγική κρίση, όπως έκαναν και τα αντίστοιχα γειτονικά της Συρίας κράτη ωρρίτερα. Σύμφωνα με την Berti (2015), το μεγάλο οικονομικό κόστος στην εθνική οικονομία, οι κοινωνικές εντάσεις μεταξύ ανομοιογενών πληθυσμών και η έλλειψη προοπτικής για εξασθένιση των προσφυγικών ρευμάτων, οδήγησε τα γειτονικά κράτη να αυστηροποιήσουν τις πολιτικές τους και να περιορίσουν τα δικαιώματα των προσφύγων. Μέχρι το τέλος του 2014, το 70% των προσφύγων που βρίσκονταν στην Τουρκία, ζούσαν εκτός των προσφυγικών δομών, χωρίς επαρκείς συνθήκες σίτισης, στέγασης και περίθαλψης, γεγονός που άλλαξε τις ισορροπίες στο εσωτερικό της (Koroutchev 2016). Αποτέλεσμα της παραπάνω κατάστασης ήταν αφενός να επιδεινώνεται διαρκώς το βιοτικό επίπεδο των προσφύγων στις χώρες φιλοξενίας, αφετέρου οι τελευταίες να μην μπορούν να διαχειριστούν μια κατάσταση που είχε ξεφύγει από τον έλεγχό τους (Orhan 2014). Εκτός των παραπάνω,

όμως, η Τουρκία υπολόγισε και τον κίνδυνο του Ισλαμικού Κράτους. Μια σειρά από τρομοκρατικές επιθέσεις μαχητών του Ισλαμικού Κράτους στο εσωτερικό της τουρκικής επικράτειας, δημιούργησαν τριγμούς στη συνοχή της χώρας, η οποία στις 15 Μαρτίου αποφάσισε να κλείσει τα σύνορά της και να ανακόψει κάθε δίοδο διέλευσης προσφύγων (Zaragoza-Cristiani 2015).

Η παραπάνω απόφαση είχε τρεις πρακτικές και επιχειρησιακές απολήξεις, σύμφωνα με τον Zaragoza-Cristiani (2015). Η πρώτη ήταν η ενεργοποίηση του στρατού και της αεροπορίας προκειμένου να πολιορκήσουν τις θέσεις του Ισλαμικού Κράτους στα σύνορα με τη Συρία, η δεύτερη ήταν η τελική συμφωνία για χρησιμοποίηση της αεροπορικής βάσης του Ιντσιρλίκ από τις στρατιωτικές δυνάμεις των ΗΠΑ και η τρίτη ήταν η ενίσχυση των τουρκοσυριακών συνόρων με ένα τείχος 150 χιλιομέτρων, το οποίο μέσω των επιπρόσθετων περιφράξεων και της τάφρου, θα λειτουργούσε αποτρεπτικά για τους πρόσφυγες. Υπήρξε, δηλαδή, μια εξ ολοκλήρου αλλαγή στρατηγικής στην τουρκική εξωτερική πολιτική, η οποία έγινε ακόμη πιο ξεκάθαρη με την εξαγγελία της δημιουργίας της λεγόμενης «ασφαλούς ζώνης» στα σύνορα με τη Βόρεια Συρία. Μιας ζώνης απαλλαγμένης από τη μία από μαχητές του Ισλαμικού κράτους και από την άλλη από Κούρδους αντάρτες, η οποία με βάση τις τουρκικές αρχές θα αξιοποιούνταν για τη συγκέντρωση και επαναπροώθηση των διωγμένων Σύριων πίσω στην πατρίδα τους (Zaragoza-Cristiani 2015). Την περίοδο αυτή της εξαγγελίας υπήρχαν περίπου δύο εκατομμύρια πρόσφυγες στην τουρκική επικράτεια (UNHCR 2015b), οι οποίοι σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσαν να επιστρέψουν σε μια περιοχή που εκείνη τη στιγμή βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Ισλαμικού Κράτους. Στην Τουρκία, λοιπόν, από τη μία αυξάνεται η βούληση των προσφύγων να κινηθούν προς την Ευρώπη, ενώ από την άλλη εντείνεται το σχέδιο των επίσημων αρχών να τους επιστρέψει στην πατρίδα τους (Zaragoza-Cristiani 2015).

Η μαζική έξοδος των προσφύγων από την τουρκική επικράτεια το καλοκαίρι του 2015 σχετίζεται και με το προσφυγικό καθεστώς εκεί. Οι περίπου δύο εκατομμύρια Σύριοι δεν ήταν αναγνωρισμένοι ως πρόσφυγες αλλά τελούσαν υπό τη συνθήκη του φιλοξενούμενου που δικαιούται προσωρινής προστασίας (Fitzherbert 2015). Με βάση το παραπάνω καθεστώς, οι τουρκικές αρχές είχαν το δικαίωμα να επαναπροωθήσουν στη χώρα τους μια σειρά από πρόσφυγες καθώς δεν υπήρχε θεσμική υποχρέωση περίθαλψης και υποστήριξής τους. Η Τουρκία έχει υπογράψει τη Σύμβαση της Γενεύης, αλλά με ρήτρα γεωγραφικού περιορισμού, που σημαίνει ότι μπορεί να δέχεται

αιτήσεις ασύλου μόνο από πολίτες ευρωπαϊκών κρατών και όχι από μη ευρωπαίους (Icduygu 2015). Αυτή η μετέωρη κατάσταση των Σύριων προσφύγων στην Τουρκία, τους οδήγησε στην αναζήτηση εξόδου από τη χώρα, καθώς ανά πάσα στιγμή οι τουρκικές αρχές θα μπορούσαν να τους στείλουν πίσω στην πατρίδα τους. Το καθεστώς «προσωρινής προστασίας» είχε ψηφιστεί με νόμο τον Απρίλιο του 2013 και προέβλεπε την κάλυψη κάποιων στοιχειωδών αναγκών των προσφύγων εντός των κέντρων υποδοχής, όχι όμως παροχές, περίθαλψη και δικαίωμα εργασίας εκτός αυτών (Icduygu 2015). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι Σύριοι να μην μπορούν να λάβουν νόμιμη άδεια εργασίας, να εργάζονται για πολύ χαμηλότερα ημερομίσθια και να γίνονται εύκολα εκμεταλλεύσιμοι από μερίδες του ντόπιου πληθυσμού (Kirisçi and Ferris 2015). Με βάση την παραπάνω κατάσταση, χιλιάδες Σύριοι πρόσφυγες αναζήτησαν διέξοδο στις ελληνικές ακτές το καλοκαίρι του 2015.

1.4 Η αντίδραση της ΕΕ

Η προσφυγική κρίση του 2015 ανέδειξε την αδυναμία τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ως σύνολο, όσο και των κρατών μελών μεμονωμένα, να διαχειριστούν την κατάσταση (Zaragoza-Cristiani 2015). Η ιλιγγιώδης αύξηση του αριθμού των προσφύγων που προσέγγισαν τα ελληνικά σύνορα, κυρίως μέσω των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, τον Αύγουστο του 2015, αυτό αποτυπώνουν. Η προσπάθεια της ΕΕ να ανακόψει τις ροές στα ελληνικά σύνορα με την οικοδόμηση φράχτη στον Έβρο ήταν ένα μέτρο που δεν απέφερε καρπούς, καθώς οι πρόσφυγες βρήκαν εναλλακτικές διόδους στα θαλάσσια σύνορα (Içduygu 2015). Σύμφωνα με την Del Sarto (2015), από τη μαζική εισροή προσφύγων στην ευρωπαϊκή επικράτεια, ενισχύθηκε η διαπραγματευτική θέση της Τουρκίας ως χώρας διέλευσης, απέναντι στην ΕΕ. Η εντεινόμενη ανησυχία των ηγετών των κρατών μελών της ΕΕ μπροστά στα τεράστια προσφυγικά ρεύματα, τους οδήγησε σε δίχως προηγούμενο οικονομικές προσφορές προς την Τουρκία, προκειμένου η τελευταία, αφενός να αναχαιτίσει την προσφυγική κίνηση προς την Ευρώπη, και δευτερευόντως να σηκώσει το βάρος της περίθαλψής τους. Στη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στις 29 Νοεμβρίου του 2015 ανάμεσα στους Ευρωπαίους ηγέτες και τον Τούρκο πρωθυπουργό Αχμέτ Νταβούτογλου, η ΕΕ προθυμοποιήθηκε να χορηγήσει σε βάθος διετίας, τρία δισεκατομμύρια ευρώ στο τουρκικό κράτος σε αυτή την κατεύθυνση (Zaragoza-Cristiani 2015).

Εκτός, όμως, από την οικονομική ενίσχυση της Τουρκίας, χρειαζόταν και μια Συμφωνία που θα άλλαζε τις συνθήκες στα ευρωπαϊκά σύνορα της ανατολικής Μεσογείου. Η κατεύθυνση δίνεται ήδη από τα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις 18-19 Φεβρουαρίου 2016, στα οποία τίθεται ως στόχος απάντησης στη μεταναστευτική κρίση η ταχεία αναχαιτίση των ροών, η μείωση της παράνομης μετανάστευσης και η διαφύλαξη της ακεραιότητας του χώρου Σένγκεν (σε: Χριστόπουλος 2020). Η Συμφωνία ανάμεσα στην ΕΕ και στην Τουρκία στις 18 Μαρτίου του ίδιου έτους θα λειτουργήσει σημαντικά σε αυτό το πλαίσιο επιδιώξεων. Βασικά σημεία της συγκεκριμένης Συμφωνίας, σύμφωνα με τον Χριστόπουλο (2020), είναι η επιστροφή στην Τουρκία όλων των εισερχόμενων χωρίς χαρτιά προσώπων στην Ελλάδα, η καταγραφή και η διεκπεραίωση των αιτήσεων ασύλου από τις ελληνικές αρχές, η επαναπροώθηση στην Τουρκία όσων κρίνονται οι αιτήσεις ασύλου αβάσιμες ή απαράδεκτες, καθώς και η μεταφορά ενός Σύριου πρόσφυγα σε κράτος της ΕΕ για κάθε έναν που επιστρέφει από την Ελλάδα στην Τουρκία. Με τα νέα δεδομένα, δηλαδή,

αλλάζει άρδην η θέση και ο ρόλος της Ελλάδας, που από χώρα διέλευσης, μετατρέπεται σε χώρα συγκέντρωσης χιλιάδων αιτούντων άσυλο, χωρίς όμως να διαθέτει την κατάλληλη οργάνωση και το απαραίτητο ανθρώπινο δυναμικό για να ανταποκριθεί στις καινούργιες απαιτήσεις (Stathoroulou 2017).

Η αλλαγή του ρόλου της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή διαχείριση της προσφυγικής κρίσης επηρέασε τόσο την ίδια όσο και τους πρόσφυγες. Με τη Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας τον Μάρτιο του 2016, περίπου 60.000 πρόσφυγες, ανάμεσα στους οποίους ένας σημαντικός αριθμός ασυνόδευτων ανηλίκων, βρέθηκαν αυτομάτως εγκλωβισμένοι στα ελληνικά σύνορα (Stathoroulou 2017). Το ελληνικό κράτος, όμως, αδυνατούσε να ανταποκριθεί στα νέα του καθήκοντα, δεδομένης της επιδεινωμένης οικονομικής του κατάστασης εκείνη την περίοδο αλλά και της μη ετοιμότητας του κρατικού μηχανισμού μπροστά σε ένα τόσο δύσκολο έργο (Koroutchev 2016). Το 2017, καταγράφονται 59.000 αιτήσεις ασύλου και το 2018, 67.000, αριθμοί που ήταν ανέφικτο να διεκπεραιωθούν από τους αρμόδιους φορείς σε εύλογο χρονικό διάστημα (Χριστόπουλος 2020). Την ίδια στιγμή, ήδη από το 2013, η Ελλάδα είχε καταδικαστεί από το δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κράτος στο οποίο οι πρόσφυγες βρίσκονται σε κίνδυνο απάνθρωπης μεταχείρισης λόγω των δυσμενών συνθηκών (ECJ 2013), συνεπώς η συσσώρευση προσφύγων στο ανατολικό Αιγαίο λειτουργούσε ακόμη πιο επιβαρυντικά. Από το 2016 μέχρι τις αρχές του 2020, επιστράφηκαν στην Τουρκία λιγότερο από 2000 άνθρωποι, ενώ η απευθείας επανεγκατάσταση Σύριων από την Τουρκία στην ΕΕ απέδωσε τον πολύ μικρό αριθμό των 20.000, τη στιγμή που την ίδια περίοδο στη Τουρκία βρίσκονταν 3.500.000 Σύριοι πρόσφυγες (Χριστόπουλος 2020). Η Συμφωνία φάνηκε να μην οδηγεί σε αποσυμφόρηση, αλλά, αντίθετα, στην υπερσυγκέντρωση προσφύγων στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου.

Παράλληλα, η ΕΕ είχε φτάσει σε ένα οριακό σημείο καθώς αναπτύσσονταν αντίρροπες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στο εσωτερικό της. Από τη μία, υπήρχε ένας τεράστιος όγκος προσφύγων που επιχειρούσε να προσεγγίσει την ευρωπαϊκή επικράτεια, ενώ από την άλλη, εμφανιζόταν μια ραγδαία ανάπτυξη κομμάτων της άκρας Δεξιάς σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη, ανάμεσα στα οποία και η Ελλάδα (Stathoroulou 2017). Σε θεσμικό επίπεδο, όμως, τα κράτη που κράτησαν από την πρώτη στιγμή αρνητική στάση στην υποδοχή προσφύγων ήταν τα κράτη του Βίσεγκραντ (Koroutchev 2016). Η Πολωνία, η Τσεχία, η Σλοβακία και η Ουγγαρία υιοθέτησαν μια πολιτική που αρνούσαν τον διαμοιρασμό του προσφυγικού φορτίου

και τη φιλοξενία αλλοδαπών, κυρίως μη χριστιανών (Heisbourg 2015). Αυτή η στάση αποτυπωνόταν και μέσα από τη λήψη πρόσθετων μέτρων απώθησης των προσφύγων στα σύνορά τους, όπως η δημιουργία φραχτών. Πολλά κράτη αξιοποίησαν το άρθρο 36 της Συνθήκης του Σένγκεν, με βάση το οποίο τα εσωτερικά σύνορα της Συνθήκης διατηρούνται ανοιχτά μόνο εφόσον τα εξωτερικά σύνορα φυλάσσονται επαρκώς (Koroutchev 2016). Αυτό συνέβη στη λεγόμενη «βαλκανική δίοδο», με την Ουγγαρία, τη Σλοβενία και τη Βόρεια Μακεδονία να υψώνουν τους δικούς τους φράχτες για να ανακόψουν τις προσφυγικές ροές (Koroutchev 2016). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση της ανάγκης διεθνούς προστασίας και τη συγκέντρωση ακόμη μεγαλύτερου αριθμού Σύριων στην Ελλάδα. Σημαντική θέση, λοιπόν, στη σχετική συζήτηση, όπως θα δούμε παρακάτω, έχουν τα κριτήρια με τα οποία αναγνωρίζεται το διεθνές καθεστώς προστασίας των προσφύγων.

2. Το καθεστώς του πρόσφυγα στη διεθνή κοινότητα

2.1 Ο πρόσφυγας στη Σύμβαση της Γενεύης

Οι προσφυγικές ροές εμφανίζονται εντός ενός συγκεκριμένου γεωπολιτικού πλαισίου, όμως η αντιμετώπισή τους σχετίζεται με την αντίληψη της έννοιας του πρόσφυγα στη διεθνή κοινότητα. Η προστασία του πρόσφυγα συγκροτείται μέσα σε διεθνείς και τοπικές συμβάσεις, στο εθιμικό δίκαιο, σε γενικές αρχές δικαίου, σε εθνικούς νόμους και σε πρακτικές που αναπτύσσονται από κράτη και διεθνείς οργανισμούς στον συγκεκριμένο τομέα. Ανάμεσα σε όλα τα παραπάνω, η Σύμβαση του 1951 για το καθεστώς του πρόσφυγα, που έγινε ευρέως γνωστή ως Σύμβαση της Γενεύης, αποτελεί το κύριο διεθνές νομικό εργαλείο σχετικά με την προστασία των προσφύγων καθώς περιλαμβάνει τον ορισμό και εγκαθιδρύει τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών (Moldovan 2016). Η σύγχρονη κρίση στη Μέση Ανατολή καθώς και τα επακόλουθα μαζικά προσφυγικά κύματα επανέφεραν στο προσκήνιο το ζήτημα της διεθνούς προστασίας των προσφύγων. Η Σύμβαση της Γενεύης, γνωστή και ως Magna Carta του διεθνούς προσφυγικού δικαίου (Moldovan 2016), θέτει τους βασικούς όρους του νομικού καθεστώτος του πρόσφυγα και της διεθνούς προστασίας του, με βάση την οποία τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να παράσχουν δικαιώματα (Fortin 2000). Παρότι ο αρχικός σκοπός της Σύμβασης ήταν ο ορισμός ενός πλαισίου προστασίας για τον τεράστιο αριθμό προσφύγων μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με το τροποποιητικό Πρωτόκολλο του 1967 άρτηκαν οι γεωγραφικοί και χρονικοί περιορισμοί και η Σύμβαση απέκτησε ισχύ και για τους πρόσφυγες μετά το 1951 (Goodwin-Gill 2014).

Σύμφωνα με το άρθρο 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951, πρόσφυγας είναι το πρόσωπο εκείνο που βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα, και δεν δύναται ή δεν επιθυμεί να απολαύει της προστασίας της εξαιτίας «εδικαιολογημένου φόβου διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων». Η Moldovan (2016) θεωρεί πως τρία είναι τα κύρια χαρακτηριστικά ενός πρόσφυγα. Πρώτον, σε φυσικό επίπεδο είναι το γεγονός πως βρίσκεται εκτός της επικράτειας του κράτους του οποίου είναι υπήκοος. Δεύτερον σε ψυχολογικό επίπεδο, είναι η απροθυμία ή αδυναμία επιστροφής εξαιτίας του φόβου δίωξης. Και τρίτον, σε αιτιακό επίπεδο, αυτός ο φόβος πρέπει να βασίζεται στη φυλή, στη θρησκεία, στην εθνικότητα και στη συμμετοχή σε κάποια κοινωνική ομάδα ή στον ασπασμό

συγκεκριμένων πολιτικών ιδεών. Ο πρόσφυγας, λοιπόν, πρέπει να βρίσκεται εκτός της χώρας καταγωγής του έχοντας διασχίσει διεθνή σύνορα, χωρίς όμως απαραίτητα ο λόγος της μετακίνησής του να είναι ο φόβος δίωξης ή εν ισχύ δίωξη, καθώς οι παραπάνω αιτίες μπορούν να προκύψουν και κατά την απουσία ενός προσώπου από τη χώρα καταγωγής του, λόγω ενδεχομένως μιας πολιτικής αλλαγής που μεσολάβησε (Goodwin-Gill 2014). Το βασικό στοιχείο, όμως, του νομικού ορισμού του πρόσφυγα είναι η έλλειψη προστασίας στη χώρα του, το να βρίσκεται εκτεθειμένος σε ένα καθεστώς που εγκυμονεί κινδύνους για την ασφάλειά του ή ακόμη και για τη ζωή του (Moldovan 2016).

Τα κράτη φέρουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις απέναντι στους πρόσφυγες. Παρότι η παροχή υλικών υπηρεσιών, όπως σίτισης, στέγασης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, έχει εξαιρετική σημασία στο προσφυγικό καθεστώς, η νομική έννοια της προστασίας περιλαμβάνει την υποχρέωση των κρατών να σέβονται τα δικαιώματα όσων απολαμβάνουν τον τίτλο του πρόσφυγα (Goodwin-Gill 2014). Στην προσφυγική κρίση του 2015, φάνηκε πως πολλά ευρωπαϊκά κράτη δεν εναρμόνισαν τις πολιτικές τους και το εσωτερικό τους δίκαιο με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη διεθνή προστασία προσφύγων. Ειδικότερα, με βάση τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, δεν επιτρέπεται η επαναπροώθηση στη χώρα προέλευσης όσων προσώπων εντάσσονται στο καθεστώς του πρόσφυγα, ούτε η κράτησή τους ή η κατηγορία εις βάρος τους για παράνομη είσοδο στη χώρα (Ηνωμένα Έθνη 1951). Η αρχή της μη επαναπροώθησης, μάλιστα, αποτελεί κομμάτι του διεθνούς εθιμικού δικαίου που εφαρμόζεται από όλα τα κράτη (Chetail 2014), ενώ επίσης εκλαμβάνεται ως *jus cogens*, δηλαδή αναγκαστικό διεθνές δίκαιο (Goodwin-Gill 2014). Όσον αφορά στη Σύμβαση της Γενεύης (1951), η αρνητική υποχρέωση της μη επαναπροώθησης των προσφύγων στη χώρα προέλευσης, όπου δε θα απολαμβάνουν προστασίας και θα είναι εκτεθειμένοι σε κίνδυνο για τη ζωή και την ελευθερία τους, θεμελιώνεται στο άρθρο 33, όπου αναφέρεται πως «ουδεμία Συμβαλλομένη Χώρα θα απελαύνη ή θα επαναπροωθή, καθ' οιονδήποτε τρόπον, Πρόσφυγας, εις τα σύνορα εδαφών ένθα η ζωή ή ελευθερία αυτών απειλούνται δια λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων».

Πάνω σε αυτή τη βάση συχνά εστιάζει η συζήτηση σχετικά με τη διαφορά ανάμεσα στον πρόσφυγα και τον μετανάστη. Κάποιοι ακαδημαϊκοί τονίζουν ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους όρους «μετανάστης» και «πρόσφυγας», θεωρώντας ότι στην περίπτωση του πρόσφυγα αντανακλάται μια ρήξη βασικών σχέσεων του πολίτη με το

κράτος (Gibney 2004, Goodwin-Gill and McAdam 2007), ενώ στην περίπτωση του μετανάστη υπάρχει μια εθελούσια έξοδος από τη χώρα χωρίς να προκύπτει κάποιος βάσιμος φόβος δίωξης (Moldovan 2016). Η μετανάστευση είναι περισσότερο κατανοητή ως ένα κοινωνικό-οικονομικό φαινόμενο κατά το οποίο, εκείνος που εγκαταλείπει τη χώρα του, το κάνει κυρίως για λόγους αναζήτησης εργασίας, οικογενειακής επανένωσης ή εκπαιδευτικής ευκαιρίας και όχι κάτι άλλο (Long 2013). Δεν είναι εύκολο, όμως, να υποτιμηθούν οι οικονομικές αιτίες για τις οποίες ένας άνθρωπος αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη χώρα του και γι' αυτό δεν υπάρχει μια σαφής οριοθέτηση ανάμεσα στους δύο όρους (Moldovan 2016). Αυτός είναι και ο λόγος που αρκετοί ακαδημαϊκοί (Bakewell 2008, Van Hear 2010, Long 2013) υπερασπίζονται την άποψη ότι είναι περισσότερο σκόπιμο να εστιάζει η έρευνα στην ίδια τη διαδικασία της υπερεθνικής μετακίνησης και των μεταναστευτικών-προσφυγικών ροών, παρά να καταπιάνεται με την ερμηνεία συγκεκριμένων όρων. Τα κράτη παρόλα αυτά ενδιαφέρονται για τη συγκεκριμένη διάκριση, καθώς σε αντίθεση με τις προσφυγικές ροές, στην περίπτωση της μετανάστευσης έχουν περισσότερες δυνατότητες ελέγχου και περιορισμού της εισόδου στην επικράτειά τους (Hansen 2014).

2.2 Κριτική και εναλλακτικές προσεγγίσεις του όρου

Η Σύμβαση της Γενεύης, παρά τη σημασία της, δεν εκφεύγει κριτικής. Αρκετά συχνά «παρουσιάζεται ως ένα απομεινάρι του Ψυχρού Πολέμου που αδυνατεί να αναγνωρίσει τους νέους πρόσφυγες που διώκονται για λόγους εθνικότητας ή φύλου, που δεν λαμβάνει υπόψιν της την τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα και που μοιάζει περιττή μπροστά στην προστασία που παρέχουν τα ανθρώπινα δικαιώματα» (Goodwin-Gill 2014, σελ.10). Διαβάζοντας τον ορισμό του πρόσφυγα στη Σύμβαση της Γενεύης διακρίνονται αρκετά κενά. Με βάση την αυστηρή επικέντρωση στο γράμμα της, δεν παρέχεται διεθνής προστασία σε ανθρώπους που εγκατέλειψαν τη χώρα τους λόγω ένοπλης σύγκρουσης ή λόγω της αντίστασης σε δεσμευτικές αποφάσεις που έλαβε η κυβέρνησή τους (Moldovan 2016). Ο ορισμός δεν συμπεριλαμβάνει ανθρώπους που αντιστάθηκαν σε πολιτικά καθεστώτα που δεν αναγνωρίζουν πολιτικές ελευθερίες και θεμελιώδη δικαιώματα, ούτε εκείνους που εγκατέλειψαν τη χώρα τους εξαιτίας συστηματικής βίας, εμφυλίου πολέμου και κοινωνικής αναταραχής (Aleinikoff 1991). Επίσης, η απόλυτα αυστηρή ερμηνεία του γράμματος της Σύμβασης της Γενεύης, καλύπτει περιορισμένες περιπτώσεις εκδιωγμένων προσώπων, που σε καμία περίπτωση δεν αφορά σε οικονομικούς πρόσφυγες που αποφάσισαν να φύγουν από τη χώρα τους υποφέροντας από τις ζημιές κάποιας φυσικής καταστροφής (Moldovan 2016). Αυτός είναι και ο λόγος που το νομικό πλαίσιο του προσφυγικού καθεστώτος, πρέπει να λαμβάνει μια δυναμική ερμηνεία που προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες και όχι μια στατική που δεν λαμβάνει υπόψιν σημαντικούς σύγχρονους παράγοντες (Feller 2001).

Εκτός, όμως από τη Σύμβαση της Γενεύης υπήρξαν και άλλες Συμβάσεις οι οποίες λειτούργησαν συμπληρωματικά, καλύπτοντας ελλείψεις και κενά της. Το 1969, ο τότε Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας (σημερινή Αφρικανική Ένωση), υιοθέτησε τη «Σύμβαση για τα Ειδικά Θέματα των Προσφύγων στην Αφρική» (Sharpe 2012). Στο άρθρο 1 ενσωματώνει τον ορισμό του πρόσφυγα με βάση τη Σύμβαση της Γενεύης, όμως στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου αυτού προσθέτει μια προσέγγιση που αντανακλά περισσότερο τη σύγχρονη κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα γύρω από τους πρόσφυγες. Πιο συγκεκριμένα, αποδέχεται ως πρόσφυγες εκείνους που υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα τους εξαιτίας εξωτερικής επιθετικότητας, κατοχής, ξένης κυριαρχίας ή γεγονότων που διατάραξαν σοβαρά τη δημόσια τάξη (Goodwin-Gill 2014). Δίνεται, δηλαδή, ένας πιο εκτεταμένος

ορισμός της έννοιας του πρόσφυγα που καλύπτει περισσότερες περιπτώσεις. Μερικά χρόνια αργότερα, το 1984, δέκα κράτη της Λατινικής Αμερικής συνυπέγραψαν τη μη δεσμευτική Διακήρυξη της Καρθαγένης, με βάση την οποία αναγνωρίζεται ως πρόσφυγας εκείνος που αναγκάστηκε σε φυγή εξαιτίας γενικευμένης βίας, εσωτερικών συγκρούσεων και μαζικής καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην πατρίδα του (Goodwin-Gill 2014). Και εδώ διακρίνεται ένας πιο ευρύς ορισμός. Οι τοπικές αυτές Συμβάσεις πρόσθεσαν πιο συγκεκριμένα κριτήρια στον ορισμό του πρόσφυγα, προκειμένου να επεκτείνουν τη δυνατότητα παροχής διεθνούς προστασίας σε πρόσωπα που την είχαν ανάγκη (Moldovan 2016).

Η διεθνής προστασία των προσφύγων όμως δεν είναι ανεξάρτητη από τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στο άρθρο 14 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναφέρεται ότι «Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα λόγω διωγμών να ζητά άσυλο και να του παρέχεται άσυλο σε άλλες χώρες» καθώς και ότι «κανείς δεν μπορεί να επικαλεστεί αυτό το δικαίωμα σε περίπτωση δίωξης που δεν εδράζεται σε πολιτικούς λόγους ή για ενέργειες αντίθετες προς τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών» (Ηνωμένα Έθνη 1948). Παρότι το διεθνές δίκαιο δεν προσδιορίζει την έννοια του ασύλου, αυτή έχει γίνει ένας γενικός όρος που αποτυπώνει την προστασία που υποχρεούνται να παράσχουν τα κράτη στην επικράτειά τους, σε όποιον θεωρείται ότι εμπίπτει στο καθεστώς του πρόσφυγα (Moldovan 2016). Το σημαντικότερο, όμως, είναι ότι οι Συμβάσεις που αφορούν στα ανθρώπινα δικαιώματα εστιάζουν περισσότερο στα δικαιώματα που πρέπει να κατοχυρώνονται στους πρόσφυγες, παρά στον προσδιορισμό του ίδιου του προσφυγικού καθεστώτος, καθώς στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται ο άνθρωπος και όχι η κρατική ή διακρατική μεταχείρισή του (Goodwin-Gill 2014). Αυτή είναι και μια κριτική που ασκείται από τον Goodwin-Gill (2014) προς τη Σύμβαση της Γενεύης, την οποία θεωρεί αρκετά κρατο-κεντρική, δείχνοντας μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις υποχρεώσεις που πρέπει να αναλάβουν τα κράτη και όχι τα δικαιώματα που πρέπει να απολαμβάνουν οι πρόσφυγες.

Παρά την κριτική που της ασκείται, η σημασία της Σύμβασης της Γενεύης για τους πρόσφυγες σε παγκόσμιο επίπεδο δεν αναιρείται. Σε μια περίοδο που το ζήτημα των προσφύγων επανέρχεται στο δημόσιο διάλογο εμπλέκοντας κράτη, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλους διεθνείς οργανισμούς, το κείμενο της Γενεύης παραμένει κομβικό ως προς την παροχή λύσεων για τους πρόσφυγες, εγγυώμενο την ασφάλειά τους και την προστασία των

δικαιωμάτων τους (Goodwin-Gill 2014). Σύμφωνα με τη Moldovan (2016), η προστασία που παρέχει η Σύμβαση μπορεί να είναι ημιτελής ή ξεπερασμένη, όμως κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι από τη στιγμή που τέθηκε σε ισχύ μέχρι σήμερα, περισσότεροι από πενήντα εκατομμύρια άνθρωποι έχουν λάβει προστασία και έχουν στηριχθεί στην επανέναρξη της ζωής τους. Σε αρκετά κράτη, οι δικαστικές και διοικητικές αποφάσεις για την απόδοση της ιδιότητας του πρόσφυγα, έχουν βασιστεί σε μια βαθύτερη κατανόηση των βασικών σημείων της Σύμβασης της Γενεύης με σημαντικότερη την εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης (Goodwin-Gill 2014). Και αυτό σε μια εποχή που τα κράτη προσπαθούν να περιορίσουν τις υποχρεώσεις τους έναντι των προσφύγων υπό το πρίσμα της δημόσιας ασφάλειας και της μάχης ενάντια στην τρομοκρατία (Moldovan 2016). Όπως όμως υπογραμμίζει ξανά η Moldovan (2016) σκοπός της Σύμβασης του 1951 δεν ήταν να περιορίσει τη μετανάστευση, αλλά να εξασφαλίσει προστασία σε όσους δεν την απολαμβάνουν στη χώρα τους, γεγονός που φαίνεται πως το επιτυγχάνει.

2.3 Η έννοια του ασύλου στη σύγχρονη προσφυγική κρίση

Εκτός από την έννοια του πρόσφυγα, κεντρική θέση στη σύγχρονη συζήτηση για την προσφυγική κρίση καταλαμβάνει και η έννοια του ασύλου. Ιστορικά, το άσυλο προϋπήρχε του καθεστώτος της διεθνούς προστασίας των προσφύγων, η οποία εμφανίστηκε την περίοδο του μεσοπολέμου, αλλά και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ξεκίνησε την περίοδο των Ηνωμένων Εθνών (Gil-Bazo 2015). Παρόλα αυτά, το άσυλο δεν ορίζεται ρητά από κάποιο διεθνές όργανο αλλά ανευρίσκεται σε επιμέρους κείμενα στο διεθνές δίκαιο (Goodwin-Gill 2014). Έχει προσλάβει δηλαδή την ιδιότητα ενός γενικού όρου που σκιαγραφεί την προστασία που καλούνται να παράσχουν τα κράτη στην επικράτειά τους σε κάποιον που εμπίπτει στο καθεστώς του πρόσφυγα. Αυτή η προστασία συνίσταται στη μη βίαιη επαναπροώθηση του πρόσφυγα σε περιοχές όπου μπορεί να τεθεί σε κίνδυνο η ζωή του ή η ελευθερία του, καθώς και στην παραμονή του στο κράτος που του παρέχει άσυλο μέχρι να βρεθεί λύση στη χώρα προέλευσής του (IPU 2001). Βέβαια, τα κράτη έχουν τη δυνατότητα να προσαρμόζουν την έννοια του ασύλου στα δεδομένα της δικής τους έννομης τάξης (Moldovan 2016). Το άσυλο, δηλαδή, αποτελώντας την προστασία που παρέχει ένα κράτος στην επικράτειά του ή σε οποιαδήποτε άλλη περιοχή έχει υπό τον έλεγχό του, συνιστά σίγουρα μια έκφραση κρατικής κυριαρχίας (Gil-Bazo 2015).

Υπάρχει, λοιπόν, σαφής διάκριση ανάμεσα στην έννοια του ασύλου και την αντίστοιχη του πρόσφυγα. Το άσυλο αποτυπώνει το θεσμό που προστατεύει, ενώ ο πρόσφυγας αποτελεί το πρόσωπο που επωφελείται από αυτή την προστασία (Gil Bazo 2015). Η ύπαρξη πλήθους διεθνών συμβάσεων για τους πρόσφυγες, δείχνει ότι η διεθνής κοινότητα αναγνωρίζει τη σημασία της διάκρισης αυτής. Η Σύμβαση της Γενεύης, το τροποποιητικό Πρωτόκολλο του 1967 και οι άλλες Συμβάσεις τοπικού χαρακτήρα που εστιάζουν στο ζήτημα, επιδιώκουν να προσδιορίσουν την έννοια του πρόσφυγα (Moldovan 2016). Αντίθετα, όμως, για το άσυλο δεν υπάρχει οικουμενικά αποδεκτός ορισμός σε κάποια διεθνή σύμβαση, ούτε περιγράφεται συγκεκριμένα σε κάποιο κείμενο διεθνούς εμβέλειας το περιεχόμενο της προστασίας που αυτό παρέχει. Η ιστορική παράδοση του ασύλου είναι αυτή, που ως μια έκφραση κρατικής κυριαρχίας, έχει σήμερα συνδεθεί με συνταγματικές επιταγές, αλλά και με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η διαρκής παρουσία του θεσμού του ασύλου μέσα στο χρόνο, καθώς και η αποκρυστάλλωσή του σε συνταγματική βάση ανάμεσα στα κράτη, αλλά και στα κείμενα διεθνών οργανισμών, υποδεικνύει πως αυτό έχει προσλάβει χαρακτήρα

γενικής αρχής του διεθνούς δικαίου, η οποία λειτουργεί δεσμευτικά ως προς τις υποχρεώσεις που έχουν τα κράτη απέναντι σε πρόσωπα που αναζητούν προστασία (Gil Bazo 2015).

Πάντως οι τεράστιοι αριθμοί προσφύγων, ειδικά από το 2015 κι έπειτα, έχουν οδηγήσει στην ανάδυση νέων τάσεων ως προς την αντιμετώπιση των προσφύγων. Σύμφωνα με την Gil-Bazo (2015), τα ευρωπαϊκά κράτη επιχειρούν να περιορίσουν το δικαίωμα στο άσυλο μόνο στα άτομα που εμπίπτουν στο καθεστώς πρόσφυγα σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης. Την ίδια στιγμή δημιουργούν νέους θεσμούς προστασίας όπως η προσωρινή ή επικουρική προστασία για τους υπόλοιπους. Η παραπάνω τάση αναδεικνύει ακόμη περισσότερο τη σημασία της χορήγησης του ασύλου στη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων σχετικά με την υπό έκδοση Ευρωπαϊκή Οδηγία 2004/83 η οποία αφορούσε στη «θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους», η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ εντόπιζε την αντίφαση ότι οι υποχρεώσεις, οι ωφέλειες και τα δικαιώματα ενός πρόσφυγα προβλεπόταν να πηγάζουν από την αναγνώριση της προσφυγικής του ιδιότητας, ενώ θα έπρεπε αυτά να χορηγούνται με βάση το δικαίωμά του στο άσυλο (Gil Bazo 2015). Έτσι, λοιπόν, η πρόθεση των ευρωπαϊκών κρατών να περιορίσουν το δικαίωμα στο άσυλο αποκλειστικά σε όσους θεωρούνται πρόσφυγες με βάση τη Σύμβαση της Γενεύης, οδήγησε στη λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση όλων των υπολοίπων, για τους οποίους θεσπίστηκε η λεγόμενη επικουρική προστασία.

Το δικαίωμα στο άσυλο, δεν υπάρχει όμως μόνο ως έκφραση κρατικής κυριαρχίας αλλά και ως ένα δικαίωμα των ατόμων, το οποίο παραμένει αρκετά αμφιλεγόμενο έως σήμερα. Μέχρι τη δεκαετία του 1970 το άσυλο γινόταν αντιληπτό στη νομική βιβλιογραφία ως ένας θεσμός που επέτρεπε στα κράτη να παράσχουν προστασία σε άτομα που βρίσκονταν υπό διωγμό σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης (Gil-Bazo 2015). Με βάση, όμως, θεωρητικούς όπως ο Grahl-Madsen, πέραν της παραδοσιακής αντίληψης του ασύλου από κρατική σκοπιά, το άσυλο είχε υπόσταση και ως δικαίωμα των εκάστοτε προσώπων. Πιο συγκεκριμένα πίστευε ότι η υπογραφή μιας διεθνούς Σύμβασης που θα εξασφάλιζε το άσυλο ως ατομικό δικαίωμα, δεν ήταν κάτι ουτοπικό (Grahl-Madsen 1980, όπως αναφέρεται στο: Gil-Bazo 2015, σελ.8). Την άποψη αυτή, τη θεμελιώνει στο γεγονός πως πάρα πολλά κράτη που ήταν πρόθυμα να βοηθήσουν

άτομα που ζητούσαν προστασία στην επικράτειά τους, είχαν ήδη εντάξει στο δίκαιό τους, ακόμη και με συνταγματική ισχύ, το ατομικό δικαίωμα στο άσυλο. Παρόλα αυτά οι αναφερθείσες απόψεις του Grahl-Madsen καθώς και η προσπάθειά του να συνδέσει το ατομικό δικαίωμα στο άσυλο με την αρχή της μη επαναπροώθησης, όπως αυτή ορίζεται στη Σύμβαση της Γενεύης, δεν βρήκαν απήχηση στη νομική βιβλιογραφία, και ιδιαίτερα μετά την ανεπιτυχή Διάσκεψη για το εδαφικό άσυλο το 1977, υποτιμήθηκε ακόμη περισσότερο, καθώς η δημόσια συζήτηση εστίασε περισσότερο στις κατηγορίες προσώπων που δικαιούνταν διεθνή προστασία, παρά στο άσυλο (Gil-Bazo 2015, σελ.10).

2.4 Πρόσφυγας και άσυλο στην Ελλάδα

Το ελληνικό κράτος, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συμβαλλόμενο μέλος στη Σύμβαση της Γενεύης για τους πρόσφυγες του 1951, αλλά και του Πρωτοκόλλου του 1967, έχει συγκεκριμένες και καθαρές υποχρεώσεις όσον αφορά στη χορήγηση ασύλου και στις διαδικασίες υποδοχής των αιτούντων. Συνεπώς πρέπει να συμμορφώνεται ως προς αυτές αλλά και ως προς τις ευρωπαϊκές Οδηγίες. Η Οδηγία 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη, καθώς και η τροποποιημένη έκδοση του 2013/33/ΕΕ, συναποτελούν κομμάτι του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, το οποίο θέτει τις βασικές προϋποθέσεις υποδοχής σε όσους αιτούνται διεθνούς προστασίας (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Μάλιστα αναφέρεται ρητά στο άρθρο 1 ότι «Σκοπός της παρούσας οδηγίας είναι η θέσπιση ελάχιστων προτύπων για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη» (Οδηγία 2003/9/ΕΚ, Οδηγία 2013/33/ΕΕ). Η Οδηγία του 2003 ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία με το Προεδρικό Διάταγμα 220/2007, το οποίο όριζε ότι η υποδοχή και η στέγαση των προσφύγων, υπάγεται στις υπηρεσίες του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, οι οποίες οφείλουν να εξασφαλίσουν συνθήκες διαβίωσης αξιοπρεπείς όσον αφορά στην υγεία και την προστασία των βασικών δικαιωμάτων τους (Dimitriadi and Sarantaki 2019).

Την ίδια στιγμή, η Ελλάδα από το 2003 είχε συνυπογράψει τον Κανονισμό του Δουβλίνου, σύμφωνα με τον οποίο κάποιος θα μπορούσε να ζητήσει άσυλο μόνο σε εκείνη τη χώρα της Ε.Ε. όπου θα εισέλθει για πρώτη φορά, με αποτέλεσμα άνθρωποι που εισέρχονταν στο ελληνικό έδαφος και στη συνέχεια μετέβαιναν σε άλλη χώρα, προκειμένου να αιτηθούν άσυλο, έπρεπε να επιστραφούν στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Χριστόπουλο (2020), ο συγκεκριμένος Κανονισμός εισήγαγε μια ρωγμή στην προστασία των αιτούντων άσυλο και στο προσφυγικό δίκαιο, όπως το κληροδότησε η Σύμβαση της Γενεύης καθώς απειλούσε ευθέως την αρχή της μη επαναπροώθησης. Παρόλα αυτά, ο συγκεκριμένος Κανονισμός δεν επηρέασε ιδιαίτερα την Ελλάδα καθώς τον Ιανουάριο του 2011 το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εξέδωσε την απόφαση MSS κατά Βελγίου και Ελλάδας η οποία έκρινε την Ελλάδα ως μη ασφαλή χώρα για τους πρόσφυγες με αποτέλεσμα τη μη επιστροφή τους σε αυτήν. Κρίθηκε, δηλαδή, ότι στην ελληνική επικράτεια επικρατούν απάνθρωπες συνθήκες στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών και αιτούντων άσυλο, οι οποίες σε συνδυασμό με τις συνθήκες διαβίωσης μετά την απελευθέρωσή τους και την έναρξη της διαδικασίας

εξέτασης της αίτησής τους, συνιστούν εξουτελιστική μεταχείριση (Χριστόπουλος 2020). Παρά, δηλαδή, τις νομικές υποχρεώσεις και το θεσμικό πλαίσιο για την οργάνωση των απαραίτητων συνθηκών υποδοχής, αυτές φάνηκε πως δεν εξασφαλίστηκαν επαρκώς.

Εξαιτίας της συγκεκριμένης καταδίκης, η ελληνική κυβέρνηση, παρουσίασε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ένα εθνικό σχέδιο δράσης για το άσυλο και τη μεταναστευτική διαχείριση. Με το ν.3907/2011, ανακοινώθηκε η ίδρυση τριών διαφορετικών αυτόνομων υπηρεσιών υπό την αιγίδα του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, οι οποίες ήταν η Υπηρεσία Ασύλου, η Αρχή Προσφυγών και η Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Η τελευταία, είχε πολύ κομβικό ρόλο καθώς ήταν αρμόδια αφενός για την άμεση κάλυψη των ζωτικών αναγκών των πολιτών τρίτων κρατών, αφετέρου για την ταυτοποίηση, καταγραφή, ιατρική επίβλεψη, ψυχολογική υποστήριξη και ενημέρωση για τα δικαιώματα και υποχρεώσεις τους (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Οι παραπάνω δομές, δοκιμάστηκαν σκληρά σύμφωνα με τον Χριστόπουλο (2020 σελ.111), αφού από το 2016 κι έπειτα κλήθηκαν «να διαχειριστούν δυσανάλογα μεγάλο αριθμό αιτημάτων, σε μια περίοδο όπου η πείρα και η στελέχωσή τους βρίσκεται ακόμη σε νηπιακό επίπεδο». Ενδεικτικά οι αιτήσεις ασύλου το 2015 ήταν 13.187, ενώ το 2016 είχαν αγγίξει τις 51.053, εξαιτίας κυρίως του σφραγίσματος της διόδου προς τα Βαλκάνια το Μάρτιο του 2016, με αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό πάρα πολλών αιτούντων άσυλο στην ελληνική επικράτεια (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Η υπαγωγή των υπηρεσιών ασύλου στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη αποτυπώνει σύμφωνα ξανά με τον Χριστόπουλο (2020), την «ασφαλειοποίηση» (securitization) της μεταναστευτικής πολιτικής, αντιμετωπίζοντάς τις μεταναστευτικές-προσφυγικές ροές υπό το πρίσμα της ασφάλειας.

Αυτή η κατεύθυνση, εν μέρει τροποποιείται το 2015 όπου ιδρύεται στην Ελλάδα το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής. Αυτό καλείται, δεδομένων των συνθηκών, να αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες σχετικά με το σύστημα ασύλου και υποδοχής, γεγονός που δικαιολογείται από τους αριθμούς, καθώς το 2015 εισήλθαν 847.084 άτομα στην ελληνική επικράτεια, σε αντίθεση με τα 34.442 του προηγούμενου έτους (IOM 2016). Η γιγαντιαία αύξηση των αιτούντων άσυλο, οδήγησε την τότε ελληνική κυβέρνηση να δεσμευθεί για τη δημιουργία 50.000 θέσεων υποδοχής, εκ των οποίων οι 30.000 θα δημιουργούνταν από το ελληνικό κράτος και 20.000 από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Το Υπουργείο, δηλαδή, θα ήταν

αρμόδιο για την άσκηση της μεταναστευτικής πολιτικής αλλά και την εκπροσώπηση της χώρας σε διεθνείς θεσμούς που σχετίζονται με την προσφυγική κρίση. Με το ν.4375/2016, έθεσε σε εφαρμογή τη λειτουργία των «hotspots», ή αλλιώς των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ), με την άμεση δημιουργία πέντε hotspots στη Λέσβο, τη Χίο, τη Σάμο, τη Λέρο και την Κω χωρητικότητας 6.338 ατόμων (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Παράλληλα, ενεργοποίησε τη Συμφωνία Ε.Ε.-Τουρκίας και εισήγαγε μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν στην ταχύτερη διαδικασία χορήγησης ασύλου στα σύνορα, ενώ μετονόμασε την Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής, σε Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Με τη Συμφωνία αυτή η Ελλάδα εισερχόταν σε μια νέα φάση καθώς από χώρα διέλευσης, μετατρέποταν σε χώρα εγκατάστασης προσφύγων, χωρίς, όμως, να διαθέτει τις απαραίτητες δομές και το ανθρώπινο δυναμικό προκειμένου να ανταποκριθεί στις νέες της υποχρεώσεις έναντι των προσφύγων (Χριστόπουλος 2020). Στο επόμενο κεφάλαιο, θα εξεταστούν ενδελεχώς οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου γύρω από το προσφυγικό ζήτημα, με επίκεντρο τη λειτουργία των ΚΥΤ.

3. Οι προσφυγικές πολιτικές και τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης

3.1 Προσέγγιση της έννοιας του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης

Κεντρική θέση στη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης από το 2015 κι έπειτα είχαν τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης – ΚΥΤ (Hotspots). Τα ΚΥΤ εισήλθαν στη δημόσια συζήτηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2015, ως αναβαθμισμένη απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ακατάπαυστη κίνηση στα ευρωπαϊκά εξωτερικά σύνορα και στις συνέπειές της στη λειτουργία των κρατών μελών (Painter, Papada, Papoutsi and Vradis 2017). Πρόκειται για δομές που σκοπό έχουν αφενός να περιορίσουν την πίεση που δέχονται τα κράτη με τις μεγαλύτερες προσφυγικές αφίξεις, αφετέρου να δημιουργήσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις υποδοχής, ταυτοποίησης και καταγραφής όσων εισέρχονται στην επικράτειά τους (Casolari 2016). Τοποθετημένα στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα ΚΥΤ λειτουργούν ως μηχανισμοί συνεργασίας πολλών ευρωπαϊκών υπηρεσιών, στην κατεύθυνση του συνολικού ελέγχου και της διαχείρισης της προσφυγικής κίνησης. Η EASO, η Frontex, η Europol και η Eurojust είναι υπηρεσίες που βρίσκουν κοινό τόπο λειτουργίας και δράσης στα ΚΥΤ όσον αφορά στην καταγραφή, ταυτοποίηση και απομάκρυνση, στην εξέταση των αιτημάτων ασύλου, στη διεκπεραίωση των διαδικασιών επαναπροώθησης καθώς και στην έρευνα για τυχόν εγκληματική συμπεριφορά των εισερχόμενων στην ευρωπαϊκή επικράτεια (Painter κ.α. 2017).

Στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο ανατολικό Αιγαίο δημιουργήθηκαν ΚΥΤ στη Λέσβο, στη Χίο, στη Σάμο, στη Λέρο και στην Κω με συνολική χωρητικότητα 6.338 ατόμων (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Έπειτα από την επίτευξη της Συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας το 2016, με βάση την οποία η Ελλάδα από χώρα διέλευσης έγινε χώρα υποδοχής και φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών, τα ΚΥΤ απέκτησαν κεντρικό και κυρίαρχο ρόλο στο μηχανισμό διαχείρισης και ελέγχου των αυξανόμενων ροών στα σύνορα με την Τουρκία (Niemann and Zaun 2017). Η ασφάλεια των Κέντρων βρίσκεται υπό την εποπτεία του ελληνικού στρατού σε συνεργασία με την ελληνική αστυνομία, τη Frontex και τη Europol (Neocleous and Kastrinou 2016, σελ.3). Η κατεύθυνση όμως των πολιτικών που εφαρμόζονται συνολικά στο προσφυγικό ζήτημα ανήκει στην ελληνική κυβέρνηση. Οι αρμόδιοι Υπουργοί καθώς και οι υφιστάμενοί

τους κρατικοί λειτουργοί είναι απολύτως υπεύθυνοι για τη λήψη των αποφάσεων και τη συνολική οργάνωση και λειτουργία του συστήματος υποδοχής, το οποίο είναι αρκετά συγκεντρωτικό (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Κάπως έτσι, τον Απρίλιο του 2016, τέθηκε σε ισχύ ο νόμος 4375/2016, ο οποίος ενεργοποίησε τη λειτουργία των ΚΥΤ στην ελληνική επικράτεια, ενώ παράλληλα εισήγαγε αλλαγές στο σύστημα χορήγησης ασύλου ενισχύοντας ταχύτερες διαδικασίες (Dimitriadi and Sarantaki 2019).

Η θεσμοθέτηση και η δημιουργία των ΚΥΤ ήταν απότοκο της Νέας Ευρωπαϊκής Ατζέντας για τη Μετανάστευση, όπως αυτή παρουσιάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Μάιο του 2015 (Kourachanis 2018). Η ατζέντα αυτή βασίζεται στο λεγόμενο externalization της προσφυγικής-μεταναστευτικής πολιτικής (Χριστόπουλος 2020, σελ. 193), δηλαδή στο γεγονός ότι τα κράτη πρώτης γραμμής που βρίσκονται στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλουν αυτά να σηκώσουν το βάρος της εξέτασης των αιτημάτων ασύλου και των επαναπροωθήσεων (Painter κ.α. 2017). Με αυτό τον τρόπο, οι προσπάθειες ελέγχου της κίνησης πληθυσμών που θεωρούνται παράνομοι, μεταφέρονται στα εξωτερικά όρια της ευρωπαϊκής επικράτειας προκειμένου να μείνουν ανεπηρέαστα τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από νέα προσφυγικά κύματα (Vaughan-Williams 2015). Η τεράστια άνοδος των αριθμών των προσφύγων το καλοκαίρι του 2015, λειτούργησε επιταχυντικά σε αυτή την κατεύθυνση, όμως οι βάσεις είχαν τεθεί ήδη από πολύ νωρίτερα. Μεταξύ του 2007 και του 2015 η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε δαπανήσει κοντά στα δύο δισεκατομμύρια ευρώ στην προσπάθειά της να διαφυλάξει τα εξωτερικά της σύνορα μέσα από ενισχυμένες περιπολίες της Frontex και την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών σε αυτό το εγχείρημα (Painter κ.α. 2017).

Πάνω σε αυτή τη βάση τα ΚΥΤ προωθήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως η πιο ασφαλής λύση περιορισμού της κίνησης των προσφυγικών ρευμάτων προς την Ευρώπη, γεγονός που επισφραγίστηκε με τη Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας. Βέβαια, την 21^η Μάρτη του 2016, μία μόλις ημέρα από την ενεργοποίηση της Συμφωνίας, 50.411 άνθρωποι βρέθηκαν εγκλωβισμένοι αυτομάτως στην ελληνική επικράτεια με τον αριθμό να ανεβαίνει σε 61.057 μέχρι τον Οκτώβριο του ίδιου έτους (Dimitriadi 2016). Παράλληλα, οι πολιτικές των αποτροπών στο όνομα της ασφάλειας και της κοινωνικής συνοχής είχαν αρκετά αρνητικά αποτελέσματα. Μόνο μεταξύ του Ιανουαρίου και του Ιουλίου 2016, 2.977 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στη Μεσόγειο Θάλασσα,

ανεβάζοντας κατακόρυφα το επίπεδο των θανάτων, τη στιγμή που η Frontex συνέχιζε να λειτουργεί ως εξουσιοδοτημένος φύλακας των ευρωπαϊκών συνόρων (IOM 2016). Εντός αυτού του πλαισίου μεταναστευτικής-προσφυγικής πολιτικής από την ΕΕ και τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, τα ΚΥΤ αξιοποιήθηκαν σε διπλή κατεύθυνση. Αφενός χρησιμοποιήθηκαν για να περιορίσουν την κίνηση των προσφυγικών ροών προς την κεντρική και βόρεια Ευρώπη δεσμεύοντας τους μετανάστες και τους πρόσφυγες στις πρώτες χώρες υποδοχής, αφετέρου για να αποθαρρύνουν και να αποτρέψουν νέες αφίξεις στην ευρωπαϊκή επικράτεια (Kourachanis 2018).

3.2 Συνθήκες στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης

Τα ΚΥΤ από το 2015 κι έπειτα βρέθηκαν στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης καθώς οι προκλήσεις που έπρεπε να αντιμετωπίσουν ήταν πολύ μεγάλες. Στο κομμάτι της στέγασης των αιτούντων άσυλο, καταγράφονται πολλές ανεπάρκειες. Σύμφωνα με τον Kourachanis (2018), τα κοντέινερς στα οποία διαμένουν οι πρόσφυγες αποτελούν φτηνές κατασκευές με ανεπαρκή συντήρηση, οι οποίες το χειμώνα με το κρύο σημειώνουν πολύ χαμηλές και το καλοκαίρι με τη ζέστη πολύ υψηλές θερμοκρασίες. Πρόκειται για κατασκευές, οι οποίες φτιάχτηκαν υπό την πίεση χρόνου και δεν μπορούν να φιλοξενήσουν ανθρώπους σε μόνιμη βάση, καθώς δεν πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις υγιεινής και είναι ευάλωτες σε ακραία καιρικά φαινόμενα (Kourachanis 2018). Οι συνθήκες επιδεινώθηκαν με την αύξηση των διαμενόντων στα ΚΥΤ, με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να φτιάχνουν σκηνές και πρόχειρα καταλύματα περιμετρικά των επίσημων κτισμάτων προκειμένου να έχουν περισσότερο χώρο (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Εκτός, όμως, από τη στέγαση, ελλείψεις καταγράφηκαν και σε επίπεδο σίτισης και υγειονομικής περίθαλψης. Η χαμηλή ποιότητα των παρεχόμενων τροφίμων έχει οδηγήσει σε μεγάλο βαθμό στη μη κατανάλωσή τους υπό το φόβο πρόκλησης προβλημάτων υγείας (Dimitriadi 2016). Την ίδια στιγμή, η ανυπαρξία ειδικών δομών υγειονομικής περίθαλψης έχει οδηγήσει ανθρώπους με σοβαρά προβλήματα υγείας, μεταδιδόμενα νοσήματα και αναπηρίες να αναγκάζονται να διαμένουν εντός των ΚΥΤ θέτοντας σε κίνδυνο τόσο τον εαυτό τους όσο και τους γύρω τους (Kourachanis 2018).

Μία από τις βασικές συνιστώσες των παραπάνω προβλημάτων είναι ο υπερπληθυσμός που σημειώθηκε στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου. Τον Οκτώβριο του 2016 η συνολική χωρητικότητα των ΚΥΤ στα νησιά άγγιζε τους 7450 διαμένοντες, με τον πραγματικό αριθμό των διαμενόντων να ανέρχεται στο διπλάσιο νούμερο (Dimitriadi 2016). Το φαινόμενο του υπερπληθυσμού οδήγησε πολλούς μετανάστες και πρόσφυγες, που αντικειμενικά δε χωρούσαν στα ΚΥΤ, να στήνουν σκηνές έξω από τις επίσημες δομές, επεκτείνοντας αυτόματα το χώρο τους (Kourachanis 2018). Συνέπεια της παραπάνω κατάστασης, ήταν οι κρατικές αρχές σε συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς και φορείς της κοινωνίας των πολιτών, να καταφεύγουν στη δημιουργία πρόχειρων καταλυμάτων κοντά στις αρχικές δομές, παρά τον κίνδυνο που ενείχε μια τέτοια κίνηση καθώς οι διαμένοντες σε αυτές θα ήταν περισσότερο εκτεθειμένοι σε ακραία καιρικά φαινόμενα και σε χειρότερες συνθήκες υγιεινής (Kourachanis 2018).

Οι υπεράριθμες δομές είχαν αντίκτυπο τόσο στη σωματική όσο και στην ψυχική υγεία των αιτούντων άσυλο. Η ανεπαρκής στέγαση, η κακή ποιότητα του φαγητού και η μη ικανοποιητική υγειονομική κάλυψη, οδήγησαν αρκετούς ανθρώπους σε ψυχολογικό αδιέξοδο με καταγραφές πολλών αυτοτραυματισμών και αυτοκτονιών σε πολλές από τις οποίες συμπεριλαμβάνονται παιδιά (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Παράγοντας που συντέλεσε σε αυτό το αποτέλεσμα σύμφωνα με τη Dimitriadi (2016) είναι ότι πολλά ασυνόδευτα παιδιά, αναγκάζονταν να ζουν εντός των υπεράριθμων ΚΥΤ λόγω έλλειψης χώρων φιλοξενίας στην ενδοχώρα.

Η υπερσυγκέντρωση ανθρώπων στα νησιά οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο μέτρο του γεωγραφικού περιορισμού που επιβλήθηκε μετά την ολοκλήρωση της Συμφωνίας ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Τουρκία το Μάρτιο του 2016. Πριν την εφαρμογή του συγκεκριμένου μέτρου, ο ν.4375/2016, προέβλεπε ότι προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή η Συμφωνία και να επιστραφούν στην Τουρκία όσοι δεν αιτήθηκαν άσυλο ή οι αιτήσεις τους απορρίφθηκαν, θα έπρεπε οι νεοεισερχόμενοι στα νησιά να τελέσουν υπό κράτηση για τρεις ημέρες εντός των ΚΥΤ προκειμένου να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες ταυτοποίησης, χρονικό περιθώριο που μπορούσε να επεκταθεί στις 25 ημέρες (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Λόγω των χρονοτριβών και των μη ολοκληρώσεων των διαδικασιών εντός του συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου, δημιουργήθηκε το μέτρο του γεωγραφικού περιορισμού προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες θα παραμείνουν στα νησιά και δε θα μεταφερθούν στην ενδοχώρα, αναζητώντας διέξοδο από κάποιο νέο πέρασμα ανάλογο της Ειδομένης (Χριστόπουλος 2020). Με βάση το μέτρο αυτό, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες απολάμβαναν ελευθερία κίνησης στα νησιά, αλλά τους απαγορευόταν η έξοδος από αυτά και η μεταφορά τους στην ηπειρωτική Ελλάδα (Kourachanis 2018). Το γεγονός αυτό οδήγησε σε υπερσυγκέντρωση στα νησιά με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες να ζητά ήδη από το 2016 τη μεταφορά των ασυνόδευτων παιδιών στην ενδοχώρα καθώς και την επίσπευση των διαδικασιών για τη χορήγηση ή μη ασύλου στους αιτούντες (Dimitriadi 2016).

Οι διαρκείς καθυστερήσεις στις συγκεκριμένες διαδικασίες, λειτούργησαν αθροιστικά στους παράγοντες που οδηγούσαν σε αύξηση του αριθμού των προσώπων που εγκλωβίζονταν στα νησιά. Σύμφωνα με τον Kourachanis (2018), η καταγραφή των αιτούντων άσυλο καθώς και η προεγγραφή όσων βρίσκονταν στην ενδοχώρα των νησιών διαρκούσε για μεγάλο χρονικό διάστημα, με αποτέλεσμα ακόμη και ύστερα

από έξι μήνες από την άφιξή τους στα νησιά, πολλοί από αυτούς να βρίσκονται ακόμη σε φάση αναμονής για την πλήρη καταγραφή τους και εξέταση του αιτήματός τους. Επιπρόσθετα, η κατάσταση γινόταν ακόμη πιο προβληματική από το γεγονός ότι ορισμένοι μετανάστες και πρόσφυγες αργούσαν να υποβληθούν στις διαδικασίες καταγραφής λόγω έλλειψης προσωπικού στις αρμόδιες υπηρεσίες ή μη επαρκούς ενημέρωσής τους σχετικά με τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν (Dimitriadi 2016). Υπήρχε όμως και ένα ποσοστό τους, που βλέποντας τη βραδύτητα των διαδικασιών, επέλεγε συνειδητά να μην καταγραφεί από τις επίσημες αρχές ελπίζοντας σε αλλαγή της τότε ισχύουσας νομοθεσίας και ευνοϊκότερη μεταχείριση στο μέλλον (Dimitriadi 2016). Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται από το ότι αιτούντες άσυλο από συγκεκριμένες εθνικότητες είχαν προτεραιότητα στις εξετάσεις ασύλου έναντι άλλων, οι οποίοι ενδεχομένως να είχαν έρθει νωρίτερα στα ελληνικά νησιά και να μετρούσαν ήδη μεγαλύτερο χρόνο παραμονής σε αυτά (Kourachanis 2018). Η Dimitriadi (2016) αναφέρει ότι με βάση μαρτυρίες εκπροσώπων Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, αιτούντες άσυλο από τη Συρία προκρίνονταν ως προς την εξέταση των αιτημάτων τους παρότι αντίστοιχα άτομα από το Αφγανιστάν ενδεχομένως να βρίσκονταν περισσότερο χρόνο στα νησιά. Το συγκεκριμένο μοντέλο, όμως δημιούργησε μεγαλύτερη δυσπιστία παρά εμπιστοσύνη προς τις επίσημες αρχές.

3.3 Κρατική διαχείριση των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης

Ύστερα από το κλείσιμο της Βαλκανικής διόδου προς την Ευρώπη και την ολοκλήρωση της Συμφωνίας ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Τουρκία, η Ελλάδα από χώρα διέλευσης μετατράπηκε σε χώρα σταθμό για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες, γεγονός που απαιτούσε τροποποιήσεις στην οργανωτική δομή του κράτους (Kourachanis 2018). Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής τέθηκαν η Γενική Γραμματεία Υποδοχής και Ταυτοποίησης καθώς και η Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης που ήταν αρμόδια για τη λειτουργία των ΚΥΤ (Dimitradi and Sarantaki 2019). Παράλληλα, όμως, ενεργή εμπλοκή στη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης είχαν και άλλα Υπουργεία όπως το Εθνικής Άμυνας, το Προστασίας του Πολίτη, το Υποδομών και Μεταφορών, το Ναυτιλίας καθώς και το Μακεδονίας-Θράκης (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Οι αρμόδιοι κρατικοί φορείς σύμφωνα με τον Kourachanis (2018, σελ.5), είχαν συγκεκριμένες αρμοδιότητες ως προς τους αιτούντες άσυλο, όπως ήταν «η στέγαση, η σίτιση, η ενημέρωση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, η ψυχολογική υποστήριξη, η υγειονομική περίθαλψη, η παροχή βασικών προϊόντων προσωπικής υγιεινής, η διάθεση ρουχισμού, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και η πρόσβαση σε συγκεκριμένα προγράμματα εκπαίδευσης». Το Μάρτιο του 2016, το ελληνικό κράτος είχε λάβει μια τρίμηνη προθεσμία από την Ευρωπαϊκή Ένωση ώστε να αυτομεταρρυθμιστεί και να προχωρήσει στη δημιουργία των ΚΥΤ που θα ανέκοπταν την κίνηση προσφυγικών ροών προς την Ευρώπη (Σπυροπούλου και Χριστόπουλος 2016).

Η διαχείριση της προσφυγικής κρίσης όμως δεν επιτελούταν αποκλειστικά από τις κρατικές παρεμβάσεις και τη συνδρομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά περιλάμβανε και την εμπλοκή διεθνών οργανισμών, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και πλήθος φορέων της κοινωνίας των πολιτών (Kourachanis 2018). Σημαντικοί διεθνείς οργανισμοί με γνώση και εμπειρία στο ζήτημα της προσφυγικής κίνησης όπως η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης συνέδραμαν στην όσο το δυνατόν καλύτερη λειτουργία των ΚΥΤ αλλά και σε προγράμματα στέγασης στην ενδοχώρα (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και πλήθος παλιών και νέων Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, οι οποίες λειτούργησαν επικουρικά στο έργο της προσφυγικής διαχείρισης από τις επίσημες αρχές (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Παρόλα αυτά το έργο των τελευταίων έχει αμφίσημα αποτελέσματα επιδεχόμενο πολλαπλές κριτικές. Σύμφωνα με τον

Kourachanis (2018), σε αντίθεση με το έργο διεθνών οργανισμών, την περίοδο των μεγάλων προσφυγικών αφίξεων, δημιουργήθηκαν κάποιες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που απώτερο σκοπό είχαν την ωφέλεια από την ευρωπαϊκή οικονομική ενίσχυση που παρεχόταν σε εμπλεκόμενους φορείς, παρά την ουσιαστική στήριξη στις δομές. Από την άλλη ο Χριστόπουλος (2020) αποδίδει την κύρια ευθύνη στο κράτος, που δεν επέδειξε την απαιτούμενη μέριμνα και εναπόθεσε ένα σημαντικό κομμάτι των δικών του ευθυνών, σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, με αποτέλεσμα οι τελευταίες να μη συμπληρώνουν αλλά να υποκαθιστούν τις κρατικές πολιτικές.

Σε κάθε περίπτωση, η μη συστηματική και κατακερματισμένη άσκηση της δημόσιας πολιτικής, επέφερε σοβαρά προβλήματα και δυσλειτουργίες στην αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος, δείχνοντας ότι δεν υπάρχει μια συμπαγής και σταθερή στρατηγική από τη σκοπιά του ελληνικού κράτους (Kourachanis 2018). Επιλέχθηκε ένα σύνθετο σχήμα διαχείρισης που περιλάμβανε πέρα από τις κρατικές και ευρωπαϊκές αρχές, αρκετούς διεθνείς οργανισμούς και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, χωρίς σαφή διαχωρισμό και οριοθέτηση των καθηκόντων μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων γεγονός που σε αρκετές περιπτώσεις λειτούργησε μη βοηθητικά στις διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης (Dimitriadi and Sarantaki). Ο Χριστόπουλος (2020, σελ. 219) κάνει λόγο για τη μετάβαση από «έναν ασύντακτο τρόπο με τον οποίο η Ελλάδα είχε συνηθίσει να δέχεται μετακινήσεις πληθυσμών στην επικράτειά της», σε μια «πρωτοφανή υπερ-γραφειοκρατικοποίηση της όλης διαδικασίας». Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, αφενός τη μη επαρκή εμπειρία και εκπαίδευση όσων ενεπλάκησαν επαγγελματικά σε αυτή την πρωτοφανή για τα ελληνικά δεδομένα διαδικασία, αφετέρου τα διαφορετικά εργασιακά καθεστώτα με τα οποία απασχολήθηκαν οι κρατικοί υπάλληλοι ή τα μέλη διεθνών οργανισμών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, γεγονός που αποτυπωνόταν και στον τρόπο λειτουργίας του εκάστοτε φορέα (Kourachanis 2018).

Εκτός, όμως, από την έλλειψη εμπειρίας και την εργασιακή ανομοιογένεια, ένα πρόσθετο πρόβλημα ήταν και οι σημαντικές ελλείψεις σε προσωπικό, ιδιαίτερα στην Υπηρεσία Ασύλου και στις συνεντεύξεις που έπρεπε να διεκπεραιώσει (Dimitriadi 2016). Η δημιουργία των ΚΥΤ έγινε κάτω από έντονες συνθήκες πίεσης τόσο από τη σκοπιά των ευρωπαϊκών θεσμών όσο και του πραγματικού υπέρογκου αριθμού προσφύγων και μεταναστών που έφταναν στις ελληνικές ακτές, με αποτέλεσμα η στελέχωση να μην είναι σε πολλές περιπτώσεις επαρκής και να προκύπτουν πρόσθετες

καθυστερήσεις. Η συγκεκριμένη κατάσταση μείωνε την εμπιστοσύνη των αιτούντων άσυλο προς τις αρχές, ενώ παράλληλα ενέτεινε την ψυχολογική πίεση που ένιωθαν πιστεύοντας ότι τίθεται σε κίνδυνο η ασφάλεια και η υγεία τους όσο παρέμεναν στα ΚΥΤ (Alpes, Tunaboylu and Liempert 2017). Την ίδια στιγμή, η έλλειψη εργαλείων παρακολούθησης της τήρησης του νομίμου των διαδικασιών και της διαφύλαξης των δικαιωμάτων των προσφύγων και των μεταναστών εγείρει ερωτήματα, καθώς σε πληθώρα περιπτώσεων οι τελευταίοι δεν είχαν πρόσβαση στην απαραίτητη νομική βοήθεια είτε γιατί τα φυλλάδια ενημέρωσης περιλάμβαναν δυσνόητη νομική ορολογία, είτε γιατί τα αστυνομικά όργανα αδυνατούσαν να τους εξηγήσουν τις απαραίτητες ενέργειες στις οποίες έπρεπε να προβούν για να αιτηθούν άσυλο (Dimitriadi 2016). Με αυτό τον τρόπο υπήρχαν περισσότερα περιθώρια αυθαιρεσιών και παράκαμψης των νόμιμων διαδικασιών από τη σκοπιά των αστυνομικών αρχών, γεγονός που έθετε υπό σοβαρή απειλή τα ανθρώπινα δικαιώματα (Alpes κ.α. 2017).

3.4 Κριτική προσέγγιση των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης

Η αξιοποίηση των ΚΥΤ και ο συγκεκριμένος τρόπος διαχείρισης του προσφυγικού ζητήματος από το ελληνικό κράτος και την Ευρωπαϊκή Ένωση ερμηνεύεται με πολλά θεωρητικά σχήματα. Ο Foucault το 1976 χρησιμοποιώντας την έννοια της βιοπολιτικής περιέγραψε τις μεθόδους με τις οποίες ελέγχεται και ρυθμίζεται η ζωή και ο θάνατος των ανθρώπινων πληθυσμών μέσα από τη σύγχρονη άσκηση εξουσίας (Στο: Kourachanis 2018, σελ.1154). Με βάση την αντίληψή του, η σύγχρονη βιοεξουσία διαχειρίζεται την ανθρώπινη ζωή ανάλογα με τη χρησιμότητά της. Μερικά χρόνια αργότερα το 1995 ο Agamben προσέγγισε το συγκεκριμένο θεωρητικό σχήμα, προκειμένου να ερμηνεύσει τη μεταχείριση που υφίστανται ομάδες πληθυσμού που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και ανέχειας, κάνοντας λόγο για γυμνές ζωές που είναι απολύτως υποταγμένες και υποτιμημένες σε ένα καθεστώς κοινωνικού ελέγχου στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες (Στο: Kourachanis 2018, σελ.1154). Αυτές οι ζωές, από τη στιγμή που δεν έχουν τίποτα να χάσουν, θεωρούνται ηθικά και υγειονομικά επικίνδυνες και γι' αυτό πρέπει να τεθούν σε καθεστώς ασφυκτικού κοινωνικού ελέγχου. Ο Kourachanis (2018, σελ.1154) επιχειρώντας να κάνει τη σύνδεση ανάμεσα στο θεωρητικό πλαίσιο και τη σύγχρονη πραγματικότητα, αναφέρει ότι «οι φτωχοποιημένες και απελπισμένες ζωές των προσφύγων, είναι κοινωνικά κατασκευασμένες ως επικίνδυνες, και γι' αυτό το λόγο τίθενται σε απομόνωση από το υπόλοιπο κοινωνικό σώμα και σε καθεστώς αυστηρής επιτήρησης».

Με βάση τα παραπάνω, για αρκετούς ερευνητές τα ΚΥΤ χρησιμοποιήθηκαν ως σύγχρονες κατασκευές ελέγχου προσφυγικών πληθυσμών στις πύλες εισόδου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Painter κ.α. 2017). Παρότι, διαχρονικά ο πρόσφυγας, ο εκτοπισμένος και ο αιτών άσυλο αποτελεί προϊόν του έθνους-κράτους το οποίο επιδιώκει να θεμελιώσει την κυριαρχία του (Sassen 1999), τα μαζικά προσφυγικά κύματα του 2015, βρέθηκαν αντιμέτωπα με το ευρωπαϊκό υπερ-κράτος, το οποίο αξιοποίησε τα ΚΥΤ και τις πολιτικές των αποτροπών ως κομμάτι της ενιαίας μεταναστευτικής πολιτικής του και ως ένα βήμα παραπάνω στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση (Painter κ.α. 2017). Κάπως έτσι, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη, επικράτησε η «ασφαλειοποίηση (securitization) της μεταναστευτικής πολιτικής» (Χριστόπουλος 2020, σελ. 111). Το προσφυγικό ζήτημα δηλαδή αντιμετωπίστηκε υπό το πρίσμα της πρόληψης και της ασφάλειας απέναντι στην εξωτερική απειλή, και «ο μετανάστης ή ο αιτών άσυλο, εφεξής θα κρατείται

ωσότου εγκαταλείψει τη χώρα» (Χριστόπουλος 2020, 111). Τη στιγμή, λοιπόν που στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού αναπτύχθηκε μια έντονη ελευθερία κίνησης κεφαλαίων, εργασίας και ιδεών (Painter κ.α. 2017), θεμελιώνοντας ένα νέο καθεστώς υπερεθνικών μετακινήσεων, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες συνεχίζουν να αποτελούν την εξαίρεση (Hannam, Sheller and Urry 2006).

Σύμφωνα με τις Ceyhan και Tsoukala (2002), το ζήτημα της ασφαλειοποίησης της μεταναστευτικής πολιτικής είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την προσπάθεια οικοδόμησης ενιαίας ευρωπαϊκής ταυτότητας. Για τις ίδιες, η δαιμονοποίηση των μεταναστών και προσφύγων μέσα από το φόβο της απώλειας της εθνικής κυριαρχίας, της αύξησης της εγκληματικότητας και της κατάρρευσης του ελέγχου των συνόρων συνιστά βασικό συστατικό στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αυτός είναι και ένας από τους λόγους που με βάση αρκετούς αναλυτές η προσφυγική κρίση του 2015 ερμηνεύτηκε υπό το πρίσμα της ευρωπαϊκής αποτυχίας διαφύλαξης των συνόρων και ελέγχου των νεοεισερχόμενων προσώπων (Painter κ.α. 2017). Πάνω σε αυτή τη βάση τα ΚΥΤ έρχονται να επιτελέσουν έναν πολύ συγκεκριμένο ρόλο, που δεν είναι άλλος από την αποτροπή των νέων προσφυγικών ρευμάτων να προσεγγίσουν την κεντρική και βόρεια Ευρώπη (Kourachanis 2018). Τα ΚΥΤ αποτελούν κατασκευές που δρουν περιοριστικά με διττό τρόπο. Αφενός περιορίζουν τους αιτούντες διεθνή προστασία σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια που βρίσκονται παρακείμενα στις συνοριακές γραμμές, αφετέρου αποτελούν ειδικές ζώνες στις οποίες περιορίζονται τα δικαιώματα και αναπτύσσεται ένα καθεστώς εξαίρεσης (Painter κ.α. 2017). Σε τέτοιου τύπου ζώνες εφαρμόζεται μια υπερεθνική έννοια του πολίτη όπου η προστασία των δικαιωμάτων του αποκόπτεται από το κράτος, στην εδαφική επικράτεια του οποίου βρίσκεται (Sassen 2006).

Με αυτό τον τρόπο, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες που βρέθηκαν εγκλωβισμένοι στα ΚΥΤ και τα νησιά, εξαρτούσαν το μέλλον τους από το περιεχόμενο της Συμφωνίας ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Τουρκία, και όχι απαραίτητα στους θεσπισμένους κανόνες διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου που ίσχυαν διαχρονικά. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της περίπτωσης αποτελεί η έννοια της ασφαλούς τρίτης χώρας. Με βάση την Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2013, ασφαλής τρίτη χώρα στην οποία μπορεί να επιστραφεί κάποιος που αιτείται άσυλο, είναι μια χώρα στην οποία ο τελευταίος μπορεί να λάβει προστασία σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης και έχει κάποιο σύνδεσμο με την εν λόγω χώρα που δικαιολογεί τη μεταφορά

του εκεί (Dimitriadi 2016). Η Τουρκία, όμως, έχει επικυρώσει μεν το 1954 τη Σύμβαση της Γενεύης, αλλά με την επιφύλαξη ότι στην επικράτειά της αίτημα ασύλου μπορούν να υποβάλουν μόνο ευρωπαίοι πολίτες (Χριστόπουλος 2020). Συνεπώς, δεν υπήρχε σαφής εγγύηση διασφάλισης των δικαιωμάτων αιτούντων άσυλο από την Ασία ή την Αφρική που θα μεταφέρονταν στην Τουρκία. Το ευρωπαϊκό δικαστήριο αρνήθηκε να πάρει θέση επί του ζητήματος δηλώνοντας αναρμόδιο, και το βάρος τελικά επωμίστηκε το Συμβούλιο της Επικρατείας, που με απόφασή του το 2018, έκρινε ότι ακόμη κι αν η Τουρκία δεν παρέχει προστασία με βάση τη Σύμβαση της Γενεύης, αρκείται σε άλλη αποτελεσματική προστασία του πρόσφυγα (Χριστόπουλος 2020). Με αυτό τον τρόπο δόθηκε νομική κάλυψη στις επιστροφές αιτούντων στην Τουρκία και ικανοποιήθηκε η ευρωπαϊκή ατζέντα που έθετε ως προτεραιότητα την ανακοπή των προσφυγικών κυμάτων προς την Ευρώπη (Kourachanis 2018).

4. Το προσφυγικό ζήτημα στον ελληνικό Τύπο

4.1 Η αναπαράσταση του προσφυγικού ζητήματος

Το προσφυγικό ζήτημα και η αναπαράστασή του στον ελληνικό Τύπο από το 2015 κι έπειτα, έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό την ακαδημαϊκή έρευνα. Οι αναπαραστάσεις των Μέσων δείχνουν σε μεγάλο βαθμό το πώς οι χρήστες τους κατασκευάζουν την αίσθηση του ανήκειν και του μη ανήκειν σε μια κοινωνία, το ποιος θεωρείται γηγενής και ποιος ξένος (Cottle 2000). Το περιεχόμενο των Μέσων συνιστά ένα πολιτισμικό προϊόν που συμπυκνώνει αντιλήψεις και κουλτούρες που προϋπάρχουν μέσα στην κοινωνία και αυτό το καθιστά σημαντικό αντικείμενο για μελέτη, προκειμένου να εξαχθούν ευρύτερα συμπεράσματα σχετικά με τις τάσεις και τις αντιλήψεις μέσα στις οργανωμένες κοινωνίες (Batziou 2014). Παρότι τα κείμενα δεν επιδέχονται μια ενιαία ερμηνεία, ούτε είναι κατανοητά από όλους με τον ίδιο τρόπο, εντούτοις έχουν κάποιους καθοριστικούς κωδικοποιητικούς παράγοντες που περιορίζουν το εύρος της ερμηνείας τους (Hall 1982). Άλλωστε σύμφωνα με τον Hall (1997, εκδ.2017, σελ. 22), το «να ανήκεις σε έναν πολιτισμό σημαίνει να ανήκεις περίπου στο ίδιο εννοιολογικό και γλωσσικό σύμπαν» ή διαφορετικά «να βλέπεις τον κόσμο υπό το πρίσμα του ίδιου εννοιολογικού χάρτη και να τον κατανοείς μέσω των ίδιων γλωσσικών συστημάτων». Συνεπώς μελετώντας την αναπαράσταση του προσφυγικού στα Μέσα, μπορούμε να εντοπίσουμε σημαντικά στοιχεία σχετικά με το πώς συγκεκριμένες ρητορικές και πρακτικές αναπαράγονται μέσα στις κοινωνίες (Roushanzamir 2003).

Οι αναπαραστάσεις των Μέσων αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό τις ιδέες που κυριαρχούν σε μια κοινωνία, και όσον αφορά στο προσφυγικό ζήτημα αποτυπώνουν το ποιος θεωρείται ενδογενές ή εξωγενές στοιχείο της (Batziou 2014). Με άλλα λόγια, οι ιδεολογίες δεν αποτελούν απλώς ατομικά δημιουργήματα, αλλά συγκροτούνται ως αντανακλάσεις συγκεκριμένων κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών θέσεων μέσα στα οργανωμένα σύνολα (Van Dijk 1987). Αυτός είναι και ο λόγος που το ιδεολογικά φορτισμένο περιεχόμενο των Μέσων εναρμονίζεται με τα αισθητήρια, τις θέσεις και τις καταστάσεις που είναι ήδη παρούσες στην κοινωνία (Braham 1982). Οι στερεοτυπικές απεικονίσεις και περιγραφές των προσφύγων και των μεταναστών στα Μέσα, δεν αποτελούν τίποτε άλλο από την αναπαράσταση συγκεκριμένων

κοινωνικών κατασκευών με υπεραπλουστευμένο τρόπο (Fahmy 2004). Το νόημα δε βρίσκεται, όμως μόνο μέσα σε αυτές τις αναπαραστάσεις και απεικονίσεις αλλά και στην ερμηνεία τους. Όπως σημειώνει ο Hall (1997, εκδ.2017, σελ. 40-41) «κάθε σημαίνον στο οποίο αποδίδεται νόημα ή κωδικοποιείται με αυτό, πρέπει να ερμηνευθεί ή να κωδικοποιηθεί με νόημα» καθώς «η σχέση ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαινόμενο είναι το αποτέλεσμα ενός συστήματος ειδικών κοινωνικών συμβάσεων ανά κοινωνία και ιστορική στιγμή». Επομένως, η ερμηνεία του εκάστοτε κειμένου δεν είναι μια αποκλειστικά ατομική υπόθεση, αλλά είναι μια διαδικασία που εντάσσεται σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό, πολιτισμικό και ιστορικό πλαίσιο.

Παρόλα αυτά, ο τρόπος με τον οποίον σύνθετα φαινόμενα, όπως το προσφυγικό ζήτημα, παρουσιάζονται από τα Μέσα δεν είναι αμελητέας σημασίας. Η αναπαράσταση στα Μέσα δεν αφορά απλώς στη διάχυση πληροφοριών, αλλά αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία η οποία περιλαμβάνει συγκεκριμένες δημοσιογραφικές πρακτικές ως προς το τι συνιστά είδηση και που πρέπει να εστιάζει αυτή (Triandafyllidou 2017). Σύμφωνα με τους Bosilkov και Drakaki (2018), οι επαγγελματίες δημοσιογράφοι, χρησιμοποιούν συγκεκριμένες τεχνικές προβολής των ειδήσεων, αξιοποιώντας μια ευρεία γκάμα προϋπαρχουσών πλαισιώσεων που δεν είναι απλώς επικοινωνιακό δημιούργημα, αλλά το αποτέλεσμα ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών διεργασιών. Με αυτό τον τρόπο, η πολιτικοποίηση του προσφυγικού ζητήματος στα Μέσα, παράγει απλουστευμένες διαχωριστικές σε ένα σύνθετο φαινόμενο, και πατά στις κυρίαρχες αφηγήσεις προκειμένου να διαχωρίσει το ποιος ανήκει και ποιος όχι στο σύγχρονο έθνος-κράτος (Triandafyllidou 2017). Η πλαισίωση, λοιπόν, ως η επιλογή προβολής συγκεκριμένων πτυχών της προσλαμβανόμενης πραγματικότητας, προκειμένου να οριστεί ένα πρόβλημα, να ερμηνευθεί αιτιακά, να αξιολογηθεί ηθικά και να προταθούν τρόποι επίλυσής του (Entman 1993), φαίνεται πως αξιοποιείται από τα Μέσα. Όμως και πάλι ανακύπτει το ερώτημα ως προς το κατά πόσο το προσφυγικό ζήτημα συνιστά ένα πρόβλημα που επιδέχεται συγκεκριμένες λύσεις ή ένα φαινόμενο που χρήζει κατανόησης και αντιμετώπισης.

Σε αυτό το ερώτημα επιχειρεί να απαντήσει πλήθος ακαδημαϊκών και ερευνητών που ασχολούνται με το προσφυγικό ζήτημα και την αναπαράστασή του στα Μέσα (Triandafyllidou 2017, Krzyzanowski, Triandafyllidou and Wodak 2018, Χριστόπουλος 2020). Σύμφωνα με τους Krzyzanowski, Triandafyllidou και Wodak (2018), ο όρος «προσφυγική κρίση» είναι ιδεολογικά φορτισμένος και αναπαράγεται

στα Μέσα και στην κυρίαρχη πολιτική αφήγηση, προκειμένου να νομιμοποιήσει ένα καθεστώς έκτακτης ανάγκης που συνεπάγεται τη λήψη ειδικών μέτρων για τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο. Το προσφυγικό φαινόμενο προβάλλεται από τις κυβερνήσεις και τους δημοσιογραφικούς οργανισμούς υπό το πρίσμα του προβλήματος ή της κρίσης, προκειμένου να τεθεί στο δημόσιο διάλογο το ζήτημα της ανάγκης λήψης μέτρων ελέγχου (Triandafyllidou 2017). Με αυτό τον τρόπο η προσφυγική κίνηση είτε λαμβάνει αρνητική είτε θετική πλαισίωση, παρουσιάζεται ως κάτι προβληματικό. Όμως, όπως σημειώνει ο Χριστόπουλος (2020, σελ.40) «δεν συζητάμε για πρόβλημα αλλά για φαινόμενο που τροφοδοτεί προβλήματα, τα περισσότερα εκ των οποίων συνήθως προϋπήρχαν στις κοινωνίες υποδοχής». Η προβολή της σύγχρονης προσφυγικής κίνησης ως «κρίσης» φαίνεται, λοιπόν, πως λειτουργεί διττά. Αφενός επανανοηματοδοτεί προϋπάρχουσες αρνητικές αφηγήσεις αναφορικά με τους πρόσφυγες και τους μετανάστες (Krzyzanowski, Triandafyllidou και Wodak, 2018), αφετέρου εγκαλεί τις κρατικές αρχές να λάβουν έκτακτα μέτρα για την αντιμετώπιση του «προβλήματος» (Triandafyllidou 2017). Αυτό αποτυπώνεται και στις πτυχές των αναπαραστάσεων των προσφύγων στα Μέσα.

4.2 Πτυχές της αναπαράστασης των προσφύγων στον Τύπο

Η αναπαράσταση των προσφύγων στον Τύπο παρουσιάζει πολλές και διαφορετικές πτυχές σύμφωνα με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί (Batziou 2014, Chouliaraki and Stolic 2017, Bosilkon and Drakaki 2018, Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020). Ο πρόσφυγας εμφανίζεται στα Μέσα ως μια αμφιλεγόμενη φιγούρα στην οποία συμπυκνώνεται πληθώρα αφηγήσεων. Από τη μία οι αναπαραστάσεις των προσφύγων τείνουν να είναι επιλεκτικές και αρνητικές, καταλήγοντας στη δαιμονοποίηση της προσφυγικής κίνησης (Milionis, Spyridou and Vadratsikas 2015), με συνέπεια η παρουσία των προσφύγων να συνδέεται με το αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας και να χρησιμοποιούνται υποτιμητικοί όροι για το προσφυγικό υποκείμενο (Bosilkon and Drakaki 2018). Από την άλλη υπάρχουν Μέσα τα οποία επιχειρούν να μην κάνουν επιλεκτική παρουσίαση του προσφυγικού ζητήματος προχωρώντας σε μια εις βάθος ανάλυση του προσφυγικού φαινομένου και αναζητώντας τις αιτίες της προσφυγικής κίνησης στις διώξεις λόγω θρησκευτικών, εθνικών, φυλετικών και πολιτικών πεποιθήσεων (Bosilkon and Drakaki 2018). Το βασικό πρόβλημα σε αυτές τις περιπτώσεις είναι η έντονα συναισθητική παρουσίαση του προσφυγικού υποκειμένου το οποίο τις περισσότερες φορές προβάλλεται υπό το πρίσμα του αδύναμου και αβοήθητου, χωρίς να του δίνεται η δυνατότητα να εκφραστεί.

Η κύρια διχοτόμηση που συναντάται στην αναπαράσταση του προσφυγικού υποκειμένου στα Μέσα βρίσκεται ανάμεσα στην «απειλή» και το «θύμα». Ο πρόσφυγας παρουσιάζεται είτε ως ο «εισβολέας» που απειλεί την κοινωνική συνοχή και πρέπει να απελαθεί είτε ως το «θύμα» γεωπολιτικών συγκρούσεων που χρήζει προστασίας (Chouliaraki and Stolic 2017). Αυτή η αντίφαση ανάμεσα στον «επικίνδυνο εισβολέα» και το «αβοήθητο θύμα» βρίσκεται στο επίκεντρο της ακαδημαϊκής έρευνας όσον αφορά στην κάλυψη του προσφυγικού ζητήματος από τα Μέσα. Με βάση αυτές τις δύο κυρίαρχες μορφές αναπαράστασης, πολλοί ακαδημαϊκοί εντοπίζουν επιμέρους υποκατηγορίες πλαισίωσης. Για παράδειγμα οι Bosilkon και Drakaki (2018), παρατηρούν ότι ο πρόσφυγας «εισβολέας» εμφανίζεται στα Μέσα είτε υπό το πρίσμα της παρανομίας και της μη νόμιμης καταγραφής, η οποία τον ωθεί στην εγκληματικότητα, είτε υπό το πρίσμα των πολιτικών ασφαλείας που απαιτούν από τις αρμόδιες αρχές να ελέγξουν την παράνομη κίνηση των προσφύγων εντός της επικράτειας. Αντίθετα οι Milionis, Spyridou και Vadratsikas (2015) εντοπίζουν και πιο ανθρωπιστικές μορφές πλαισίωσης του πρόσφυγα, ο οποίος παρουσιάζεται είτε ως

θύμα εκμετάλλευσης από δίκτυα διακινητών, είτε ως αποδέκτης ρατσιστικών ρητορικών και πρακτικών στις χώρες υποδοχής. Σε κάθε περίπτωση, όμως, οι παραπάνω υποκατηγορίες διαφέρουν ανάλογα με τις κυβερνητικές πρωτοβουλίες, τις πολιτικές παραδόσεις και το επικοινωνιακό περιβάλλον της κάθε χώρας (Bosilkon and Drakaki 2018).

Εκτός όμως από τη βασική διάκριση ανάμεσα στον πρόσφυγα «απειλή» και στον πρόσφυγα «θύμα», οι Chouliaraki και Stolic (2017), επιχείρησαν να διαμορφώσουν μια νέα τυπολογία του προσφυγικού υποκειμένου στον Τύπο με βάση την ανάλυση φωτογραφιών. Μέσα από την έρευνα που πραγματοποίησαν, εντόπισαν πέντε τύπους ορατότητας του πρόσφυγα στα Μέσα: α) Τον πρόσφυγα με τη μορφή της απλής βιολογικής ζωής, του ανθρωπολογικού μίνιμουμ που εξαρτά την επιβίωσή του από την παροχή βοήθειας από την ανεπτυγμένη Δύση, β) τον πρόσφυγα με τη μορφή εκείνου που έχει ανάγκη την κατανόηση και την συμπόνοια, της εξατομικευμένης περίπτωσης δηλαδή, είτε πρόκειται για ένα παιδί που κλαίει, είτε για μια μητέρα που κρατάει στα χέρια της ένα βρέφος, γ) τον πρόσφυγα με τη μορφή της απειλής, μέσα από την αναπαράσταση εικόνων βίας και συγκρούσεων ανάμεσα σε άμορφες μάζες και τις κρατικές αρχές, δ) τον πρόσφυγα υπό το πρίσμα της φιλοξενίας, μέσα από την ανάδειξη πρωτοβουλιών αλληλεγγύης και κινητοποιήσεων υπεράσπισης των δικαιωμάτων των προσφύγων, και ε) τον πρόσφυγα υπό το πρίσμα της αυτοανάδειξης, μέσα από την επίδειξη φιλανθρωπίας από δημόσια πρόσωπα. Σκοπός αυτής της τυπολογίας ήταν να αναδείξει κυρίως το πώς οι πρόσφυγες γίνονται αντικείμενο προβολής, χωρίς να δίνεται ο λόγος στους ίδιους.

Σε συνέχεια της χαρτογράφησης των μορφών αναπαράστασης των προσφύγων στον Τύπο, οι Kalfeli, Frangonikolopoulos και Gardikiotis (2020), ανάμεσα στον πρόσφυγα «απειλή» και στον πρόσφυγα «θύμα», διακρίνουν και μια τρίτη διάκριση. Συγκεκριμένα, αναφέρονται στην παρουσίαση του προσφυγικού υποκειμένου μέσα από το πλαίσιο της σύγκρουσης. Βλέπουν δηλαδή ότι σε πολλές περιπτώσεις στον πρόσφυγα αποδίδεται η αιτία κοινωνικών εντάσεων και αντιπαραθέσεων μεταξύ διαφορετικών εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών και των πολιτικών κομμάτων. Το πλαίσιο της σύγκρουσης διαιρείται με βάση τους ίδιους σε δύο υποπλάισια: Αυτό της «ευθείας σύγκρουσης» στο οποίο χρησιμοποιείται ανοιχτά εχθρικός λόγος απέναντι στους πρόσφυγες επενδύοντας στην πόλωση, στις διακρίσεις και στον αποκλεισμό τους, και αυτό της «δημοσιογραφίας των συμβάσεων» στην οποία δεν χρησιμοποιείται

ανοιχτά ρατσιστικός λόγος, αλλά η φραστική προσέγγιση του προσφυγικού φαινομένου μετασχηματίζεται σε νέες μορφές που θέτουν επί τάπητος το ζήτημα της απειλής της κυρίαρχης εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας από την εμφάνιση νέων ταυτοτήτων (Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020). Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτού του κεκαλυμμένου ρατσισμού σύμφωνα με τον Benson (2013), είναι η αναπαραγωγή της κυρίαρχης αφήγησης από τους δημοσιογράφους όταν κάνουν λόγο για «παράνομους μετανάστες» ή ζητούν «πολιτικές ελέγχου» επικαλούμενοι το νόμο και την τάξη. Πάντως όλες οι ξεχωριστές μορφές αναπαράστασης των προσφύγων που περιγράφηκαν παραπάνω, αντικατοπτρίζουν τις αντιλήψεις, τις συμπεριφορές και τα συναισθήματα που κυριαρχούν στις κοινωνίες απέναντι στους πρόσφυγες, χωρίς όμως να λαμβάνεται υπόψιν η φωνή και η άποψη των ίδιων των προσφύγων.

4.3 Κριτική και εναλλακτικές προσεγγίσεις στις κύριες πτυχές αναπαράστασης

Στις παραπάνω βασικές πτυχές αναπαράστασης του προσφυγικού υποκειμένου στα Μέσα, έχει ασκηθεί έντονη κριτική στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία. Η βασική έχει να κάνει με το «dehumanization» (Chouliaraki and Stolic 2017), με το γεγονός δηλαδή ότι οι πρόσφυγες αντικειμενοποιούνται κατά την παρουσίασή τους, χωρίς να έχουν οι ίδιοι λόγο για τον εαυτό τους. Η κριτική ανάμεσα στη δαιμονοποίηση και τη θυματοποίηση του πρόσφυγα συναντά αυτή την κοινή ρίζα. Οι πρόσφυγες παρουσιάζονται σαν μια ξεχωριστή κατηγορία ανθρώπων που μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, αλλά διαφέρουν από «εμάς» (Batziou 2014). Ο πρόσφυγας «απειλή» εμφανίζεται ως κυρίαρχος του εαυτού του και με πρόθεση να βλάψει, χωρίς να λαμβάνονται υπόψιν οι ευρύτεροι ιστορικοί παράγοντες που τον εμπόδισαν να ορίσει ο ίδιος την πορεία της ζωής του και του εαυτού του, ενώ από την άλλη ο πρόσφυγας «θύμα» προβάλλεται είτε ως μέλος μιας άμορφης μάζας που χάνει την ταυτότητά του, είτε ως ένα παθητικό και αβοήθητο υποκείμενο που απλώς επιζητά τη βοήθεια των κρατών υποδοχής (Makki 1996). Και στις δύο περιπτώσεις ο πρόσφυγας χάνει την ιδιότητά του ως άνθρωπος και πολίτης που απολαμβάνει δικαιώματα και μετατρέπεται σε έναν απρόσωπο ξένο που απειλεί την τάξη και την ασφάλεια του κράτους που τον υποδέχεται, ή σε ένα ανθρωπολογικό μίνιμουμ που απλώς προσπαθεί να επιβιώσει (Chouliaraki and Stolic 2017).

Η σημαντικότερη συνέπεια του «dehumanization», είναι ότι αφαιρείται πλήρως το δικαίωμα του λόγου στο προσφυγικό υποκείμενο (Chouliaraki and Stolic 2017, Triandafyllidou 2017, Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020). Σύμφωνα με τον Cavarero (2000) η ουσιαστική συμπερίληψη των προσφύγων, εξαρτάται από την ικανότητα των ανθρώπων να οικοδομήσουν κοινωνίες στις οποίες η αίσθηση του ανήκειν θα καθορίζεται από τη δυνατότητα να μοιράζονται τις ιστορίες τους. Οι πρόσφυγες δικαιούνται να μιλούν οι ίδιοι για τους εαυτούς τους και όχι απλώς να γίνονται αντικείμενο συζήτησης τρίτων. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να υπάρξει μια κοινωνία ισότητας στην οποία δε θα υπάρχουν προκαθορισμένοι ρόλοι και σχέσεις (Chouliaraki and Stolic 2017). Ο «οντολογικός αλτρουισμός» της αφήγησης κατά την Arendt μπορεί να επιτρέψει στον καθένα ξεχωριστά να διεκδικεί την παρουσία του στο επικοινωνιακό προσκήνιο, μέσα από τους λόγους και τις πράξεις του (Στο: Cavarero 2000, σελ.90). Όμως αυτό που παρατηρούν οι Chouliaraki, Georgiou και Zaborowski

(2017), είναι ότι η έννοια της «ασφαλειοποίησης» της προσφυγικής πολιτικής μεταφέρεται και στο επίπεδο των αναπαραστάσεων στα Μέσα. Συγκεκριμένα η χρησιμοποιούμενη φρασεολογία για το προσφυγικό ζήτημα, γίνεται μια συμβολική δύναμη που οριοθετεί το επίπεδο της πολιτικής συζήτησης και ορίζει το ποια υποκείμενα μπορούν να μιλήσουν στα Μέσα και ποια όχι. Με αυτόν τον τρόπο η δημοσιογραφική παραγωγή ενισχύει την κυρίαρχη αφήγηση και περιορίζει το πλαίσιο της δημόσιας συζήτησης (Batziou 2014).

Πέραν, όμως, της κριτικής στις υφιστάμενες αναπαραστάσεις των προσφύγων στα Μέσα έχουν καταγραφεί και προταθεί και εναλλακτικές προσεγγίσεις. Ο Galtung (1998) αποκάλυψε «δημοσιογραφία του πολέμου» τη δημοσιογραφία που, εναρμονιζόμενη με τις αφηγήσεις των κυρίαρχων ελίτ, εστίαζε στις συγκρούσεις και στις διχοτομήσεις γύρω από σύνθετα κοινωνικά φαινόμενα, όπως το προσφυγικό. Ως απάντηση ανέτεινε τη «δημοσιογραφία της ειρήνης», ένα μοντέλο κάλυψης γεγονότων το οποίο βασίζεται στην υπογράμμιση των αιτιών τους, στην καταγραφή των συνεπειών τους στον άνθρωπο και στην αναζήτηση πιθανών λύσεων (Galtung 1998). Η «δημοσιογραφία της ειρήνης», όπως περιγράφηκε, επιχειρεί δηλαδή να συμβάλλει σε μια εις βάθος συζήτηση μέσα στην κοινωνία και όχι σε μια αποσπασματική και επιλεκτική κάλυψη μεμονωμένων περιστατικών (Youngblood 2017). Οι Kalfeli, Frangonikolopoulos και Gardikiotis (2020), στην έρευνά τους εντόπισαν τρεις υποκατηγορίες της «δημοσιογραφίας της ειρήνης»: α) τη δημοσιογραφία των αξιών, στην οποία χρησιμοποιείται ουδέτερη γλώσσα και πλουραλιστική προσέγγιση, χωρίς τη χρησιμοποίηση στερεοτύπων, β) τη δημοσιογραφία της πολυσυλλεκτικότητας, στην οποία χρησιμοποιούνται όλα τα στοιχεία των αφηγήσεων υπέρ των προσφύγων σε αντίθεση με τις κυρίαρχες δημοσιογραφικές πρακτικές στις οποίες αποκλείονται, και γ) τη θετική δημοσιογραφία, η οποία προσιδιάζει περισσότερο με την έννοια της δημοσιογραφίας της ειρήνης όπως την όρισε ο Galtung, εστιάζοντας στις αιτίες, τα αποτελέσματα και τις λύσεις γύρω από σύνθετα φαινόμενα.

Σε ένα εναλλακτικό μοντέλο δημοσιογραφίας επί του προσφυγικού ζητήματος, εστίασε και η Triandafyllidou (2017), υπογραμμίζοντας την ανάγκη ύπαρξης ενός μηχανισμού καταγραφής και παρακολούθησης των Μέσων και του περιεχομένου τους. Αυτό σύμφωνα με την ίδια θα επέφερε πέντε αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, θα βοηθούσε ώστε: α) να μειωθεί η χρησιμοποίηση υποτιμητικών-στερεοτυπικών όρων για τους

πρόσφυγες στα Μέσα, β) να προβάλλονται και οι θετικές και όχι μόνο αρνητικές πτυχές του προσφυγικού ζητήματος, γ) να περιλαμβάνεται η φωνή και η γνώμη των προσφύγων στις δημοσιογραφικές καλύψεις, δ) να προσλαμβάνονται πρόσφυγες από δημοσιογραφικούς οργανισμούς προκειμένου να εργαστούν στο πεδίο, και ε) να εκπαιδεύονται οι δημοσιογράφοι στη διαδικασία κάλυψης ενός σύνθετου φαινομένου όπως είναι το προσφυγικό. Όπως τονίζουν οι Kalfeli, Frangonikolopoulos και Gardikiotis (2020), η υιοθέτηση ενός νέου δημοσιογραφικού μοντέλου καθίσταται αναγκαία, καθώς η επαναλαμβανόμενη χρησιμοποίηση συγκεκριμένων πρακτικών στην κάλυψη του προσφυγικού ζητήματος, όχι μόνο εξυπηρετεί τις κυρίαρχες αφηγήσεις αλλά πρωτίστως μειώνει την ποιότητα της παρεχόμενης πληροφορίας. Σε αυτό συμφωνεί η Triandafyllidou (2017), που σημειώνει ότι οι παγιωμένες δημοσιογραφικές ρουτίνες, αγνοούν τη φωνή και τα επιχειρήματα των προσφύγων ανακυκλώνοντας τα ίδια επιχειρήματα.

4.4 Το δημοσιογραφικό υποκείμενο μπροστά στο προσφυγικό ζήτημα

Τα μαζικά προσφυγικά ρεύματα του 2015 στην Ελλάδα αποτέλεσαν ένα πρωτοφανές φαινόμενο που προσέελκυσε σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον των Μέσων. Ένα από τα ερωτήματα που προκύπτει διαρκώς στην ακαδημαϊκή έρευνα, είναι το κατά πόσον οι δημοσιογράφοι και οι δημοσιογραφικοί οργανισμοί εν γένει, ήταν προετοιμασμένοι για την κάλυψη ενός τόσο σύνθετου ζητήματος. Σύμφωνα με τους Chouliaraki, Georgiou και Zaborowski (2017), η δημοσιογραφική κάλυψη του προσφυγικού φαινομένου, συνάντησε αρκετές δυσκολίες, καθώς καταγράφηκε σημαντική έλλειψη γνώσεων των δημοσιογράφων επί των γεγονότων που κάλυπταν αλλά και αδυναμία των δημοσιογραφικών ομάδων να μην υποκύψουν σε εξωγενείς πιέσεις που δέχονταν τόσο από τις πολιτικές ελίτ όσο και από τις τάσεις που επικρατούσαν στα κοινωνικά δίκτυα. Αυτό οδήγησε σε μια σημαντική κρίση εμπιστοσύνης στα κυρίαρχα Μέσα και στα ρεπορτάζ τους. Οι αφηγήσεις που αναπαράγονταν σε αυτά απορρίπτονταν σε μεγάλο βαθμό από το κοινό, το οποίο αναζητούσε εναλλακτικές διόδους ενημέρωσης και πληροφόρησης, με βάση τα αποτελέσματα έρευνας του Ευρωβαρόμετρου το 2016 (Στο: Bosilkov and Drakaki 2018). Σημαντικός παράγοντας σε αυτό, ήταν ότι τα Μέσα, απέτυχαν πριν το 2015 αλλά και ύστερα από αυτό, να απευθυνθούν στο κοινό τους και να μιλήσουν ανοιχτά για αυτό που θα συνέβαινε ή που ήδη συνέβαινε, γεγονός που επηρέασε την εμπιστοσύνη του κόσμου (White 2015).

Σύμφωνα με την Triandafyllidou (2017), η ελλιπής εκπαίδευση των δημοσιογράφων στην κάλυψη του προσφυγικού ζητήματος, οδήγησε στην παρουσίαση προσωποποιημένων ιστοριών που έδιναν έμφαση στο συναίσθημα, και όχι σε μια προσπάθεια συνολικής αποτύπωσης του σύνθετου φαινομένου. Αυτό με βάση την ίδια, είχε ως αποτέλεσμα τη στερεοτυπική αναπαράσταση των προσφύγων, χωρίς να γίνεται λόγος για τις κρατικές ευθύνες απέναντί τους όσον αφορά στις κοινωνικές παροχές, το δικαίωμα στην εργασία και την ευρύτερη συμμετοχή τους στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας. Οι δημοσιογράφοι προσαρμοζόμενοι στις κυρίαρχες αφηγήσεις, εστίασαν στο προσφυγικό ως πρόβλημα προς επίλυση και όχι ως φαινόμενο προς διαχείριση (Χριστόπουλος 2020), αναπαράγοντας σε μεγάλο βαθμό ρητορικές μίσους που προωθούσαν τις πολιτικές του κοινωνικού αποκλεισμού και της περιθωριοποίησης (Chouliaraki, Georgiou and Zaborowski 2017). Οι κύριες πηγές ενημέρωσης των δημοσιογράφων επί του προσφυγικού ήταν τα εθνικά πρακτορεία ειδήσεων, οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι και ειδικοί επιστήμονες, και όχι οι ίδιοι οι πρόσφυγες, των

οποίων η προσέγγιση θα απαιτούσε εκ των πραγμάτων γνώσεις, διασυνδέσεις με συγκεκριμένα κοινωνικά δίκτυα και υψηλότερες αμοιβές ώστε να υπάρχει άμεση πρόσβαση στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης στα νησιά (Triandafyllidou 2017).

Εκτός, όμως, από την ετοιμότητα των ίδιων των δημοσιογράφων στο γιγαντιαίο προσφυγικό φαινόμενο του 2015, σημαντικό ρόλο στις αναπαραστάσεις του διαδραμάτισαν οι εκάστοτε χρονικότητες και τοπικότητες της κάλυψης. Όπως σημειώνουν οι Chouliaraki, Georgiou και Zaborowski (2017), κατά τη διάρκεια σημαντικών ιστορικών γεγονότων σχετικά με το προσφυγικό, μεταλλάσσονται οι αφηγήσεις στα Μέσα και προσαρμόζονται στις επικρατούσες κοινωνικές τάσεις. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, μεταξύ άλλων, αναφέρουν το συμπνετικό τρόπο παρουσίασης της φωτογραφίας του νεκρού τρίχρονου Άλαν Κούρντι, παρότι η κυρίαρχη αφήγηση πριν τη δημοσίευση αλλά και εκ των υστέρων, ήταν κατά κύριο λόγο αρνητική απέναντι στους πρόσφυγες. Την ίδια διαπίστωση κάνει και η Triandafyllidou (2017) σημειώνοντας ότι η κάλυψη του προσφυγικού ζητήματος είναι αποσπασματική και όχι διαρκής. Τονίζει, δηλαδή, ότι η προσοχή των Μέσων στρέφεται στους πρόσφυγες όταν έχει συμβεί κάποιο δραματικό γεγονός, ή όταν το προσφυγικό γίνεται μέρος ενός ευρύτερου πολιτικού θέματος όπως για παράδειγμα μια προεκλογική καμπάνια. Με αντίστοιχους τρόπους, όμως, εναλλάσσονται και οι αναπαραστάσεις των προσφύγων από χώρα σε χώρα ή από πόλη σε πόλη. Το τοπικό στοιχείο είναι πολύ σημαντικό στον τρόπο που παρουσιάζεται η είδηση (Chouliaraki, Georgiou και Zaborowski 2017) καθώς οι αφηγήσεις που αναπαράγονται αντανακλούν διαφορετικά οικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά πλαίσια (Batziou 2014).

Στην Ελλάδα, έχει καταγραφεί μια έντονη πελατειακή σχέση ανάμεσα στα Μέσα και την πολιτική εξουσία (Nevradakis 2014), γεγονός που αντικατοπτρίζεται συνολικά στη Νότια Ευρώπη (Hallin and Papathanasopoulos 2002). Οι δημοσιογράφοι φαίνεται να δέχονται ισχυρές πιέσεις προκειμένου να προσαρμόσουν τη ρητορική τους στην εκάστοτε πολιτική γραμμή (Bosilkov and Drakaki 2018). Την ίδια στιγμή, το ασταθές οικονομικό περιβάλλον την περίοδο της κρίσης, οδήγησε στη μείωση των προϋπολογισμών στα Μέσα καθώς και στην αντικατάσταση των δημοσιογράφων που απασχολούνταν σε αυτά, από ελεύθερους επαγγελματίες που πληρώνονταν με βάση το κομμάτι που παρήγαγαν (Triandafyllidou 2017). Έτσι, λοιπόν, καλύπτονταν κυρίως θέματα που βρίσκονταν ψηλά στη λίστα της επικαιρότητας και υποβαθμιζόνταν πτυχές του προσφυγικού που δεν είχαν μεγάλη εμπορική αξία. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η

επικοινωνιακή κουλτούρα σε κάθε χώρα γύρω από το προσφυγικό, δεν είναι ενιαία, αλλά σχετίζεται με πληθώρα πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών παραγόντων που αντανakλούν το πώς η κάθε κοινωνία κατασκευάζει την έννοια του πρόσφυγα και της προσφυγικής κίνησης.

5. Μεθοδολογία

Στα προηγούμενα κεφάλαια επιχειρήθηκε η θεωρητική προσέγγιση του προσφυγικού φαινομένου στην Ελλάδα, εστιάζοντας στο γεωπολιτικό πλαίσιο, στο νομικό καθεστώς του πρόσφυγα, στις προσφυγικές πολιτικές και στις αναπαραστάσεις του προσφυγικού υποκειμένου στον ελληνικό Τύπο. Μέσα από συγκεκριμένες βιβλιογραφικές αναφορές διαμορφώθηκε το υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα στηριχθεί η παρούσα ανάλυση προκειμένου να εξαχθούν ευρύτερα συμπεράσματα, αφενός γύρω από την πολιτική αντιμετώπιση της μαζικής εισροής προσφύγων στην ελληνική επικράτεια την περίοδο 2015-2020, αφετέρου γύρω από τις αφηγήσεις που διαπέρασαν την παρουσίαση του πρόσφυγα. Οι νέες προσφυγικές ροές κυρίως από τη Μέση Ανατολή κατέλαβαν κεντρική θέση στην πλειονότητα των Μέσων Επικοινωνίας την περίοδο 2015-2020, παρουσιαζόμενες από διαφορετικές οπτικές και με ποικίλους τρόπους. Αυτός είναι και ο λόγος που η παρούσα έρευνα θα εστιάσει στις προσεγγίσεις των δύο κυρίαρχων έντυπων μέσων διαφορετικής ιδεολογικής κατεύθυνσης, επί του ζητήματος, την περίοδο που προαναφέρθηκε.

Με βάση τα παραπάνω, το κύριο ερευνητικό ερώτημα είναι:

-Ποιες διαφοροποιήσεις παρουσιάζει η αναπαράσταση του προσφυγικού ζητήματος στη Λέσβο την περίοδο 2015-2020, σε Μέσα διαφορετικού ιδεολογικού προσανατολισμού;

Το παραπάνω ερώτημα επιμερίζεται σε δύο υποερωτήματα:

-Ποιες είναι οι βασικές αφηγήσεις που διαπερνούν την πολιτική διαχείριση της προσφυγικής παρουσίας στη Λέσβο την περίοδο 2015-2020, μεταξύ του κεντροδεξιού και του κεντροαριστερού Τύπου;

-Ποιες είναι οι βασικές αφηγήσεις που διαπερνούν το προσφυγικό υποκείμενο στη Λέσβο την περίοδο 2015-2020, μεταξύ του κεντροδεξιού και του κεντροαριστερού Τύπου;

Το δείγμα της έρευνας αφορά σε δημοσιεύματα του Τύπου και εκτείνεται χρονικά από τον Ιούνιο του 2015 μέχρι τον Οκτώβριο του 2020, από την περίοδο δηλαδή της μαζικής εισόδου προσφύγων στο ΚΥΤ της Μόριας στη Λέσβο, μέχρι και την ολοκληρωτική καταστροφή του. Επιλέχθηκε να αναλυθούν δημοσιεύματα του Τύπου, γιατί σε μεγάλο βαθμό η θεματολογία των μέσων, κυρίως σε θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος, συνεχίζει να περνά από τους διαύλους των παλιών μέσων. Αυτό σύμφωνα με τον Πλειό (2011, σελ.195-196) οφείλεται αφενός στο ότι «η παραγωγή

του δημοσιογραφικού λόγου, και ειδικά ειδήσεων, είναι μια συλλογική δραστηριότητα η οποία απαιτεί οργάνωση, καταμερισμό εργασίας και επενδύσεις», αφετέρου στο ότι στα «εξωτερικά και διεθνή θέματα, αλλά και μεγάλο μέρος της εσωτερικής επικαιρότητας, είναι καταλυτική η παρουσία των μεγάλων πρακτορείων ειδήσεων, τόσο των διεθνών όσο και των εθνικών».

Θα αναλυθούν άρθρα, τα οποία αντλήθηκαν από τις ιστοσελίδες δύο εφημερίδων, που τοποθετούνται σε διαφορετικά σημεία του ιδεολογικού φάσματος. Πρόκειται για τις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Η Εφημερίδα των Συντακτών», με την πρώτη να θεωρείται δεξιάς/κεντροδεξιάς πολιτικής τοποθέτησης και τη δεύτερη αριστερής/κεντροαριστερής πολιτικής τοποθέτησης. Όπως σημειώνουν οι Bleich, Bloemraad και Graauw (2015), ειδικά στα ευρωπαϊκά έντυπα μέσα, η αναφορά στο ιδεολογικό/πολιτικό φάσμα συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις αφηγήσεις που υιοθετούνται κατά την παρουσίαση ενός ζητήματος και αυτός είναι ο λόγος που επιλέχθηκαν οι παραπάνω δύο ετερόκλητες, εφημερίδες για ανάλυση.

Το κομμάτι της ανάλυσης σχετικά με τις προσφυγικές πολιτικές, με βάση τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα, χωρίζεται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη αφορά στις πολιτικές που εφαρμόστηκαν σε ευρωπαϊκό-θεσμικό επίπεδο, η δεύτερη σε εγχώριο-κρατικό επίπεδο και η τρίτη σε τοπικό κοινωνικό επίπεδο. Θα αναλυθούν, δηλαδή αφηγήσεις που διαπερνούν την παρουσίαση των προσφυγικών πολιτικών σε τρία διαφορετικά πλαίσια διαλόγου και αναπαράστασης. Το κομμάτι της ανάλυσης σχετικά με το ίδιο το προσφυγικό υποκείμενο, με βάση τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα, χωρίζεται σε δύο ενότητες. Η πρώτη αφορά σε αρνητικές αφηγήσεις που διαπερνούν την αναπαράσταση του πρόσφυγα και η δεύτερη σε θετικές. Θα εξετασθεί, δηλαδή, υπό ποιο πρίσμα τα δύο μέσα διαφορετικού πολιτικού και ιδεολογικού προσανατολισμού, επιχειρούν να προσεγγίσουν το προσφυγικό υποκείμενο εχθρικά και φιλικά διακείμενα, αναπαράγοντας συγκεκριμένες αφηγήσεις και εστιάζοντας σε διαφορετικές κοινωνικές κατασκευές. Από κάθε εφημερίδα επιλέχθηκαν εβδομήντα άρθρα γύρω από τέσσερα γεγονότα που κέντρισαν το ενδιαφέρον των μέσων.

Το πρώτο γεγονός αφορά στην πρωτοφανή μαζική είσοδο προσφύγων και αιτούντων άσυλο στη Λέσβο το καλοκαίρι και φθινόπωρο του 2015. Υπολογίζεται ότι μέχρι το τέλος του Ιουνίου εκείνου του έτους, 65.282 πρόσφυγες φτάνουν στις ελληνικές ακτές, αριθμός που εκτοξεύεται στις 399.326 έως το τέλος του Σεπτεμβρίου του 2015

(Zaragoza-Cristiani 2015). Το δείγμα για το συγκεκριμένο γεγονός αντλήθηκε από 01/06/2015 έως 30/09/2015, και είναι 25 άρθρα από κάθε εφημερίδα τα οποία επιλέχθηκαν βάσει της σχετικότητάς τους με τα ερευνώμενα πεδία.

Το δεύτερο γεγονός αφορά στην υπογραφή της Συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, η οποία έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη του προσφυγικού ζητήματος στην Ελλάδα. Με βάση αυτή τη Συμφωνία, άλλαξε ριζικά η θέση της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος, καθώς από χώρα διέλευσης, μετατράπηκε σε χώρα συγκέντρωσης χιλιάδων αιτούντων άσυλο (Stathoroulou 2017). Το δείγμα αντλήθηκε από 01/03/2016 έως 31/03/2016 και είναι 10 άρθρα από κάθε εφημερίδα τα οποία επιλέχθηκαν βάσει της σχετικότητάς τους με τα ερευνώμενα πεδία.

Το τρίτο γεγονός είναι η ένταση που σημειώθηκε στο ΚΥΤ της Μόριας το Σεπτέμβριο του 2019, μετά από το θάνατο μιας γυναίκας και ενός παιδιού από πυρκαγιά που ξέσπασε εντός της δομής. Πρόκειται για μία από τις μεγαλύτερες εντάσεις που επικράτησαν στη συγκεκριμένη δομή της Λέσβου έλκοντας το ενδιαφέρον των μέσων σε μεγάλο βαθμό (Καθημερινή 2019b, Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019a). Το δείγμα αντλήθηκε από 29/09/2019 έως 10/10/2019, και είναι 10 άρθρα από κάθε εφημερίδα τα οποία επιλέχθηκαν βάσει της σχετικότητάς τους με τα ερευνώμενα πεδία.

Το τέταρτο γεγονός αφορά στην καταστροφή του ΚΥΤ της Μόριας το Σεπτέμβριο του 2020 κατόπιν έντασης που προκλήθηκε αρχικά μεταξύ διαμενόντων προσφύγων και έπειτα προσφύγων με τις αστυνομικές δυνάμεις. Η καταστροφή του ΚΥΤ σηματοδοτεί το τέλος της ύπαρξης μιας δομής γύρω από την οποία είχε υπάρξει έντονος προβληματισμός σχετικά με τις συνθήκες που επικρατούσαν σε αυτήν (Kourachanis 2018). Το δείγμα αντλήθηκε από 09/09/2020 που ξέσπασε η φωτιά έως 30/09/2020, και είναι 25 άρθρα από κάθε εφημερίδα τα οποία επιλέχθηκαν, επίσης, βάσει της σχετικότητάς τους με τα ερευνώμενα πεδία.

Τα τέσσερα παραπάνω γεγονότα από τα οποία αντλήθηκε το δείγμα, επιλέχθηκαν προς ανάλυση βάσει του χρονικού σημείου συντέλεσής τους, καθώς καλύπτουν το χρονικό φάσμα μεταξύ 2015-2020, τόσο κατά την έναρξη της μαζικής εισόδου προσφύγων στην Ελλάδα και θεσμοθέτησης του πλαισίου παραμονής τους, όσο και κατά την παραμονή τους στο ΚΥΤ της Μόριας, μέχρι την ολοσχερή καταστροφή του. Επίσης επιλέχθηκαν βάσει της δημοσιότητας και της προβολής που έλαβαν από τα μέσα τις συγκεκριμένες χρονικές στιγμές. Όπως σημειώνει η Triandafyllidou (2017), η κάλυψη του

προσφυγικού ζητήματος στην Ελλάδα υπήρξε αποσπασματική και όχι διαρκής, με την προσοχή των Μέσων να στρέφεται στους πρόσφυγες όταν είχε συμβεί κάποιο δραματικό γεγονός, ή όταν το προσφυγικό γινόταν μέρος ενός ευρύτερου πολιτικού ζητήματος. Τα τέσσερα γεγονότα που έχουν επιλεγεί προς ανάλυση συνιστούν τέτοιες περιπτώσεις προσέλευσης του ενδιαφέροντος των μέσων.

Το μεθοδολογικό εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση του παραπάνω δείγματος είναι ποιοτικό και είναι η ανάλυση κειμένου. Με βάση την κονστρουξιονιστική προσέγγιση του γλωσσικού νοήματος, τα κοινωνικά δρώντα υποκείμενα είναι εκείνα που χρησιμοποιούν εννοιολογικά και γλωσσικά συστήματα αναπαράστασης προκειμένου να κατασκευάσουν νόημα, να νοηματοδοτήσουν τον κόσμο και να επικοινωνήσουν σχετικά με αυτόν με άλλους μέσα από κοινούς κώδικες (Hall 1997, εκδ.2017). Το νόημα, δηλαδή, δεν είναι έμφυτο στα πράγματα ή στον κόσμο αλλά κατασκευάζεται, αποτελώντας το προϊόν μιας σημασιοδοτικής διαδικασίας στην οποία μεσολαβεί ο λόγος. Έτσι, σύμφωνα με τον Kellner (1995) το περιεχόμενο των Μέσων δίνει τη δυνατότητα να ανακαλύψουμε μέσα από τα κείμενα βαθύτερες ταυτότητες όπως η αίσθηση του εαυτού, η έννοια του φύλου, το περιεχόμενο της τάξης, της εθνικότητας, της φυλής και της σεξουαλικότητας.

Ο λόγος περικλείει αφηγήσεις που αποτελούν συγκεκριμένες μορφές κωδικοποίησης μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η κατανόηση του κόσμου γύρω μας και η επικοινωνία με άλλα άτομα. Οι αναπαραστάσεις, λοιπόν, στα Μέσα, κατασκευάζονται μέσα από το λόγο και αντλούν την ουσία τους από συγκεκριμένες αφηγήσεις, οι οποίες ερμηνεύονται ανάλογα με το χώρο, το χρόνο και την κουλτούρα που μελετάμε (McKee 2001). Στην ακόλουθη ανάλυση θα επιχειρηθεί μέσω της ανάλυσης κειμένου, να εντοπιστούν οι βασικές αφηγήσεις που διαπερνούν την παρουσίαση των προσφυγικών πολιτικών και την αναπαράσταση του προσφυγικού υποκειμένου στη Μυτιλήνη την περίοδο 2015-2020, σε μερίδες του ελληνικού Τύπου. Σκοπός της έρευνας δεν είναι να καταγραφεί η «ορθή» ερμηνεία των κειμένων που θα αναλυθούν, καθώς κάτι τέτοιο δεν υπάρχει. Αντιθέτως, στόχος είναι εντοπιστούν αφηγήσεις που ενσωματώνονται σε δημοσιευμένα κείμενα, πάντοτε λαμβάνοντας υπόψιν το ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο εντός του οποίου εμφανίζονται (Batziou 2014).

6. Αφηγήσεις σχετικά με τις προσφυγικές πολιτικές

6.1 Ευρωπαϊκό-θεσμικό επίπεδο

Το προσφυγικό ζήτημα από το 2015 κι έπειτα απέκτησε ξεκάθαρες διεθνείς διαστάσεις. Οι πρωτοφανείς εισερχόμενες ροές ανθρώπων από τη Μέση Ανατολή το καλοκαίρι του 2015, δεν αφορούσαν πλέον μόνο την Ελλάδα αλλά το σύνολο της Ευρώπης (Zaragoza-Cristiani 2015). Οι πρόσφυγες, παρά το κλείσιμο των συνόρων στον Έβρο, συνέχιζαν να εισέρχονται μαζικά βρίσκοντας εναλλακτική δίοδο από τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου (Içduygu 2015). Η κατάσταση αυτή προβλημάτιζε ιδιαίτερα τους αξιωματούχους της Ε.Ε. που έβλεπαν να αυξάνεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς ο αριθμός των αφίξεων προσφύγων στην ευρωπαϊκή επικράτεια.

Σε επίπεδο ευρωπαϊκής διαχείρισης επικράτησε η έννοια της «εξωτερίκευσης», ή όπως αναφέρεται στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, του «externalization», της άποψης δηλαδή ότι οι ευρωπαϊκές χώρες που βρίσκονται στη συνοριακή γραμμή της Ε.Ε. θα πρέπει να είναι εκείνες που θα σηκώσουν το βάρος των προσφυγικών ροών αποτρέποντας την περαιτέρω είσοδό τους στην Ευρώπη (Χριστόπουλος 2020). Αυτή η ευρωπαϊκή κατεύθυνση αναμφίβολα αποτυπώνεται και στα σχετικά δημοσιεύματα της περιόδου. Στην Καθημερινή στις 08/03/2016 σε άρθρο με τίτλο «Η Αθήνα συναινεί σιωπηρά σε άτυπο κλείσιμο συνόρων», αναφέρεται χαρακτηριστικά:

«...η ελληνική αντιπροσωπεία ζήτησε να σταλεί ξεκάθαρο μήνυμα προς τους πρόσφυγες και μετανάστες που περιμένουν στα τουρκικά παράλια ότι η Ελλάδα δεν αποτελεί πια οδό διέλευσης, επέμεινε για fast track διαδικασίες επιστροφής των μεταναστών στην Τουρκία, ενώ έθεσε αίτημα επιπλέον χρηματοδότησης, προκειμένου να καταφέρει να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις φιλοξενίας των εγκλωβισμένων»

(Η Καθημερινή, 2016a)

Το παραπάνω απόσπασμα αναφέρεται στις ελληνικές θέσεις κατά τις προπαρασκευαστικές συζητήσεις της Συμφωνίας ανάμεσα στην Ε.Ε. και την Τουρκία επί του προσφυγικού. Η στάση της Ελλάδας, όμως, φαίνεται πως εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ευρωπαϊκής στρατηγικής. Η ελληνική πλευρά θέλει να στείλει ένα «ξεκάθαρο», όπως τονίζεται, μήνυμα προς τους πρόσφυγες και τους μετανάστες, ενώ παράλληλα αποδέχεται ότι πλέον δε θα είναι μια χώρα διέλευσης, αλλά μια χώρα «εγκλωβισμένων» προσφύγων και μεταναστών, οι οποίοι θα ζουν προσωρινά στην

ελληνική επικράτεια με την οικονομική συνδρομή της Ε.Ε. Κατά τις Ceyhan και Tsoukala (2002), η ασφαλειοποίηση της προσφυγικής πολιτικής με όρους διαφύλαξης των ευρωπαϊκών συνόρων αποτελεί κομμάτι της λεγόμενης ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και συγκρότησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Αυτό είναι ορατό πέραν του παραπάνω αποσπάσματος, στο άρθρο της Καθημερινής επίσης στις 08/03/2016 με τίτλο «Τουσκ προς μετανάστες: Μην έρχεστε στην Ελλάδα!», όπου τονίζεται:

«Από την δική του πλευρά ο Τουσκ απηύθυνε έκκληση προς τους παράτυπους μετανάστες να μην έρχονται προς την Ελλάδα και την Ευρώπη και να μην εμπιστεύονται τους διακινητές, σημειώνοντας ότι η Ελλάδα και οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα δεν θα είναι μία χώρα transit»

(Η Καθημερινή, 2016b)

Λίγους μήνες νωρίτερα, στην Εφημερίδα των Συντακτών, στο άρθρο με τίτλο «Συνεχίζεται η αποτυχημένη στρατηγική της Ε.Ε. για τους πρόσφυγες» στις 24/09/2015, γίνεται αναφορά, όχι στις δηλώσεις κάποιου Ευρωπαίου αξιωματούχου, αλλά στην αντίδραση της Διεθνούς Αμνηστίας απέναντι στην πολιτική κατεύθυνση που προωθούνταν και υλοποιήθηκε αργότερα με τη Συμφωνία Ε.Ε.-Τουρκίας. Συγκεκριμένα, ο Διευθυντής της Διεθνούς Αμνηστίας δήλωνε ότι:

«η Ε.Ε. δείχνει να αγνοεί την πραγματικότητα, λαμβάνοντας αποφάσεις που αφενός δεν θα ανακουφίσουν την πίεση στα κράτη της πρώτης γραμμής, αφετέρου θα επιτρέψουν να συνεχιστούν -αν όχι να επιδεινωθούν- οι χαοτικές σκηνές των τελευταίων εβδομάδων»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών, 2015a)

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα που επιλέγει να αναδείξει η Εφημερίδα των Συντακτών, καταλογίζεται ευθύνη στην ευρωπαϊκή ηγεσία ως προς το λεγόμενο «externalization». Η Ε.Ε., όπως τονίζεται, από τη μία «αγνοεί την πραγματικότητα», από την άλλη, δεν λαμβάνει αποφάσεις ανακούφισης για τα κράτη πρώτης γραμμής. Αυτό, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, φαίνεται πως εντάσσεται στη θεμελίωση της ευρωπαϊκής πολιτικής κατεύθυνσης για έλεγχο της κίνησης πληθυσμών που θεωρούνται παράνομοι, στα εξωτερικά όρια της ευρωπαϊκής επικράτειας, προκειμένου να μείνει ανεπηρέαστη η κεντρική και βόρεια Ευρώπη (Vaughan-Williams 2015). Κάτι τέτοιο, όμως, όπως τονίζεται emphatically στο απόσπασμα θα επιδεινώσει τις «χαοτικές σκηνές των τελευταίων εβδομάδων», καθώς χιλιάδες πρόσφυγες συνέχιζαν να

συρρέουν διαρκώς στις ελληνικές ακτές. Σύμφωνα με το Χριστόπουλο (2020), μόνο από τη Λέσβο κατά τη διάρκεια του 2015 οι αφίξεις προσφύγων ξεπέρασαν τις 500.000.

Διπλωματικό και πολιτικό απότοκο του λεγόμενου externalization της ευρωπαϊκής προσφυγικής πολιτικής ήταν η σύναψη της Συμφωνίας ανάμεσα στην Ε.Ε. και την Τουρκία στις 18.03.2016. Η Καθημερινή φαίνεται πως αφενός κρατάει μια κριτική στάση απέναντι στα περιθώρια πραγματικής εφαρμογής της Συμφωνίας σε εγχώριο επίπεδο, αφετέρου αναδεικνύει τη διεθνή αναγνώριση της Συμφωνίας ως ένα θετικό βήμα. Στο άρθρο με τίτλο «Οι παγίδες μιας δυσεφάρμοστης συμφωνίας» στις 20/03/2016 αναφέρεται:

«Επειδή η πλειονότητα των παρανόμως εισερχομένων στην Ελλάδα θα ζητεί άσυλο, θα πρέπει να ολοκληρώνεται πρώτα η εξέταση των σχετικών αιτήσεων. Αυτό σημαίνει ότι εάν καθυστερεί η εξέταση των αιτήσεων ασύλου, θα καθυστερούν και οι επιστροφές στην Τουρκία»

(Η Καθημερινή, 2016c)

Στο παραπάνω απόσπασμα ο αρθρογράφος αναγνωρίζει τις δυσκολίες εφαρμογής της Συμφωνίας Ε.Ε.-Τουρκίας και τον ορατό κίνδυνο εγκλωβισμού των εισερχόμενων αιτούντων άσυλο στην ελληνική επικράτεια. Ιεραρχεί ψηλά το ζήτημα των επιστροφών προς την Τουρκία, αποδεχόμενος τις αφηγήσεις που μιλούν για αδυναμία της Ελλάδας να υποδεχθεί περισσότερους πρόσφυγες, ενώ παράλληλα αναγνωρίζει τις ελλείψεις της χώρας από άποψη υποδομών και στελεχικού προσωπικού ώστε να ανταποκριθεί επαρκώς στα νέα της καθήκοντα. Την ίδια διαπίστωση κάνει και ο Koroutchev (2016) επισημαίνοντας ότι ο επιδεινωμένος από την οικονομική κρίση ελληνικός κρατικός μηχανισμός, ήταν αδύνατον να ανταπεξέλθει στις νέες προκλήσεις που έθετε η Συμφωνία, μετατρέποντας την Ελλάδα από χώρα διέλευσης σε χώρα υποδοχής και ταυτοποίησης των αιτούντων άσυλο (Stathoroulou 2017). Την ίδια στιγμή, όμως, στην Καθημερινή αναδεικνύεται ο διεθνής χαιρετισμός της Συμφωνίας Ε.Ε.-Τουρκίας ως μια θετική εξέλιξη. Στο άρθρο με τίτλο «Η Ουάσιγκτον χαιρετίζει την ευρωτουρκική συμφωνία για το προσφυγικό» στις 20/03/2020, αναφέρεται:

«Οι Ηνωμένες Πολιτείες χαρακτήρισαν σημαντικό βήμα την συμφωνία στην οποία κατέληξαν η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Τουρκία για την αναχαίτιση της παράνομης μεταναστευσης στην Ευρώπη και η Ουάσιγκτον δήλωσε έτοιμη να αυξήσει τη βοήθεια της προς τις χώρες που επηρεάζονται από τις προσφυγικές ροές»

(Η Καθημερινή, 2016d)

Στο απόσπασμα αυτό δηλώνεται ξεκάθαρα ότι σκοπός της Συμφωνίας είναι η «αναχαίτιση της παράνομης μετανάστευσης». Ο Kourachanis (2018) είχε αναφερθεί στους στόχους της συγκεκριμένης Συμφωνίας τονίζοντας ότι αυτοί ήταν αφενός η αναχαίτιση της προσφυγικής κίνησης, αφετέρου η παρεμπόδιση των προσφύγων για περαιτέρω είσοδο στην Ευρώπη. Αυτός ο στόχος θα επιτυγχανόταν μέσα από τη μετατροπή της Ελλάδας από χώρα διέλευσης, σε χώρα συγκέντρωσης αιτούντων άσυλο βάσει της Συμφωνίας.

Στην αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών επί της Συμφωνίας υπάρχει διαφορετική προσέγγιση. Αφενός προβάλλεται η αισιοδοξία της ελληνικής κυβέρνησης για την επίτευξή της, αφετέρου ασκείται κριτική σχετικά με το κατά πόσο προστατεύει τα δικαιώματα των προσφύγων. Στο άρθρο με τίτλο «Άνοιξε ο δρόμος για τη μετεγκατάσταση στην Ευρώπη» στις 26/03/2016, αναφέρεται:

«Ο αναπληρωτής υπουργός Μεταναστευτικής Πολιτικής Γιάννης Μουζάλας δήλωσε σε συνέντευξή του ότι με τη συμφωνία Ευρωπαϊκής Ένωσης – Τουρκίας για το προσφυγικό για πρώτη φορά άνοιξε νόμιμος δρόμος προς την Ευρώπη για τους πρόσφυγες, με επανεγκατάστασή τους από την Τουρκία χωρίς να περνάνε το Αιγαίο»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2016a)

Στη συγκεκριμένη δήλωση του υπουργού Μεταναστευτικής Πολιτικής, η οποία τονίζεται από τον αρθρογράφο της Εφημερίδας των Συντακτών, εντοπίζονται αντικρουόμενες μεταξύ τους αφηγήσεις. Με βάση το απόσπασμα, το λεγόμενο «externalization» της προσφυγικής πολιτικής όπως επιτυγχάνεται στη Συμφωνία, δεν αποτελεί μια προσπάθεια ευρωπαϊκής μετάθεσης της ευθύνης της αντιμετώπισης της προσφυγικής κίνησης στα συνοριακά κράτη της Ευρώπης (Stathopoulou 2017, Χριστόπουλος 2020), αλλά το άνοιγμα του δρόμου προς αυτήν, «με επανεγκατάστασή τους από την Τουρκία χωρίς να περνάνε το Αιγαίο». Η Συμφωνία προβάλλεται υπό το πρίσμα της αλληλεγγύης και της διασφάλισης καλύτερης διόδου προσέγγισης της ευρωπαϊκής ηπείρου, τη στιγμή που στο επίκεντρο της Συμφωνίας τίθεται η ανακοπή των προσφυγικών ρευμάτων.

Η πραγματικότητα, εν πολλοίς διέψευσε τις κυβερνητικές προσδοκίες όπως αποτυπώνονταν στο δημόσιο διάλογο καθώς, μία μόλις ημέρα από την ενεργοποίηση

της Συμφωνίας, 50.411 άνθρωποι βρέθηκαν εγκλωβισμένοι αυτομάτως στην ελληνική επικράτεια με τον αριθμό να ανεβαίνει σε 61.057 μέχρι τον Οκτώβριο του ίδιου έτους (Dimitriadi 2016). Σύμφωνα με στοιχεία του IOM (2016) μόνο μεταξύ του Ιανουαρίου και του Ιουλίου 2016, 2.977 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στη Μεσόγειο Θάλασσα, ανεβάζοντας κατακόρυφα το επίπεδο των θανάτων, τη στιγμή που η Frontex συνέχιζε να λειτουργεί ως εξουσιοδοτημένος φύλακας των ευρωπαϊκών συνόρων.

Στην Εφημερίδα των Συντακτών, πέραν από την προβολή των κυβερνητικών θέσεων, ασκήθηκε, όμως, και έντονη κριτική στο περιεχόμενο της Συμφωνίας Ε.Ε.-Τουρκίας κυρίως στο επίπεδο των δικαιωμάτων. Σε πλήθος άρθρων καταγράφεται η αντίδραση διεθνών οργανώσεων καθώς και τμημάτων της εγχώριας και ευρωπαϊκής Αριστεράς ως προς την εφαρμογή της. Στο άρθρο με τίτλο «Για ποια δικαιώματα μιλάτε;» στις 21/03/2016, αναφέρεται:

«Παρότι η κυβέρνηση εκφράζει την ικανοποίησή της για τη συμφωνία της Ε.Ε. και της Τουρκίας με στόχο τον άμεσο περιορισμό της προσφυγικής ροής, οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και σημαντικό μέρος της ευρωπαϊκής Αριστεράς ασκούν οξεία κριτική στη συμφωνία, καθώς θεωρούν ότι επισφραγίζει το τέλος του συστήματος ασύλου και ευρύτερα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που θεσπίστηκαν στην Ευρώπη την επαύριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2016b)

Στο παραπάνω απόσπασμα γίνεται λόγος για επισφράγισμα του τέλους του συστήματος ασύλου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως θεσπίστηκαν στην Ευρώπη μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία σημειώνεται ότι ο περιορισμός της έννοιας του ασύλου εντάσσεται σε μια ευρύτερη ευρωπαϊκή στρατηγική που αποβλέπει στον περιορισμό των προσφυγικών αφίξεων. Σύμφωνα με την Gil-Bazo (2015), τα ευρωπαϊκά κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα στο άσυλο μόνο στα άτομα που emπίπτουν στο καθεστώς πρόσφυγα σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης, δημιουργώντας νέους θεσμούς προστασίας, όπως η προσωρινή ή επικουρική προστασία, για τους υπόλοιπους.

Σε αυτό ακριβώς το σημείο, ο ρόλος της Τουρκίας, που ήδη είχε επωμιστεί βαρύ αριθμητικό προσφυγικό φορτίο και είχε έντονη διαπραγματευτική ισχύ έναντι της Ευρώπης (Zaragoza-Cristiani 2015), αναβαθμίζεται σημαντικά, καθώς από εκείνη εξαρτιόταν το αν θα δεχόταν τις συμφωνημένες επιστροφές. Αυτό αναφέρεται και στο

άρθρο της Καθημερινής στις 19/03/2016 με τίτλο «Αλ.Τσίπρας: Κλειδί ο ρόλος της Άγκυρας» στο οποίο τονίζεται:

«παρά την ικανοποίηση που ο πρωθυπουργός Αλ. Τσίπρας εξέφρασε για το γεγονός ότι επιτέλους υπάρχει συμφωνία, είναι σαφές ότι η επιτυχία της, σε μεγάλο βαθμό, εξαρτάται από τη βούληση της Άγκυρας να υλοποιήσει τα συμφωνηθέντα»

(Η Καθημερινή, 2016ε)

Όμως ένα ερώτημα που τίθεται ανοιχτά στο δημόσιο διάλογο και υπάρχει και στην αρθρογραφία της Καθημερινής, είναι το κατά πόσον η Τουρκία αποτελεί ασφαλή τρίτη χώρα για την επιστροφή ατόμων που δεν δικαιούνται άσυλο στην Ελλάδα. Πολλοί από τους αιτούντες άσυλο που έφτασαν στις ακτές των ελληνικών νησιών επεδίωξαν να φύγουν από την Τουρκία, γιατί η τελευταία έχει υπογράψει μεν τη Σύμβαση της Γενεύης για τους πρόσφυγες, αλλά με ρήτρα γεωγραφικού περιορισμού, που σημαίνει ότι μπορεί να δέχεται αιτήσεις ασύλου μόνο από πολίτες ευρωπαϊκών κρατών και όχι από μη Ευρωπαίους (Icduygu 2015). Συνεπώς, εκείνοι δεν τύγχαναν προστασίας πρόσφυγα στην τουρκική επικράτεια. Στο άρθρο της Καθημερινής με τίτλο «Οι παγίδες μιας δυσεφάρμοστης συμφωνίας» στις 20/03/2016, μπαίνει εμφατικά το ερώτημα σχετικά με το κατά πόσο η Τουρκία αποτελεί ασφαλή τρίτη χώρα στην οποία μπορούν να γίνουν επιστροφές αλλοεθνών:

«Έχει ζητηθεί από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Ασυλο (EASO) να γνωμοδοτήσει κατά πόσον η Τουρκία μπορεί να θεωρηθεί ασφαλής χώρα καθ' όσον περιορίζει μόνον στους Ευρωπαίους την εφαρμογή της συμβάσεως του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και όχι σε όσους έρχονται από τη Μέση Ανατολή»

(Η Καθημερινή 2016ς)

Τελικά σύμφωνα με τον Χριστόπουλο (2020), οι ευρωπαϊκές δικαστικές αρχές δήλωσαν αναρμόδιες να πάρουν θέση για το ζήτημα και το βάρος επωμίστηκε το Συμβούλιο της Επικρατείας, που με απόφασή του το 2018, έκρινε ότι ακόμη κι αν η Τουρκία δεν παρέχει προστασία με βάση τη Σύμβαση της Γενεύης, αρκείται σε άλλη αποτελεσματική προστασία του πρόσφυγα, συνεπώς μπορούν να γίνουν επιστροφές στην επικράτειά της.

Το κατά πόσο η Τουρκία αποτελεί ασφαλή τρίτη χώρα για επιστροφές αιτούντων άσυλο, απασχόλησε έντονα και την αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών. Στο άρθρο με τίτλο «Καταγγελίες από τη Διεθνή Αμνηστία» στις 24/03/2016, αναφέρεται:

«Για όσους στην Ευρώπη και στην Ελλάδα προτιμούν να κλείνουν τα μάτια στους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες στην Τουρκία, προκειμένου να ξεκινήσουν άμεσα επιχειρήσεις επαναπροώθησης προσφύγων από την Ελλάδα στη γειτονική χώρα, επιχειρήσεις που δεν προβλέπονται στο κείμενο της συμφωνίας Ε.Ε. και Τουρκίας αλλά υπαγορεύονται, στο περιθώριο της συμφωνίας, από τις συντηρητικές ηγεσίες της Ε.Ε. που θέλουν να ικανοποιήσουν το ακροδεξιό τους ακροατήριο, για όσους λοιπόν θέλουν να πιστεύουν πως είναι ασφαλής χώρα για τους πρόσφυγες η σημερινή Τουρκία, είναι αποκαλυπτικά τα όσα δημοσιοποίησε χτες η Διεθνής Αμνηστία»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2016c)

Ενώ και στο άρθρο «Για ποια δικαιώματα μιλάτε» στις 21/03/2015, επίσης αναφέρεται ότι στη Συμφωνία:

«έχει προηγηθεί ο αυθαίρετος χαρακτηρισμός της Τουρκίας ως ασφαλούς χώρας για τους πρόσφυγες, παρόλο που δεν πληρούνται, ακόμα τουλάχιστον, οι προϋποθέσεις που θα καθιστούσαν πράγματι την Τουρκία ασφαλή χώρα για τους πρόσφυγες»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2016b)

Στα αποσπάσματα που παρατέθηκαν είναι σαφής η αμφιβολία των αρθρογράφων σχετικά με το κατά πόσο η Τουρκία αποτελεί ασφαλή τρίτη χώρα. Παράλληλα, διαφαίνεται η προτεραιότητα που δίνει το μέσο στη διαφύλαξη των δικαιωμάτων των προσφύγων. Οι επιχειρήσεις επαναπροώθησης προς την Τουρκία αναφέρεται ότι στηρίζονται από τις «συντηρητικές ηγεσίες της Ε.Ε.» οι οποίες επιδιώκουν να ικανοποιήσουν το «ακροδεξιό τους ακροατήριο». Ο κίνδυνος απόδοσης της ακροδεξιάς, λόγω της ανεπάρκειας της Ε.Ε. στην αντιμετώπιση του προσφυγικού φαινομένου, σημειώνεται και στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, με τη Stathoroulou (2017) να τονίζει ότι στο εσωτερικό της Ε.Ε. αναπτύχθηκαν αντίρροπες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις με την άκρα Δεξιά να πρωταγωνιστεί σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη.

Στις συγκεκριμένες αφηγήσεις που υιοθετούνται, αφενός διακρίνεται η πολιτική και ιδεολογική κατεύθυνση που διαπερνά την Εφημερίδα των Συντακτών, αφετέρου προσεγγίζεται το προσφυγικό ζήτημα εντός ενός ανθρωπιστικού πλαισίου που θέτει

στο επίκεντρο τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η προστασία των δικαιωμάτων φαίνεται πως είναι το βασικό κριτήριο με βάση το οποίο ασκείται κριτική επί της Συμφωνίας Ε.Ε.-Τουρκίας αλλά και συνολικά στην ευρωπαϊκή διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος στην πλειονότητα των άρθρων της εφημερίδας.

Αντιθέτως, στην Καθημερινή, αυτό που διαφαίνεται στο επίπεδο της αναπαράστασης των ευρωπαϊκών πολιτικών επί του προσφυγικού, είναι ότι από τη μία εκφράζεται προβληματισμός για την αλλαγή του ρόλου της Ελλάδας στη διαχείριση των προσφυγικών ρευμάτων μέσα από τη Συμφωνία Ε.Ε.-Τουρκίας, αλλά από την άλλη χαιρετίζεται η ευρύτερη ευρωπαϊκή στρατηγική της αποτροπής και της αποθάρρυνσης των προσφύγων να προσεγγίσουν την ελληνική, και κατ' επέκταση την ευρωπαϊκή επικράτεια. Στην Καθημερινή τίθεται ως προτεραιότητα η διαφύλαξη των ευρωπαϊκών συνόρων, ενώ στην Εφημερίδα των Συντακτών ιεραρχείται περισσότερο η διαφύλαξη των δικαιωμάτων των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο από τις ευρωπαϊκές αρχές.

6.2 Εγχώριο-κρατικό επίπεδο

Πέραν, όμως, της διεθνούς διαχείρισης του πρωτοφανούς προσφυγικού φαινομένου στην Ελλάδα από το 2015 κι έπειτα, υπάρχει και η ελληνική κρατική αντιμετώπιση. Η ελληνική κυβέρνηση βρέθηκε αντιμέτωπη το καλοκαίρι του 2015 με μια τεράστια και απότομη αύξηση του κύματος προσφύγων πολέμου από τη Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη, η οποία θεωρείται πρωτοφανής στα ανθρώπινα χρονικά (Heisbourg 2015). Η Καθημερινή στάθηκε αρκετά κριτικά στις κινήσεις της τότε συγκυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ, επιχειρώντας να αναδείξει την αδυναμία της να ανταποκριθεί στις ανάγκες της περιόδου αλλά και να προσαρμοστεί στις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις επί του ζητήματος. Στο άρθρο με τίτλο «Ανεπάρκεια στο μεταναστευτικό» στις 08/08/2015 αναφέρεται:

«Ο εμπαιγμός και η παρελκυστική ρητορική εκ μέρους του αρμόδιου υπουργείου είναι παροιμιώδης. Φτάσαμε από τους μετανάστες της κ. Τασίας Χριστοδουλοπούλου που «λιάζονται» στο κέντρο της Αθήνας μέχρι την πολύ πρόσφατη δημόσια παραδοχή ανικανότητας του ελληνικού κράτους να διαδραματίσει ρόλο φύλακα των συνόρων και ελεγκτή των ροών»

(Η Καθημερινή, 2015a)

Στο παραπάνω απόσπασμα δεν επιχειρείται απλώς η παρουσίαση της προβληματικής διαχείρισης του προσφυγικού ζητήματος, αλλά αποδίδεται και σκοπιμότητα πίσω από τις κινήσεις του Υπουργείου. Οι λέξεις «εμπαιγμός» και «παρελκυστική ρητορική» αποδίδουν δόλο στην κυβερνητική πολιτική. Λεκτικά χρησιμοποιούνται εμφατικά σχήματα όπως η λέξη «παροιμιώδης» προκειμένου να κεντριστεί το ενδιαφέρον του αναγνώστη και να καταδειχθεί η ανεπάρκεια, κατά τον αρθρογράφο, της κυβέρνησης, η οποία, επιχειρεί να παραπλανήσει την κοινωνία και να αποπροσανατολίσει τη δημόσια συζήτηση από το κέντρο της. Την ίδια στιγμή, όμως, ο ίδιος παίρνει θέση υιοθετώντας την άποψη ότι το ελληνικό κράτος θα έπρεπε να «διαδραματίσει ρόλο φύλακα των συνόρων και ελεγκτή των ροών».

Η Εφημερίδα των Συντακτών καταγράφει επίσης τα γεγονότα και μετέχει στη δημόσια συζήτηση σχετικά με την κρισιμότητα της κατάστασης, αλλά από διαφορετική σκοπιά. Στο άρθρο με τίτλο «Αγώνας δρόμου για χώρους υποδοχής και χρηματοδότηση» στις 12/08/2015, αναφέρεται:

«Να καλύψει τα μεγάλα κενά που άφησε η προηγούμενη κυβέρνηση στο προσφυγικό, τόσο στον τομέα της υποδοχής και φιλοξενίας όσο και στην ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, προσπαθεί το υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, τη στιγμή που έχει να διαχειριστεί δεκαπλάσιο αριθμό αφίξεων προσφύγων και μεταναστών σε σχέση με πέρυσι»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015b)

Σε αντίθεση με την αρθρογραφία της Καθημερινής, στο παραπάνω απόσπασμα ο αρθρογράφος υιοθετεί μια θετικά διακείμενη στάση απέναντι στην κυβέρνηση. Προβάλλει αφενός την ιδιάζουσα αντικειμενική συνθήκη του δεκαπλάσιου αριθμού αφίξεων προσφύγων και μεταναστών συγκριτικά με το προηγούμενο έτος, αφετέρου αναδεικνύει τον κρίσιμο ρόλο του υποκειμενικού κυβερνητικού παράγοντα που πρέπει να αντιμετωπίσει «τα μεγάλα κενά που άφησε η προηγούμενη κυβέρνηση». Στο άρθρο εντοπίζεται με ξεκάθαρο τρόπο ο υπαίτιος της παρούσας προβληματικής κατάστασης στα νησιά που δεν είναι άλλος από την «προηγούμενη κυβέρνηση», η οποία σύμφωνα με τον γράφοντα ολιγόρησε «τόσο στον τομέα της υποδοχής και φιλοξενίας όσο και στην ευρωπαϊκή χρηματοδότηση».

Η διαφορετική προσέγγιση ανάμεσα στα δύο μέσα είναι διακριτή και ως προς αυτό που στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία ονομάζεται ασφαλειοποίηση (securitization) της προσφυγικής πολιτικής. Πρόκειται για την αφήγηση που αντιμετωπίζει το προσφυγικό ζήτημα υπό το πρίσμα της πρόληψης και της ασφάλειας και το προσφυγικό υποκειμένο ως εξωτερική απειλή (Χριστόπουλος 2020). Αποτέλεσμα αυτής της αφήγησης είναι η υιοθέτηση πολιτικών θωράκισης των συνόρων και έντασης της αστυνόμευσης. Η αρθρογραφία της Καθημερινής διαπνέεται σε μεγάλο βαθμό από την έννοια της «ασφαλειοποίησης». Την 01/10/2019, λίγο μετά την ένταση που επικράτησε ανάμεσα σε αιτούντες άσυλο και τις αστυνομικές αρχές στο ΚΥΤ της Μόριας, με αφορμή την απανθράκωση μιας γυναίκας εντός του ΚΥΤ, στην Καθημερινή δημοσιεύεται άρθρο με τίτλο «Προσφυγικό: Προβληματισμός στο υπουργικό συμβούλιο», στο οποίο αναφέρεται:

«Το πλέγμα μέτρων που ανακοίνωσε η κυβέρνηση εστιάζει ακόμα στην ενίσχυση της φύλαξης των συνόρων (...) Ταυτόχρονα, με την ανακοίνωση για τη δημιουργία κλειστών προαναχωρησιακών κέντρων εκπέμπεται σαφές μήνυμα προς όσους δεν είναι πρόσφυγες»

(Η Καθημερινή, 2019a)

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η αρθρογράφος ενσωματώνει την αφήγηση της ασφαλειοποίησης, η οποία από πολιτική κατεύθυνση μετατρέπεται σε μια συμβολική δύναμη που διαμεσολαβείται από το λόγο (Chouliaraki, Georgiou and Zaborowski 2017). Αναφέρεται στην ανάγκη ενίσχυσης της «φύλαξης των συνόρων» καθιστώντας την άφιξη των προσφυγικών ροών ως ζήτημα ασφάλειας και συνοριακής θωράκισης, ενώ παράλληλα κάνει λόγο για κλειστά αναχωρησιακά κέντρα τα οποία θα στείλουν «σαφές μήνυμα προς όσους δεν είναι πρόσφυγες». Η νοηματοδότηση των αναχωρησιακών κέντρων υπό το παραπάνω πρίσμα, σύμφωνα με τον Kourachanis (2018) αναδεικνύει το ρόλο που κλήθηκαν να επιτελέσουν τα ΚΥΤ στην Ελλάδα, λειτουργώντας αποτρεπτικά για τα νέα προσφυγικά ρεύματα που θα επιχειρούσαν να προσεγγίσουν την κεντρική και βόρεια Ευρώπη.

Σε αυτό το πλαίσιο, στο κέντρο της προσφυγικής πολιτικής τέθηκε η ενισχυμένη αστυνόμευση. Η ασφάλεια των Κέντρων βρέθηκε από την πρώτη στιγμή υπό την εποπτεία του ελληνικού στρατού σε συνεργασία με την ελληνική αστυνομία, τη Frontex και τη Europol (Neocleous and Kastrinou 2016, σελ.3). Η Καθημερινή μέσα από την αρθρογραφία της εστιάζει σε μεγάλο βαθμό στον κρίσιμο ρόλο των αστυνομικών αρχών στη διαχείριση των προσφύγων στις δομές στα νησιά, ενώ παράλληλα φαίνεται πως είναι λιγότερο κριτική απέναντι στη νέα κυβέρνηση της ΝΔ. Το 2020 μετά την καθολική καταστροφή της προσφυγικής δομής στη Μόρια στην Καθημερινή δημοσιεύεται στις 15/09/2020 άρθρο με τίτλο «Νέα υπηρεσία για αστυνόμευση του ΚΥΤ» στο οποίο αναφέρεται:

«Στην ίδρυση νέας υπηρεσίας, με αποκλειστική αρμοδιότητα την αστυνόμευση του κέντρου υποδοχής και ταυτοποίησης που κατασκευάζεται στο πεδίο βολής προχωράει η ηγεσία του υπουργείου Προστασίας του Πολίτη. (...) στους στόχους του νέου εγχειρήματος είναι και η δημιουργία μιας μόνιμης δύναμης 15-20 αστυνομικών από υπηρεσίες ασφαλείας, που θα συγκεντρώνουν πληροφορίες για την παρουσία και δράση «παραβατικών» εντός του νέου καταυλισμού»

(Καθημερινή, 2020a)

Παρότι έχει προηγηθεί μια μεγάλης έκτασης ένταση και σύγκρουση στη Μόρια με αποτέλεσμα το κάψιμο και την καταστροφή του ΚΥΤ, η Καθημερινή δεν στέκεται κριτικά στην κυβέρνηση, όπως το 2015, αλλά την παρουσιάζει αποφασιστική και έτοιμη να λάβει νέες πρωτοβουλίες ενίσχυσης της αστυνομικής παρουσίας στο νησί.

Αυτό αφενός αντικατοπτρίζει τον πολιτικό και ιδεολογικό προσανατολισμό του μέσου, αλλά παράλληλα αναδεικνύει και την ευθυγράμμισή του με την αφήγηση που θέτει στο επίκεντρο του προσφυγικού ζητήματος την έννοια της ασφάλειας. Τα ΚΥΤ με βάση αυτή την αφήγηση, αποτελούν ειδικές ζώνες στις οποίες περιορίζονται τα δικαιώματα και αναπτύσσεται ένα καθεστώς εξαίρεσης (Painter κ.α. 2017). Σε αυτό το πλαίσιο το προσφυγικό υποκείμενο πολλές φορές δαιμονοποιείται (Cayhan and Tsoukala 2002), και προκρίνονται στο δημόσιο διάλογο λύσεις αυξημένης αστυνόμευσης. Στην Καθημερινή στις 23/09/2020 στο άρθρο με τίτλο «Αστυνομικές υπηρεσίες σε πέντε δομές» παρατηρείται μια τέτοια κατεύθυνση όταν αναφέρεται:

«Ειδικά για τη Λέσβο, το σχέδιο που καταστρώνεται προβλέπει ότι στην αστυνόμευση της δομής θα μετέχουν 90 έως 100 άτομα σε κάθε βάρδια. Ο σχεδιασμός προβλέπει τη σύσταση πέντε νέων Ομάδων Πρόληψης Καταστολής Εγκληματικότητας (ΟΠΚΕ) καθώς και μιας ομάδας «ειδικών αποστολών», που θα λειτουργεί στα πρότυπα της Ειδικής Κατασταλτικής Αντιτρομοκρατικής Μονάδας (ΕΚΑΜ)»

(Η Καθημερινή, 2020b)

Η Εφημερίδα των Συντακτών κράτησε διαφορετική στάση, τόσο στα γεγονότα του 2019, όσο και σε αυτά του 2020. Στο άρθρο με τίτλο «Τραγωδία με νεκρούς από την πυρκαγιά στη Μόρια» στις 29/09/2019, αναφέρεται:

«Περίπου στις 5 το απόγευμα της Κυριακής ξέσπασαν στη Μόρια δύο πυρκαγιές, το ένα μέτωπο περίπου 400 μ. έξω από το κέντρο κράτησης και το δεύτερο εσωτερικά, μέσα σε κοντέινερ. Η πυρκαγιά επεκτάθηκε γρήγορα και σε άλλα κοντέινερ, ενώ, σύμφωνα με πληροφορίες, έχουν υποστεί καταστροφές τουλάχιστον επτά οικίσκοι»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019a)

Η προβληματικότητα των κοντέινερς ως τόπων διαμονής προσφύγων και αιτούντων άσυλο είχε αναδειχθεί ήδη από την ακαδημαϊκή έρευνα. Ο Kourachanis (2018) αναφέρει ότι τα κοντέινερς αποτελούν φτηνές κατασκευές με ανεπαρκή συντήρηση, οι οποίες το χειμώνα με το κρύο σημειώνουν πολύ χαμηλές και το καλοκαίρι με τη ζέστη πολύ υψηλές θερμοκρασίες, ενώ παράλληλα τονίζει ότι δεν μπορούν να φιλοξενήσουν ανθρώπους σε μόνιμη βάση, καθώς δεν πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις υγιεινής και είναι ευάλωτες σε ακραία καιρικά φαινόμενα. Παράλληλα, η υπεραριθμία των διαμενόντων στα κοντέινερς οδήγησε πολλούς από αυτούς να φτιάχνουν σκηνές

και πρόχειρα καταλύματα περιμετρικά των επίσημων κτισμάτων προκειμένου να έχουν περισσότερο χώρο (Dimitriadi and Sarantaki 2019).

Στο παραπάνω απόσπασμα διαφαίνεται η προβληματική κατάσταση που περιγράφεται στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, καθώς η φωτιά ξέσπασε τόσο εντός ενός από τα κοντέινερς, όσο και περιμετρικά του ΚΥΤ όπου επίσης παρεβρίσκονταν πρόσφυγες και μετανάστες. Μπροστά σε αυτή την κατάσταση η νέα κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, ανακοίνωσε κάποια μέτρα αυστηροποίησης της επιτήρησης των ΚΥΤ, ενώ παράλληλα έσπευσε να κάνει λόγο για «μεταναστευτικό» και όχι για «προσφυγικό πρόβλημα» (Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019b). Η Εφημερίδα των Συντακτών υιοθετεί μια ξεκάθαρα κριτική στάση απέναντι στις εξαγγελίες της κυβέρνησης. Στο άρθρο με τίτλο «Αντιμεταναστευτική πολιτική με «άρωμα» ακροδεξιάς» την 01/10/2019, αναφέρεται:

«Ακόμη πιο προκλητικός στην τοποθέτησή του υπήρξε ο Μάκης Βορίδης ο οποίος, επικαλέστηκε ανάλυση των ροών για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι «είναι παράνομοι μετανάστες και δεν δικαιούνται ανθρωπιστικής προστασίας»»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019b)

Αρκετοί ακαδημαϊκοί τονίζουν ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους όρους «μετανάστης» και «πρόσφυγας», θεωρώντας ότι στην περίπτωση του πρόσφυγα αντανakλάται μια ρήξη βασικών σχέσεων του πολίτη με το κράτος (Gibney 2004, Goodwin-Gill and McAdam 2007), ενώ στην περίπτωση του μετανάστη υπάρχει μια εθελούσια έξοδος από τη χώρα χωρίς να προκύπτει κάποιος βάσιμος φόβος δίωξης (Moldovan 2016). Όπως, όμως, σημειώνει ο Hansen (2014), τα κράτη ενδιαφέρονται για τη συγκεκριμένη διάκριση, καθώς σε αντίθεση με τις προσφυγικές ροές, στην περίπτωση της μετανάστευσης έχουν περισσότερες δυνατότητες ελέγχου και περιορισμού της εισόδου στην επικράτειά τους.

Αυτό επιχειρεί να αναδείξει ο αρθρογράφος της Εφημερίδας των Συντακτών. Αποδίδει σκοπιμότητα στη διάκριση μεταξύ μεταναστών και προσφύγων που υιοθετεί ο Μάκης Βορίδης εκ μέρους της κυβέρνησης προσδιορίζοντάς τον ως «προκλητικό». Με τη συγκεκριμένη λέξη ο συντάκτης του άρθρου παίρνει ξεκάθαρη θέση ενάντια στα λεγόμενα του κυβερνητικού στελέχους της ΝΔ, αντανakλώντας παράλληλα την πολιτική κατεύθυνση που διαπερνά την Εφημερίδα των Συντακτών. Ο Μάκης Βορίδης χαρακτηρίζοντας τους αιτούντες άσυλο ως «παράνομους μετανάστες», οι οποίοι «δεν

δικαιούνται ανθρωπιστικής προστασίας», φαίνεται να υιοθετεί την αφήγηση του «securitization» της προσφυγικής πολιτικής. Της αντίληψης, δηλαδή που ιεραρχεί το προσφυγικό ζήτημα ως ένα θέμα πρόληψης και ασφάλειας ενάντια στην εξωτερική απειλή (Ceyhan and Tsoukala 2002, Χριστόπουλος 2020).

Αυτό όμως, σύμφωνα με την αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών, δεν αποτελεί μεμονωμένη άποψη κυβερνητικών στελεχών αλλά τη συνολική πολιτική κατεύθυνση της κυβέρνησης επί του προσφυγικού. Το Σεπτέμβριο του 2020, μετά την πυρκαγιά και την ολοκληρωτική καταστροφή του ΚΥΤ της Μόριας στη Μυτιλήνη, η εφημερίδα σε πλήθος άρθρων επιρρίπτει ευθύνες στην κυβερνητική πολιτική και στην έμφαση στην αστυνόμευση και την καταστολή. Στο άρθρο με τίτλο «Ο Μητσοτάκης κουνάει το δάχτυλο στους πρόσφυγες μετά τη Μόρια» στις 09/09/2020, αναφέρεται:

«Στο πρώτο του μήνυμα μετά τη βιβλική καταστροφή στη Μόρια ο πρωθυπουργός έσπευσε να επαναλάβει το δόγμα «νόμος και τάξη» που ακολουθεί η κυβέρνηση στο προσφυγικό, μιλώντας για εθνική ασφάλεια και δημόσια υγεία.»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2020a)

Ο αρθρογράφος της Εφημερίδας των Συντακτών χρησιμοποιεί ειρωνικά τη φράση «νόμος και τάξη» προκειμένου να αναφερθεί στην έμφαση της κυβέρνησης στην έννοια της ασφάλειας, ενώ παράλληλα επιρρίπτει ευθύνες στον ίδιο τον πρωθυπουργό προσδιορίζοντας τις πολιτικές του υπό το πρίσμα του δόγματος της τήρησης της νομιμότητας και της δημόσιας τάξης. Η σύνδεση του προσφυγικού ζητήματος με την έννοια της ασφάλειας και της αποτροπής εισόδου νέων προσφυγικών ρευμάτων αναδεικνύει ξανά την έννοια της ασφαλειοποίησης της προσφυγικής πολιτικής. Στο ίδιο άρθρο λίγο παρακάτω αναφέρεται για τον πρωθυπουργό Κυριάκο Μητσοτάκη ότι:

«Δεν παρέλειψε, μάλιστα, να... διαφημίσει την αντιμεταναστευτική πολιτική που ακολουθείται τον τελευταίο χρόνο πανηγυρίζοντας για την «αποτελεσματικότητα» της κυβέρνησης στον περιορισμό των παράνομων εισόδων.»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2020a)

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται ακόμη πιο ξεκάθαρη η κριτική στάση του αρθρογράφου απέναντι στον πρωθυπουργό, τόσο νοηματικά όσο και συντακτικά. Γίνεται λόγος για «αντιμεταναστευτική πολιτική», καθώς και για «πανηγυρισμούς» της κυβέρνησης για τον περιορισμό των παράνομων εισόδων. Την ίδια στιγμή, η χρήση

αποσιωπητικών πριν την αναφορά στη «διαφήμιση» της συγκεκριμένης πολιτικής, αποτυπώνει την ειρωνεία του γράφοντος, ενώ η χρήση εισαγωγικών στη λέξη «αποτελεσματικότητα» δείχνει τη δυσπιστία του για τις μεθόδους που ακολουθεί ο πρωθυπουργός επί του προσφυγικού.

Στην Καθημερινή, όμως, υπάρχει μια ειδοποιός διαφορά όσον αφορά στην παρουσίαση των πολιτικών διαχείρισης του προσφυγικού ζητήματος. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, αυτές αναδεικνύονται ως κομμάτι μιας ευρύτερης ευρωπαϊκής πολιτικής κατεύθυνσης και όχι ως μια αυτόνομη στρατηγική της ελληνικής κυβέρνησης. Σε πληθώρα άρθρων γίνεται λόγος για στήριξη κρατών μελών της Ε.Ε. προς την Ελλάδα. Στο άρθρο στις 09/09/2020 με τίτλο «Μόρια: Έτοιμο να βοηθήσει άμεσα δηλώνει το Βερολίνο» αναφέρεται:

«Η φωτιά στη Μόρια απασχόλησε την Τετάρτη την εβδομαδιαία συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου στο Βερολίνο (...) Από χθες το βράδυ η γερμανική κυβέρνηση και αρμόδιες υπηρεσίες βρίσκονται σε συνεχή επαφή με την ελληνική κυβέρνηση και τις ελληνικές υπηρεσίες» (...) η Γερμανία δεν σκοπεύει να δεχθεί πρόσφυγες από την Ελλάδα, αν προηγουμένως τα κράτη-μέλη της ΕΕ δεν έχουν καταλήξει σε συμφωνία για το προσφυγικό»

(Η Καθημερινή, 2020c)

Στα παραπάνω αποσπάσματα δηλώνεται η πρόθεση του γερμανικού κράτους να συνδράμει και να βοηθήσει την Ελλάδα στα νησιά, σε καμία περίπτωση όμως να μοιραστεί το βάρος της προσφυγικής υποδοχής. Με βάση τη Νέα Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τη Μετανάστευση, όπως αυτή παρουσιάστηκε το Μάιο του 2015, το καθήκον της εξέτασης των αιτημάτων ασύλου και των επαναπροωθήσεων ανήκει στα κράτη της πρώτης γραμμής των ευρωπαϊκών συνόρων (Painter κ.α. 2017). Συνεπώς, η ευρωπαϊκή πτυχή που αποδίδεται από την Καθημερινή στις ελληνικές προσφυγικές πολιτικές κατά την αναπαράστασή τους, συνίσταται μόνο στο επίπεδο της στήριξης στη διαχείριση της προσφυγικής υποδοχής στα νησιά και όχι στο διαμοιρασμό του καθήκοντος στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη.

Τέτοιου τύπου προσέγγιση δεν διακρίνεται στην Εφημερίδα των Συντακτών. Συνολικά στην αρθρογραφία της παρουσιάζονται οι προσφυγικές πολιτικές υπό το πρίσμα της προστασίας των δικαιωμάτων των προσφύγων και μεταναστών. Υιοθετεί, δηλαδή, ένα ανθρωπιστικό πλαίσιο προσέγγισης, επιχειρώντας να αναδείξει την πρωτοφανή εξέλιξη

των γεγονότων με τις μαζικές αφίξεις προσφύγων από το 2015 κι έπειτα. Παράλληλα, αντιτίθεται με ξεκάθαρο τρόπο στις εντεινόμενες πολιτικές αστυνόμευσης και αποτροπής, καθώς και στη διάκριση μεταξύ «μεταναστευτικού» και «προσφυγικού» ζητήματος που επιχειρήθηκε από την κυβέρνηση της ΝΔ. Η στάση της, πάντως, παρουσιάζει αρκετές διαφοροποιήσεις ως προς την κριτική που ασκεί στην κυβερνητική πολιτική το διάστημα μεταξύ 2015 και 2020.

6.3 Τοπικό-κοινωνικό επίπεδο

Το καλοκαίρι του 2015 οι τοπικές νησιωτικές κοινωνίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με μια άνευ προηγουμένου είσοδο προσφύγων και αιτούντων άσυλο στις ακτές τους. Οι υπαρκτές δομές στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στον τεράστιο όγκο ανθρώπων που ερχόταν μαζικά από τις ακτές της Τουρκίας. Όπως σημειώνει η Dimitriadi (2016), τον Οκτώβριο του 2016 τα ΚΥΤ φιλοξενούσαν διπλάσιο αριθμό προσφύγων από τον προβλεπόμενο. Αυτή η υπερσυγκέντρωση ανθρώπων στα νησιά αποτυπώθηκε και στο δημόσιο διάλογο. Η Καθημερινή ήδη από την έναρξη της μαζικής προσέλευσης στις 09/06/2015, σε άρθρο με τίτλο «4.000 μετανάστες σε ένα τριήμερο» ανέφερε:

«Έξι φορές μεγαλύτερος σε σχέση με πέρυσι είναι ο αριθμός των παράτυπων μεταναστών που συνελήφθησαν στη χώρα το διάστημα Ιανουαρίου – Μαΐου. Σύμφωνα με επικαιροποιημένα στατιστικά στοιχεία, από την αρχή του έτους και μέχρι την 31η Μαΐου, το Λιμενικό είχε περισυλλέξει, κυρίως από το Ανατολικό Αιγαίο, 40.297 παράτυπους μετανάστες και πρόσφυγες αντί «μόλις» 6.500 πέρυσι»

(Η Καθημερινή, 2015b)

Το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί την πρώτη παράγραφο του εν λόγω άρθρου και δίνει αφενός σαφή εικόνα της κατάστασης, αφετέρου την οπτική του αρθρογράφου. Η παράθεση συγκεκριμένων αριθμών και η σύγκριση με αντίστοιχα νούμερα του παρελθόντος όσον αφορά στο μέγεθος των αφίξεων, προσδίδει εγκυρότητα στα λεγόμενα του γράφοντος ενώ παράλληλα αποτυπώνει τις δυσκολίες με τις οποίες ήταν αντιμέτωπες οι τοπικές κοινωνίες. Υπολογίζεται ότι μέχρι το τέλος του Ιουνίου, 65.282 πρόσφυγες αποβιβάστηκαν στις ελληνικές ακτές, αριθμός που εκτοξεύεται σε 399.326 έως το τέλος του Σεπτεμβρίου του 2015 (Zaragoza-Cristiani, 2015).

Από την άλλη, ο αρθρογράφος κάνει λόγο όχι για πρόσφυγες, ούτε για αιτούντες άσυλο, αλλά για «παράτυπους μετανάστες» οι οποίοι «συνελήφθησαν». Αφαιρώντας εκ των προτέρων την πιθανή προσφυγική ιδιότητα των αφιχθέντων και προσδιορίζοντάς τους ως «παράτυπους», τους θέτει αυτόματα σε ένα αρνητικό πλαίσιο αναπαράστασης το οποίο διαπερνούν εθνοκεντρικές αφηγήσεις, με βάση τις οποίες το κυρίαρχο κράτος οφείλει να αναχαιτίσει την παράνομη είσοδο αλλοδαπών στην επικράτειά του. Όμως στο άρθρο προκρίνεται η μεταναστευτική ιδιότητα των εισερχομένων χωρίς να εξετάζεται το αν όντως αυτοί είναι πρόσφυγες και δικαιούνται διεθνούς προστασίας.

Η Εφημερίδα των Συντακτών δίνει επίσης αρκετή έμφαση τόσο στο ζήτημα της υπεραριθμίας των προσφύγων στις δομές όσο και στις συνθήκες διαβίωσης. Στο άρθρο με τίτλο «Άθλιες οι συνθήκες διαβίωσης μεταναστών στα νησιά» στις 21/07/2015, αναφέρεται:

«στη Λέσβο βρίσκεται στα πρόθυρα κατάρρευσης το σύστημα υποδοχής, καθώς περίπου 5.000 πρόσφυγες έφτασαν στο νησί τις τελευταίες ημέρες. Ωστόσο, η υπάρχουσα δομή υποδοχής στη Μόρια μπορεί να φιλοξενήσει περίπου 700 άτομα, γεγονός που έχει ως άμεση συνέπεια τον συνωστισμό στις εγκαταστάσεις, τις κακές συνθήκες υγιεινής και την έλλειψη τροφίμων»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015c)

Στο παραπάνω απόσπασμα αποτυπώνεται, με ξεκάθαρο τρόπο το ζήτημα της υπεραριθμίας των δομών. Σύμφωνα με τη Dimitriadi (2016), τον Οκτώβριο του 2016, η χωρητικότητα των δομών στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου συνολικά, και όχι μόνο στο νησί της Λέσβου, ανερχόταν σε 7450 διαμένοντες, με τον πραγματικό αριθμό των διαμενόντων να ανέρχεται στο διπλάσιο νούμερο. Με βάση το άρθρο, στη Λέσβο μέχρι τις 21/07/2015, φιλοξενούνταν 5000 πρόσφυγες τη στιγμή που η δομή της Μόριας μπορούσε να φιλοξενήσει περίπου 700 άτομα. Ο αρθρογράφος σκόπιμα emphaticά αναφέρει πως η Λέσβος βρίσκεται στα «πρόθυρα κατάρρευσης» προκειμένου να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και παράλληλα να αναδείξει το πρόβλημα.

Στις δομές της Λέσβου άρχισαν να καταγράφονται ελλειπείς συνθήκες στέγασης, σίτισης και υγειονομικής περίθαλψης, οι οποίες λόγω της υπερσυγκέντρωσης προσφύγων στο νησί επιδεινώνονταν ακόμη περισσότερο (Dimitriadi 2016, Kourachanis 2018). Στην Καθημερινή στο άρθρο με τίτλο «Χίλιοι πρόσφυγες την ημέρα» στις 26/07/2015, αναφέρεται χαρακτηριστικά:

«Στους αυτοσχέδιους προσφυγικούς καταυλισμούς λείπουν βασικά απαιτούμενα διαβίωσης, όπως πρόσβαση σε γιατρό, πόσιμο νερό και τροφή. Το κέντρο φιλοξενίας του δήμου φιλοξενεί 900 ανθρώπους «εντός» και 500 ακόμα στον προαύλιο χώρο»

(Η Καθημερινή, 2015c)

Ο υπερπληθυσμός στη Λέσβο, οδήγησε πολλούς πρόσφυγες να φτιάξουν σκηνές και πρόχειρα καταλύματα περιμετρικά των επίσημων κτισμάτων προκειμένου να έχουν περισσότερο χώρο (Dimitriadi and Sarantaki 2019). Αυτό επιβεβαιώνεται από το

παρατιθέμενο απόσπασμα, στο οποίο αφενός αποτυπώνονται οι προαναφερθείσες ελλείψεις σε βασικά αγαθά, τις οποίες σημειώνει η Dimitriadi (2016) και ο Kourachanis (2018), αφετέρου αναδεικνύεται το ζήτημα της έλλειψης χώρων και της υπεραριθμίας των δομών.

Η καταγραφή των προβληματικών συνθηκών που επικρατούσαν στις δομές της Λέσβου αλλά και των υπολοίπων νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, ίσως αποτελεί ένα από τα λίγα σημεία ταύτισης ανάμεσα στην Καθημερινή και την Εφημερίδα των Συντακτών. Και τα δύο μέσα κάνοντας εκτενή ρεπορτάζ, παρουσιάζουν την κατάσταση που αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες τόσο εντός, όσο και εκτός των ΚΥΤ. Στην Εφημερίδα των Συντακτών, ξανά στο άρθρο με τίτλο «Άθλιες οι συνθήκες διαβίωσης μεταναστών στα νησιά» στις 21/07/2015, αναφέρεται:

«Χιλιάδες άνθρωποι που φθάνουν στο νησί αναγκάζονται να διαμένουν στο ύπαιθρο, κυρίως στο Καρά Τεπέ, ένα οικόπεδο χωρίς καμία μορφή διαχείρισης, με ελάχιστη ή καθόλου πρόσβαση σε νερό, στέγαση, εγκαταστάσεις υγιεινής και ιατρική φροντίδα. Παρά τις προσπάθειες των Αρχών να διανείμουν τρόφιμα, οι μερίδες είναι ανεπαρκείς για να καλύψουν τις ανάγκες όλων αυτών των ανθρώπων»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015c)

Η στέγαση, η σίτιση και η υγειονομική περίθαλψη των προσφύγων, αποτέλεσαν από την πρώτη στιγμή βασικό ζητούμενο στα νησιά. Η περιγραφή των συνθηκών διαμονής στο παραπάνω άρθρο βρίσκει πολλά σημεία επαφής με τις καταγραφές στην ακαδημαϊκή έρευνα. Σύμφωνα με τον Kourachanis (2018) τα κοντέινερς στα οποία διαμένουν οι πρόσφυγες αποτελούν φτηνές κατασκευές με ανεπαρκή συντήρηση, οι οποίες το χειμώνα με το κρύο σημειώνουν πολύ χαμηλές και το καλοκαίρι με τη ζέστη πολύ υψηλές θερμοκρασίες, με αποτέλεσμα όπως σημειώνουν οι Dimitriadi και Sarantaki (2019) πολλοί από αυτούς να φτιάχνουν σκηνές και πρόχειρα καταλύματα περιμετρικά των επίσημων κτισμάτων προκειμένου να έχουν περισσότερο χώρο. Αυτή ακριβώς η κατάσταση αποτυπώνεται στο άρθρο όταν αναφέρεται ότι οι πρόσφυγες «αναγκάζονται να διαμένουν στο ύπαιθρο «με ελάχιστη ή καθόλου πρόσβαση σε νερό, στέγαση, εγκαταστάσεις υγιεινής και ιατρική φροντίδα».

Όσον αφορά στο ζήτημα της ιατρικής μέριμνας, ο Kourachanis (2018) σημειώνει πως η ανυπαρξία ειδικών δομών υγειονομικής περίθαλψης οδήγησε ανθρώπους με σοβαρά προβλήματα υγείας, μεταδιδόμενα νοσήματα και αναπηρίες να αναγκάζονται να

διαμένουν εντός των ΚΥΤ θέτοντας σε κίνδυνο τόσο τον εαυτό τους όσο και τους γύρω τους, ενώ στο επίπεδο της σίτισης η Dimitriadi (2016) επισημαίνει πως η χαμηλή ποιότητα των παρεχόμενων τροφίμων είχε οδηγήσει σε μεγάλο βαθμό στη μη κατανάλωσή τους υπό το φόβο πρόκλησης προβλημάτων υγείας. Πάντως το ζήτημα της υπερσυγκέντρωσης ατόμων στις προσφυγικές δομές της Λέσβου δεν περιορίζεται στο καλοκαίρι του 2015, αλλά αποτελεί ένα μόνιμο θέμα προς επίλυση στο νησί. Τέσσερα χρόνια αργότερα, στο άρθρο με τίτλο «Άθλιες συνθήκες στη Μόρια, περισσεύει η αλληλεγγύη στη Λέσβο» στις 05/10/2019, αναφέρεται:

«Μικρά παιδιά χάνουν τη ζωή τους επειδή πατήθηκαν από φορτηγό την ώρα που έπαιζαν μέσα στα χαρτόκουτα. Γυναίκες καίγονται μέσα στα άθλια κοντέινερ, όπου χιλιάδες άνθρωποι στοιβάζονται 15 και 20 και 30 άτομα μαζί. Χιλιάδες άλλοι παραμένουν σε αντίσκηνα στους ελαιώνες περιμετρικά του στρατοπέδου της Μόριας»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019c)

Επίσης, στο άρθρο με τίτλο «Συμπτυχθείτε, αλλιώς φύγετε...» στις 30/09/2019 τονίζεται:

«Η δημιουργική λογιστική της κυβέρνησης φτιάχνει μίνι Μόριες στην επικράτεια, βαφτίζοντας το «εφτά νομά σ' ένα δωμά» «σύμπτυξη των δομών με σκοπό τη διασφάλιση της μέγιστης χωρητικότητας», πετώντας έτσι το μπαλάκι της αποσυμφόρησης στους ίδιους τους πρόσφυγες»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019d)

Στο πρώτο άρθρο, περιγράφονται ξανά οι ίδιες συνθήκες που αναφέρονταν πέντε χρόνια πριν. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα μικρά παιδιά, τα οποία αποτέλεσαν μία από τις πιο ευάλωτες κατηγορίες διαμενόντων στις δομές. Οι Dimitriadi και Sarantaki (2016) τονίζουν ότι οι προβληματικές συνθήκες διαβίωσης οδήγησαν αρκετούς ανθρώπους σε ψυχολογικό αδιέξοδο με καταγραφές πολλών αυτοτραυματισμών και αυτοκτονιών σε πολλές από τις οποίες συμπεριλαμβάνονται παιδιά. Μάλιστα, πολλά ασυνόδευτα παιδιά, αναγκάζονταν να ζουν εντός των υπεράριθμων ΚΥΤ λόγω έλλειψης χώρων φιλοξενίας στην ηπειρωτική χώρα (Dimitriadi 2016).

Στο δεύτερο άρθρο γίνεται σαφής κριτική στις κυβερνητικές ευθύνες για το ζήτημα της υπερσυγκέντρωσης προσφύγων στα νησιά. Αυτό αποτυπώνεται τόσο στον τίτλο του άρθρου «Συμπτυχθείτε, αλλιώς φύγετε...», όσο και στο παρατιθέμενο απόσπασμα

όπου το λόγο της αρθρογράφου διαπερνά ένας έντονα ειρωνικός τόνος απέναντι στην κυβέρνηση με τις φράσεις «δημιουργική λογιστική της κυβέρνησης και «εφτά νομά σ' ένα δωμά».

Η διαφορά, είναι ότι η υπερσυγκέντρωση προσφύγων από το 2016 κι έπειτα στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο της μαζικής εισροής προσφυγικών κυμάτων, αλλά και απότοκο του μέτρου του γεωγραφικού περιορισμού το οποίο εφαρμόστηκε κατόπιν της Συμφωνίας Ε.Ε.-Τουρκίας το Μάρτιο του 2016. Με βάση το μέτρο αυτό, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες απολάμβαναν ελευθερία κίνησης στα νησιά, αλλά τους απαγορευόταν η έξοδος από αυτά και η μεταφορά τους στην ηπειρωτική Ελλάδα (Dimitriadi 2016, Kourachanis 2018).

Η παραπάνω προβληματική συνθήκη καθώς και οι εντάσεις που κατά καιρούς προκαλούνταν εντός των ΚΥΤ, δημιούργησαν πληθώρα αντιδράσεων στις τοπικές κοινωνίες, οι οποίες αποτυπώθηκαν με ποικίλους τρόπους στα μέσα.

Η Καθημερινή παραθέτει τη στάση των τοπικών αρχών κυρίως μέσα από ρεπορτάζ με τις εκκλήσεις τους προς την κυβέρνηση να λάβει μέτρα στήριξης και αποσυμφόρησης. Στο άρθρο με τίτλο «Εκκληση από τη Μυτιλήνη για τη μεταναστευτική ροή» στις 11/06/2015 αναφέρεται:

«Την αδυναμία του κρατικού μηχανισμού και συγκεκριμένα των συναρμόδιων υπουργείων Μεταναστευτικής Πολιτικής και Προστασίας του Πολίτη να διαχειριστούν τις αυξανόμενες ροές παράτυπων μεταναστών, αποκαλύπτει με τον πλέον ηχηρό τρόπο χθεσινή επιστολή του δημάρχου Μυτιλήνης, Σπύρου Γαληνού, προς την πολιτική ηγεσία της χώρας»

(Η Καθημερινή, 2015d)

Η Καθημερινή προβαίνει σε κριτική προς την κεντρική κυβέρνηση χρησιμοποιώντας ως δίαυλο την επιστολή του δημάρχου Μυτιλήνης στην οποία εκφράζει την ανησυχία του προς την πολιτική ηγεσία της χώρας για τις αυξημένες ροές. Παρουσιάζει την τοπική αυτοδιοίκηση ως άμεσα εξαρτώμενη από την κυβερνητική πολιτική, δίχως τη δυνατότητα λήψης αυτόνομων πρωτοβουλιών. Αυτό σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στο γεγονός ότι η κατεύθυνση των προσφυγικών πολιτικών ανήκει στην ελληνική κυβέρνηση, ενώ απολύτως υπεύθυνοι για τη λήψη των αποφάσεων και τη συνολική

οργάνωση και λειτουργία του συστήματος υποδοχής, είναι οι αρμόδιοι Υπουργοί καθώς και οι υφιστάμενοί τους κρατικοί λειτουργοί (Dimitriadi and Sarantaki 2019).

Εκτός, όμως, από τη στάση των τοπικών αρχών, εκτενή ρεπορτάζ γίνονται και για τις αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών απέναντι στα μαζικά προσφυγικά ρεύματα και την παρουσία τους στα νησιά. Στο άρθρο με τίτλο ««Πατριώτες» κατά «αλληλέγγυων»» στις 13/09/2015, αναφέρεται:

«...το βράδυ της Τετάρτης πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση περίπου 40 «αγανακτισμένων» στο πάρκο και ακολούθησε πορεία στο κτίριο της Περιφέρειας με σύνθημα «Η Λέσβος θα μείνει ελληνική». Ταυτόχρονα, περίπου 100 ακτιβιστές – αλληλέγγυοι στους μετανάστες πραγματοποίησαν αντισυγκέντρωση, κατά τη διάρκεια της οποίας προκλήθηκε περιορισμένη ένταση με αστυνομικούς των ΜΑΤ»

(Η Καθημερινή, 2015e)

Η Καθημερινή επιχειρεί στο παραπάνω απόσπασμα να παρουσιάσει την έκρυθμη κατάσταση που επικρατεί στη Μυτιλήνη αναφερόμενη στις συγκεντρώσεις πολιτικά και ιδεολογικά αντικρουόμενων κοινωνικών ομάδων γύρω από το προσφυγικό ζήτημα. Την περίοδο του 2015 το μέσο φαίνεται πως αποστασιοποιείται και από τις δύο κοινωνικές εκφράσεις δυσφορίας και αλληλεγγύης αντίστοιχα και απλώς αποτυπώνει το οξύμενο κλίμα που επικρατεί στο νησί, θέτοντας στο επίκεντρο τις κυβερνητικές ευθύνες για αυτή την κατάσταση. Αυτό φαίνεται πως διαφοροποιείται το 2020 μετά το κάψιμο της Μόριας, όπου υπάρχει μια έμφαση στην παρουσίαση της αγανάκτησης των κατοίκων για την παρουσία των προσφύγων στο νησί. Στο άρθρο με τίτλο «Μόρια: Κάτοικοι εμποδίζουν τον καθαρισμό του καμένου ΚΥΤ» στις 10/09/2020, αναφέρεται:

«Κάτοικοι της Μόριας, με τη συμπαράσταση της δημοτικής Αρχής Μυτιλήνης, κατέλαβαν από νωρίς τον πρώτο δρόμο που οδηγεί στις καμένες εγκαταστάσεις του ΚΥΤ της Μόριας, με στόχο να μην επιτρέψουν την πρόσβαση μηχανημάτων και υποδομών για τον καθαρισμό και την προσωρινή λειτουργία του χώρου ως καταυλισμού»

(Η Καθημερινή, 2020d)

Ενώ στο άρθρο με τίτλο «Μπλόκο των κατοίκων στον δρόμο που οδηγεί στο ΚΥΤ στη Μόρια», επίσης στις 10/09/2020, αναφέρεται:

«Την ασφάλεια ως άμεση προτεραιότητα της κυβέρνησης ανέδειξε και ο υπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου Νότης Μηταράκης, τονίζοντας ότι θα διερευνηθούν οι πραγματικές συνθήκες για την καταστροφή, προκειμένου να βρεθούν οι υπεύθυνοι και να λογοδοτήσουν»

(Η Καθημερινή, 2020e)

Στα παραπάνω αποσπάσματα επιχειρείται μια σύζευξη της τοπικής κοινωνικής κίνησης με την κυβερνητική πρωτοβουλία σε αντίθεση με τα αντίστοιχα δημοσιεύματα του 2015. Οι κάτοικοι από κοινού με τη δημοτική αρχή παρουσιάζονται να επιχειρούν να αποτρέψουν την επαναλειτουργία του ΚΥΤ της Μόριας, ενώ παράλληλα η κυβέρνηση εμφανίζεται αποφασισμένη να βρει τους υπαίτιους του εμπρησμού εγγυώμενη την ασφάλεια στην τοπική κοινωνία. Χαρακτηριστικό των παραπάνω αποσπασμάτων είναι ότι δεν επιχειρείται μια συνολική διερεύνηση των συνθηκών υπό τις οποίες κάηκε η Μόρια, αλλά αντιθέτως η ευθύνη μετατίθεται στους ίδιους τους πρόσφυγες οι οποίοι παρουσιάζονται ως ανεπιθύμητοι και υπαίτιοι των γεγονότων.

Η Εφημερίδα των Συντακτών υιοθέτησε μέσα από την αρθρογραφία της διαφορετική στάση. Αρχικά, στάθηκε αρκετά κριτικά απέναντί στο δήμαρχο της Λέσβου το 2015 όταν ο ίδιος έκανε λόγο για «μεταδοτικές νόσους και φθορές σε δημόσιες και ιδιωτικές περιουσίες από την προσέλευση και εγκατάσταση παράτυπα εισερχόμενων μεταναστών» (Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015d). Στις 03/09/2015 στο άρθρο με τίτλο ««Κίνδυνος μόλυνσεων» των... εγκεφάλων στη Μυτιλήνη», σχολίαζε:

«Όπως όλα δείχνουν, η ανάπτυξη ρατσιστικών αντιλήψεων στο πλαίσιο της μέχρι σήμερα θεσμικής απουσίας είναι προ των πυλών, με την έκθεση τεράστιου αριθμού προσφύγων καθημερινά στο κέντρο της Μυτιλήνης, αλλά και στο λιμάνι»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015d)

Ο δήμαρχος της Λέσβου αποκαλεί τους αιτούντες άσυλο «παράτυπα εισερχόμενους μετανάστες» ενώ παράλληλα υιοθετεί μια ξενοφοβική ρητορική αποδίδοντάς τους τον κίνδυνο μετάδοσης ασθενειών αλλά και πρόκλησης φθορών σε δημόσιες και ιδιωτικές περιουσίες. Η αρθρογράφος της Εφημερίδας των Συντακτών, εντοπίζει τις διακρίσεις στις οποίες προβαίνει ο δήμαρχος με βάση την εθνική και φυλετική ταυτότητα των προσφύγων, κάνοντας λόγο για «ανάπτυξη ρατσιστικών αντιλήψεων». Την ίδια στιγμή όμως ως υπαίτιο για την ανάδυση ρατσιστικών αφηγήσεων στη δημόσια σφαίρα δε

θεωρεί τις τοπικές αρχές αλλά την κεντρική κυβέρνηση κάνοντας λόγο για «θεσμική απουσία».

Στο ίδιο άρθρο αποτυπώνεται και η στάση της λιμενικής αρχής, όπου αναφέρεται ενδεικτικά ότι:

«επιστολή σε τέσσερις υπουργούς, τρεις βουλευτές, τον εισαγγελέα και αυτοδιοικητικούς παράγοντες έστειλε ο πρόεδρος του Λιμενικού Ταμείου, Σ. Ζαμπράκης που αναφέρει ότι «όλη η έκταση του λιμανιού έχει μετατραπεί σε μια απέραντη χωματερή και χώρο υπαίθριων αποδευτηρίων. Ο κίνδυνος μολύνσεων μετά τη μόνιμη ρύπανση είναι ορατός»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015d)

Και στο συγκεκριμένο απόσπασμα διαφαίνεται η οριακή κατάσταση που επικρατεί στο νησί, με τη λιμενική αρχή να απευθύνει εκκλήσεις σε εκπροσώπους της νομοθετικής και της δικαστικής εξουσίας καθώς και σε παράγοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης για παροχή βοήθειας. Και εδώ όμως, τον λόγο των λιμενικών αρχών διαπερνούν αφηγήσεις παρόμοιες με αυτές του δημάρχου Λέσβου όταν κάνει αναφορά για «χωματερή», «χώρο υπαίθριων αποδευτηρίων» και «κίνδυνο μολύνσεων».

Στην Εφημερίδα των Συντακτών, όμως, σε αντιδιαστολή με την Καθημερινή, διαχωρίζεται η στάση της τοπικής κοινωνίας από τις αφηγήσεις που ενσωματώνουν στο λόγο τους η δημοτική και λιμενική αρχή. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι:

«Την ίδια ώρα, πολίτες καταγγέλλουν την οικονομική εκμετάλλευση σε βάρος των προσφύγων, σε κάποιους από τους οποίους ένα μπουκαλάκι νερό πωλείται 5 ευρώ κι ένα σουβλάκι 10 ευρώ!»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015d)

Η εφημερίδα δίνει έμφαση στα τμήματα της κοινωνίας που στέκονται αλληλέγγυα με τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο, αναπαριστώντας τη στάση των τοπικών κοινωνιών υπό το πρίσμα της στήριξης και της φιλοξενίας. Σε αρκετές περιπτώσεις προβάλλονται πράξεις έμπρακτης αλληλεγγύης ως αποτέλεσμα συνεργασίας διαφόρων τμημάτων της κοινωνίας των πολιτών, από κατοίκους έως Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), οι οποίες σύμφωνα με τον Χριστόπουλο (2020) σε πολλές περιπτώσεις εν απουσία της επίσημης πολιτείας συμπλήρωσαν ή και υποκατέστησαν

το έργο των κρατικών αρχών. Στο άρθρο με τίτλο «Μια μεγάλη... Αγκαλιά αλληλεγγύης» στις 03/06/2015, αναφέρεται ότι μέλη ΜΚΟ:

«με την πρωτοφανή αυθόρμητη ανταπόκριση των ντόπιων της Καλλονής και των γύρω χωριών έχουν κατορθώσει να εξασφαλίσουν κατάλυμα και φαγητό σε εκατοντάδες Σύριους πρόσφυγες που καταφάνουν καθημερινά στις ακτές του νησιού και περπατούν στη συνέχεια έως και 12 ώρες μέχρι να βρουν τόπο να ξαποστάσουν»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015e)

Σε αντίθεση με τα λεγόμενα των τοπικών αρχών στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρουσιάζεται μια εκ διαμέτρου αντίθετη εικόνα για τη στάση των ντόπιων κατοίκων της Λέσβου απέναντι στους πρόσφυγες. Σύμφωνα με το απόσπασμα, οι κάτοικοι όχι μόνο δε θεωρούν τους πρόσφυγες πηγές μετάδοσης ασθενειών ή πρόκλησης φθορών στις περιουσίες τους, αλλά αντίθετα αναπαρίστανται υπό το πρίσμα της αλληλεγγύης και της κατανόησης φροντίζοντας να τους εξασφαλίσουν κατάλυμα και φαγητό, ή ακόμη και να εναντιωθούν σε ρατσιστικές πρωτοβουλίες. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στο άρθρο με τίτλο «Αντι-συγκέντρωση αλληλεγγύης στους πρόσφυγες» στις 09/09/2015:

«Σε αντιφασιστική συγκέντρωση στις 6 το απόγευμα στο πάρκο Αγίας Ειρήνης καλούν σήμερα αλληλέγγυοι στους πρόσφυγες και ακτιβιστές ενάντια στη συγκέντρωση που καλεί μία ώρα αργότερα η όσημη «Πατριωτική Κίνηση Μυτιλήνης»»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015f)

Παρόμοια εικόνα για τη στάση των κατοίκων παρουσιάζεται ακόμη και μετά τις εντάσεις που προκλήθηκαν εντός του ΚΥΤ της Μόριας τέσσερα χρόνια μετά. Σε άρθρο στις 05/10/2019, και πάλι τονίζεται η αλληλεγγύη των κατοίκων του νησιού στους πρόσφυγες όπου αναφέρεται:

«Από το πρωί του Σαββάτου εκατοντάδες άνθρωποι συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Σαφούς για να διαδηλώσουν την αλληλεγγύη τους στους πρόσφυγες για δεύτερη φορά μέσα στην εβδομάδα, καθώς μια ακόμη μαζικότερη διαδήλωση προηγήθηκε το βράδυ της περασμένης Τρίτης μετά από κάλεσμα μιας σειράς συλλογικοτήτων»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019c)

Όσον αφορά στην παρουσίαση των προσφυγικών πολιτικών σε τοπικό-κοινωνικό επίπεδο διακρίνονται δύο διαφορετικές εικόνες ανάμεσα στην Καθημερινή και στην Εφημερίδα των Συντακτών. Στην πρώτη προβάλλεται μια κρισιακή κατάσταση η οποία νομιμοποιεί στο δημόσιο διάλογο το ζήτημα της ανάγκης λήψης μέτρων ελέγχου (Triandafyllidou 2017). Η μετάθεση των ευθυνών, για την προβληματική κατάσταση στη Μόρια, στη δράση του προσφυγικού υποκειμένου, λειτουργεί στην αρθρογραφία της Καθημερινής ενοποιητικά ανάμεσα στις κεντρικές κυβερνητικές πρωτοβουλίες και τις τοπικές κοινωνικές κινήσεις και αντιπαραθετικά με τη δράση των προσφύγων. Η παραγωγή των συγκεκριμένων υπεραπλουστευμένων διαχωριστικών σε σύνθετα ζητήματα πατά, σύμφωνα με την Triandafyllidou (2017) σε προϋπάρχουσες εθνοκεντρικές κοινωνικές αφηγήσεις σχετικά με το ποιος ανήκει και ποιος όχι στην ελληνική κοινωνία. Σε κάθε περίπτωση, η προσέγγιση της Καθημερινής στις τοπικές και κυβερνητικές πρωτοβουλίες διαφοροποιείται μεταξύ 2015 και 2020, γεγονός που αντανακλά και την πολιτική και ιδεολογική της κατεύθυνση.

Από την άλλη, η Εφημερίδα των Συντακτών επιχειρεί να προσεγγίσει τη στάση των τοπικών αρχών και κοινωνιών έχοντας ως γνώμονα τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των προσφύγων. Εστιάζει στην αρθρογραφία της στις συνθήκες σίτισης, στέγασης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Παρόλα αυτά, παρουσιάζει δυο αντιτιθέμενες προσεγγίσεις επί του ζητήματος. Από τη μία οι τοπικές αρχές εμφανίζονται να ζητούν τη συνδρομή της πολιτείας για την αντιμετώπιση της κατάστασης, χρησιμοποιώντας ρητορική που σε ποικίλες περιπτώσεις ενσωματώνει ρατσιστικές και ξενοφοβικές αφηγήσεις. Από την άλλη οι κάτοικοι της Λέσβου, ειδικά το 2015, εμφανίζονται αρκετά φιλόξενοι και δεκτικοί απέναντι στα μαζικά προσφυγικά κύματα και παρουσιάζονται να λαμβάνουν από μόνοι τους πρωτοβουλίες σε συνεργασία με ΜΚΟ και άλλους συλλογικούς φορείς.

7. Αφηγήσεις σχετικά με το προσφυγικό υποκείμενο

7.1 Αρνητικές αφηγήσεις

Οι μαζικές αφίξεις προσφύγων και μεταναστών στην ελληνική επικράτεια, από το 2015 κι έπειτα, έθεσαν στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης το προσφυγικό υποκείμενο. Ο πρόσφυγας εμφανίζεται στα μέσα ως μια αμφιλεγόμενη φιγούρα, η οποία συμπεκνώνει πληθώρα αφηγήσεων (Chouliaraki and Stolic 2017).

Στο επίπεδο της αρνητικής προσέγγισης, παρουσιάζεται εντός ενός κρισιακού πλαισίου, το οποίο αποδίδεται σε πολλές περιπτώσεις, απλώς και μόνο στην παρουσία του στο κράτος υποδοχής. Οι Krzyzanowski, Triandafyllidou και Wodak (2018), σημειώνουν ότι ο όρος «προσφυγική κρίση», που συχνά χρησιμοποιείται, είναι ιδεολογικά φορτισμένος και αναπαράγεται στα μέσα και στην κυρίαρχη πολιτική αφήγηση, προκειμένου να νομιμοποιήσει ένα καθεστώς έκτακτης ανάγκης που συνεπάγεται τη λήψη ειδικών μέτρων για τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο. Στην Καθημερινή στο άρθρο με τίτλο «Χάος στη Μυτιλήνη, περισσότεροι από 10.000 οι μετανάστες» στις 03/09/2015, αναφέρεται:

«Τη δραματική κατάσταση που πλέον έχει δημιουργηθεί στο λιμάνι της Μυτιλήνης το οποίο έχει καταληφθεί από μετανάστες και πρόσφυγες καταγγέλλει με επιστολή του σε κάθε κατεύθυνση ο πρόεδρος του Λιμενικού Ταμείου Λέσβου Σωτήρης Ζαμτράκης»

(Η Καθημερινή 2015f)

Στο παραπάνω απόσπασμα γίνεται λόγος για «δραματική κατάσταση» και για λιμάνι το οποίο «έχει καταληφθεί από μετανάστες και πρόσφυγες». Ο αρθρογράφος θέτει εξ αρχής το κρισιακό πλαίσιο κάνοντας λόγο για κατάληψη και όχι για παρουσία των προσφύγων και μεταναστών στο λιμάνι, ενώ ο προσδιοριστικός όρος της συγκεκριμένης συνθήκης εγκαλεί τις επίσημες αρχές να λάβουν πρωτοβουλίες. Στην ίδια ακριβώς πρόταση τοποθετείται ο εκπρόσωπος των τοπικών λιμενικών αρχών, όχι απευθύνοντας έκκληση, αλλά καταγγέλλοντας προς «κάθε κατεύθυνση» τα γεγονότα. Η προβολή του προσφυγικού υποκειμένου υπό το πρίσμα του προβλήματος ή της κρίσης στην Καθημερινή, εγείρει επιτακτικά στο δημόσιο διάλογο το ζήτημα της ανάγκης λήψης έκτακτων μέτρων (Triandafyllidou 2017), πράγμα το οποίο αποτυπώνεται στο απόσπασμα.

Δεν είναι, όμως, λίγες οι περιπτώσεις, που οι πρόσφυγες αναπαρίστανται ως μη συνεργάσιμοι απέναντι στις πρωτοβουλίες των κρατικών αρχών και εντάσσονται σε ένα κρισιακό πλαίσιο και στην Εφημερίδα των Συντακτών. Σύμφωνα με τη Dimitriadi (2016), όντως, υπήρχε ένα ποσοστό προσφύγων, που βλέποντας τη βραδύτητα των διαδικασιών, επέλεγε συνειδητά να μην καταγραφεί από τις επίσημες αρχές ελπίζοντας σε αλλαγή της τότε ισχύουσας νομοθεσίας και ευνοϊκότερη μεταχείριση στο μέλλον. Στην Εφημερίδα των Συντακτών χαρακτηριστικά αναφέρεται στο άρθρο με τίτλο «Κάτι τρέχει στη Μυτιλήνη» στις 19/06/2015:

«Μερίδα εθελοντών εξεπλάγη με τις διαμαρτυρίες στο λιμάνι της Μυτιλήνης, καθώς και μεν το αίτημα των Σύριων ήταν κατανοητό (να πάρουν άμεσα τα χαρτιά τους), αλλά η άρνησή τους να μεταβούν στο Κέντρο Ταυτοποίησης στη Μόρια, όπου θα γινόταν η διαδικασία, όχι»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015j)

Στο παραπάνω απόσπασμα οι διαμαρτυρίες των προσφύγων να μη μεταβούν στο Κέντρο Ταυτοποίησης στη Μόρια, προκαλούν όπως τονίζεται την «έκπληξη» μερίδας εθελοντών, παρότι θεωρείται «κατανοητό» το αίτημά τους να θέλουν να πάρουν τα χαρτιά τους για να συνεχίσουν το ταξίδι τους. Η αρθρογράφος αν και στέκεται θετικά διακείμενη στα αιτήματα των προσφύγων, αναπαράγει τη δυσφορία των εθελοντών ως προς την έλλειψη της εμπιστοσύνης των προσφύγων προς τις αρχές. Εκτός, όμως από την έλλειψη εμπιστοσύνης, καταγράφονται και οι τριβές και αντιπαραθέσεις στις μεταξύ τους σχέσεις, ως προς την εξυπηρέτηση των αιτημάτων τους. Στο άρθρο με τίτλο «Υπό αναχώρηση στη Λέσβο» στις 31/08/2015, αναφέρεται:

«Δεν είναι λίγοι οι Αφγανοί που έχουν καταγγείλει ότι πολλοί Σύριοι αποχωρούν πρώτοι από το νησί, ξεπερνώντας γρηγορότερα τα γραφειοκρατικά εμπόδια, εξαιτίας του ότι έχουν περισσότερα χρήματα. Είναι αναμενόμενες, λοιπόν, σε καθημερινή βάση οι συμπλοκές μεταξύ των προσφύγων που περιμένουν 24ωρα ή και εβδομάδα για να αποχωρήσουν και εκείνων που κατέφθασαν δεύτεροι αλλά φεύγουν πρώτοι»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015k)

Όσον αφορά στα «γραφειοκρατικά εμπόδια» που αναφέρονται στο απόσπασμα, ο Kourachanis (2018) σημειώνει ότι η καταγραφή των αιτούντων άσυλο καθώς και η προεγγραφή όσων βρίσκονταν στην ενδοχώρα των νησιών διαρκούσε για μεγάλο

χρονικό διάστημα, με αποτέλεσμα ακόμη και ύστερα από έξι μήνες από την άφιξή τους στα νησιά, πολλοί από αυτούς να βρίσκονται ακόμη σε φάση αναμονής για την πλήρη καταγραφή τους και εξέταση του αιτήματός τους. Παράλληλα, επιβεβαιώνοντας τα γραφόμενα της αρθρογράφου, η Dimitriadi (2016) τονίζει ότι αιτούντες άσυλο από τη Συρία προκρίνονταν ως προς την εξέταση των αιτημάτων τους παρότι αντίστοιχα άτομα από το Αφγανιστάν ενδεχομένως να βρίσκονταν περισσότερο χρόνο στα νησιά. Αυτό δίχως άλλο, φαίνεται πως προξενούσε δυσπιστία ως προς τη στάση των αρχών και εντάσεις μεταξύ διαφορετικών εθνοτήτων. Λόγω της συγκεκριμένης κατάστασης, η αρθρογράφος επανατοποθετεί το προσφυγικό υποκείμενο σε ένα συγκρουσιακό πλαίσιο λέγοντας πως είναι «αναμενόμενες» και μάλιστα «σε καθημερινή βάση» οι «συμπλοκές μεταξύ των προσφύγων».

Η βασική αφήγηση που διαπερνά την αρνητικά φορτισμένη αναπαράσταση του πρόσφυγα στα μέσα, άλλωστε, είναι αυτή της απειλής. Η επιλεκτική και αρνητική παρουσίαση του προσφυγικού υποκειμένου στη σχετική αρθρογραφία δαιμονοποιεί συνολικά την προσφυγική κίνηση (Miloni, Spyridou and Vadratsikas 2015) και συνδέει την προσφυγική παρουσία με το αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας (Bosilkon and Drakaki 2018). Ο «πρόσφυγας απειλή» εμφανίζεται στη δημόσια συζήτηση ως εξωγενής παράγοντας, ως ο εισβολέας που θέτει σε δοκιμασία την κοινωνική συνοχή (Chouliaraki and Stolic 2017). Στην Καθημερινή, στο άρθρο με τίτλο «Χάος στα νησιά με τους μετανάστες» στις 11/08/2015, αναφέρεται:

«Ιστορικό υψηλό καταγράφει ο αριθμός των προσφύγων και μεταναστών που συλλαμβάνονται για παράνομη είσοδο στη χώρα. Μόλις χθες, το Αρχηγείο της ΕΛ.ΑΣ. δημοσιοποίησε στοιχεία που αποκαλύπτουν ότι, από την αρχή του χρόνου έως και τον Ιούλιο, Αστυνομία και Λιμενικό συνέλαβαν 156.726 άτομα, αντί 32.070 το αντίστοιχο διάστημα πέρυσι»

(Η Καθημερινή 2015g)

Στο παραπάνω απόσπασμα ο αρθρογράφος θέτει εξ αρχής τους πρόσφυγες σε ένα καθεστώς παρανομίας. Κάνει λόγο για «συλλήψεις» και για «παράνομη είσοδο» στη χώρα, ενώ παράλληλα δίνει βαρύτητα στο λόγο του δημοσιεύοντας στοιχεία του αρχηγείου της ΕΛ.ΑΣ. όσον αφορά στη διακύμανση των συλλήψεων αλλοεθνών. Η σύνδεση των προσφύγων με τις πολιτικές αστυνόμευσης, είναι βασικό χαρακτηριστικό της λεγόμενης «ασφαλειοποίησης» (securitization) της προσφυγικής πολιτικής, η οποία

συχνά όπως παρατηρούν οι Chouliaraki, Georgiou και Zaborowski (2017), μεταφέρεται στο επίπεδο των αναπαραστάσεων στα μέσα.

Ο πρόσφυγας «απειλή» κατά την τυπολογία των Chouliaraki και Stolic (2017), ο πρόσφυγας δηλαδή που αναπαρίσταται κυρίως μέσα από εικόνες βίας ανάμεσα σε άμορφες μάζες και τις κρατικές αρχές, υπάρχει και στην αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών. Σε μικρότερη και περιορισμένη έκταση, αλλά υπάρχει. Στο άρθρο με τίτλο «Λέσβος: σύρραξη-προσφύγων», στις 18/06/2015, αναφέρεται:

«Χωρίς τέλος οι εντάσεις μεταξύ προσφύγων και Λιμενικού στο λιμάνι της Μυτιλήνης, που χτες κατέληξαν στον τραυματισμό ενός Σύρου πρόσφυγα κι ενός άνδρα του Λιμενικού, καθώς και σε τέσσερις προσαγωγές προσφύγων»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015g)

Στο παραπάνω απόσπασμα το προσφυγικό υποκείμενο παρουσιάζεται εντός ενός συγκρουσιακού πλαισίου. Αποπροσωποποιείται και εμφανίζεται ως μέλος μιας άμορφης μάζας που έρχεται σε ρήξη με τις λιμενικές αρχές. Η φράση «χωρίς τέλος» αποτυπώνει τη διάρκεια και τη συνέχεια ενός κύκλου βίας και έντασης που επικρατεί στο νησί, γεγονός το οποίο αποτυπώνεται από το ότι τραυματίες υπήρξαν τόσο από την πλευρά των προσφύγων, όσο και των επίσημων κρατικών αρχών. Γίνεται, μάλιστα, λόγος για «τέσσερις προσαγωγές προσφύγων», με αποτέλεσμα να δίνεται εν μέρει υπαιτιότητα για τα γεγονότα στα άτομα που προσήχθησαν.

Αυτού του είδους η επίρριψη ευθύνης σύμφωνα με τους Bosilkon και Drakaki (2018), σε αρκετές περιπτώσεις συνδέει τον πρόσφυγα με το αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας, ενώ όπως σημειώνουν οι Milioni, Spyridou και Vadratsikas (2015) οι αρνητικές και επιλεκτικές αναπαραστάσεις τέτοιου τύπου τείνουν να δαιμονοποιήσουν συνολικά την προσφυγική δραστηριότητα.

Ο «πρόσφυγας απειλή», στην πλειονότητα των περιπτώσεων, περιγράφεται ως κομμάτι μιας άμορφης μάζας που συγκρούεται με τις επίσημες κρατικές αρχές (Chouliaraki and Stolic 2017). Κατά την περίοδο της έντασης που επικράτησε στο ΚΥΤ της Μόριας το Σεπτέμβριο του 2019 με αφορμή την πυρκαγιά και το θάνατο μιας γυναίκας και ενός παιδιού, η συγκεκριμένη παρουσίαση του προσφυγικού υποκειμένου είναι ιδιαίτερα εμφανής. Στην Καθημερινή στο άρθρο με τίτλο «Μεγάλη φωτιά στον καταυλισμό της Μόριας – Τουλάχιστον ένας νεκρός» στις 29/09/2019, αναφέρεται:

«Επεισόδια ανάμεσα σε ομάδες προσφύγων και μεταναστών από τη μια μεριά και αστυνομικών δυνάμεων από την άλλη βρίσκονται σε εξέλιξη από το απόγευμα στη Μόρια, μετά την εκδήλωση δύο πυρκαγιών που ξέσπασαν στον προσφυγικό καταυλισμό, ύστερα από εξέγερση μερίδας φιλοξενούμενων στο hot spot»

(Η Καθημερινή 2019b)

Ο αρθρογράφος κάνει λόγο για «ομάδες προσφύγων και μεταναστών» που συγκρούονται με τις αστυνομικές δυνάμεις και για εξέγερση «μερίδας φιλοξενούμενων στο hot spot». Το προσφυγικό υποκείμενο αποπροσωποποιείται και γίνεται μέρος ευρύτερων συνόλων που εμπλέκονται σε ταραχές. Στο παραπάνω απόσπασμα αποδίδεται ευθύνη στους πρόσφυγες για τις δύο φονικές πυρκαγιές που ξέσπασαν εντός και εκτός ΚΥΤ, καθώς αναφέρεται ότι αυτές ήταν αποτέλεσμα της εξεγερσιακής τους δραστηριότητας.

Την ίδια περίοδο, στην Εφημερίδα των Συντακτών, στο άρθρο με τίτλο «Τραγωδία με νεκρούς από την πυρκαγιά στη Μόρια» στις 29/09/2019, αναφέρεται:

«Μετά το ξέσπασμα της πυρκαγιάς επικράτησε μεγάλη ένταση στον καταυλισμό, ξέσπασαν συγκρούσεις μεταξύ προσφύγων, αλλά και με την αστυνομία, η οποία έκανε χρήση χημικών και κρότου λάμψης, ενώ άρχισαν να κυκλοφορούν οι πρώτες πληροφορίες για την ύπαρξη νεκρών (...) Νωρίτερα η ιστοσελίδα της εφημερίδας Πολιτικά της Λέσβου ανάρτησε στον λογαριασμό της στο facebook βίντεο που δείχνει ψηλές φλόγες και πολύ καπνό, ενώ καταγράφονται πρόσφυγες και μετανάστες που προσπαθούν να ξεφύγουν»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019a)

Οι πρόσφυγες παρουσιάζονται να συγκρούονται τόσο μεταξύ τους, όσο και με τις αστυνομικές αρχές, ενώ κάποιои επιχειρούν να «ξεφύγουν» τόσο από τη φωτιά και την ένταση, όσο και από το ίδιο το ΚΥΤ. Οι αστυνομία με τη «χρήση χημικών και κρότου λάμψης», επιχειρεί αφενός να καταστείλει τη βίαιη δραστηριότητα των προσφύγων, αφετέρου να τους περιορίσει σε οριοθετημένες ζώνες. Το προσφυγικό υποκείμενο εμφανίζεται όχι ευάλωτο ή εξαρτώμενο από το κράτος, αλλά επιθετικό και διεκδικητικό.

Με παρόμοιο τρόπο αναπαρίστανται οι πρόσφυγες και κατά το κάψιμο και την ολοσχερή καταστροφή του ΚΥΤ της Μόριας ένα χρόνο αργότερα. Στην Καθημερινή

στο άρθρο με τίτλο «Στις φλόγες το ΚΥΤ της Μόριας – Διμοιρίες των ΜΑΤ μεταβαίνουν στη Λέσβο» στις 09/09/2020, αναφέρεται:

«Όλα ξεκίνησαν όταν πρόσφυγες και μετανάστες που είχαν βρεθεί θετικοί στον κορωνοϊό ή είχαν ιχνηλατηθεί ως επαφές των κρουσμάτων, αρνήθηκαν να μπουν σε απομόνωση. Ακολούθησαν συγκρούσεις με άλλους πρόσφυγες και μετανάστες που τους ωθούσαν έξω από τον καταυλισμό. Η σύγκρουση αυτή κάποια στιγμή πήρε φυλετικό χαρακτήρα με αποτέλεσμα να μπουν φωτιές οι οποίες σύντομα και λόγω του δυνατού ανέμου πήραν διαστάσεις. Σημειώνεται ότι, όπως καταγγέλλεται, οι δυνάμεις της Πυροσβεστικής φτάνοντας στον καταυλισμό για να επιχειρήσουν δέχθηκαν επίθεση από ομάδες αιτούντων άσυλο που τους εμπόδισαν στο έργο τους»

(Η Καθημερινή 2020f)

Και εδώ ο πρόσφυγας παρουσιάζεται υπό το πρίσμα της σύγκρουσης και της απειλής. Χαρακτηριστικά, αναφέρονται συγκρούσεις όχι μόνο ανάμεσα στους πρόσφυγες και τις επίσημες κρατικές αρχές, αλλά και μεταξύ διαφορετικών προσφυγικών ομάδων. Ο πρόσφυγας «απειλή» εμφανίζεται ως κυρίαρχος του εαυτού του και με πρόθεση να βλάψει, χωρίς να λαμβάνονται υπόψιν οι ευρύτεροι κοινωνικοί, πολιτικοί και πολιτισμικοί παράγοντες που τον οδήγησαν στη βία (Makki 1996). Και στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται λόγος για «ομάδες αιτούντων άσυλο» που εμπόδισαν τις πυροσβεστικές αρχές στο έργο τους. Όπως σημειώνει η Batziou (2014) οι πρόσφυγες, κατά την αναπαράστασή τους σε τέτοια σκηνικά έντασης, προβάλλονται σαν μια ξεχωριστή κατηγορία ανθρώπων που μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, αλλά διαφέρουν από «εμάς». Σε αυτό συμφωνεί και ο Cottle (2000) τονίζοντας ότι οι αναπαραστάσεις των Μέσων δείχνουν σε μεγάλο βαθμό το πώς οι χρήστες τους κατασκευάζουν την αίσθηση του ανήκειν και του μη ανήκειν σε μια κοινωνία, το ποιος θεωρείται γηγενής και ποιος ξένος.

Στην Εφημερίδα των Συντακτών, στο άρθρο με τίτλο «Πύρινη κόλαση στο ΚΥΤ της Μόριας - Εκκενώθηκε ο καταυλισμός», στις 09/09/2020, τονίζεται ότι σημειώθηκαν «επεισόδια μετά την ανακοίνωση 35 θετικών κρουσμάτων κορωνοϊού», ενώ στη συνέχεια αναφέρεται:

«Περίπου 12.500 κόσμος που διέμεναν στη Μόρια εγκατέλειψαν τη δομή και αρχικά κινήθηκαν προς τον οικισμό της Παναγιούδας, ενώ μέρος τους κινήθηκε και προς άλλες

κατευθύνσεις. Την ίδια ώρα διμοιρίες ΜΑΤ με κλούβες δημιούργησαν φραγμό στο ύψος του Καρά Τεπέ αποτρέποντας τους από το να μπουκ στην πόλη»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2020b)

Στο απόσπασμα παρουσιάζεται μια μαζική έξοδος των προσφύγων από το κατεστραμμένο ΚΥΤ της Μόριας και η προσπάθειά τους να διαχυθούν σε άλλες περιοχές του νησιού. Οι Bosilkon και Drakaki (2018), παρατηρούν ότι ο «πρόσφυγας εισβολέας» εμφανίζεται στα μέσα, τόσο υπό το πρίσμα της παρανομίας και της εγκληματικότητας, όσο και υπό το πρίσμα των πολιτικών ασφαλείας που απαιτούν από τις αρμόδιες αρχές να ελέγξουν την παράνομη κίνηση των προσφύγων εντός της επικράτειας. Στο παραπάνω άρθρο, επιβεβαιώνεται η διαπίστωσή τους, καθώς οι πρόσφυγες παρουσιάζονται να κινούνται εκτός των ορίων του νόμου προκαλώντας επεισόδια, ενώ στη συνέχεια οι αστυνομικές αρχές αναφέρεται ότι επιχειρούν να δημιουργήσουν «φραγμό στο ύψος του Καρά Τεπέ αποτρέποντας τους από το να μπουκ στην πόλη».

Η σε ποικίλες περιπτώσεις βίαιη δραστηριοποίηση των προσφύγων βρέθηκε στο επίκεντρο του δημοσίου διαλόγου. Οι Kalfeli, Frangonikolopoulos και Gardikiotis (2020), διακρίνουν ότι εκτός από τη βασική διχοτόμηση ανάμεσα στον πρόσφυγα «απειλή» και στον πρόσφυγα «θύμα», το προσφυγικό υποκείμενο τοποθετείται και σε μια τρίτη υποκατηγορία, αυτή της σύγκρουσης. Εντοπίζουν, δηλαδή, ότι αρκετά συχνά στον πρόσφυγα αποδίδεται η αιτία κοινωνικών εντάσεων και αντιπαραθέσεων μεταξύ διαφορετικών εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών και των πολιτικών κομμάτων. Έτσι, λοιπόν, η αναπαράσταση του πρόσφυγα ως πεδίου εμφάνισης αντικρουόμενων κοινωνικών και πολιτικών θεωρήσεων, τον εντάσσει αυτομάτως σε ένα αρνητικό πλαίσιο αφήγησης. Στην Εφημερίδα των Συντακτών, στο άρθρο με τίτλο «Αποσυμφόρηση στο «κλουβί με τις οχιές»» στις 09/09/2015, αναφέρεται:

«Επεισοδιακή ήταν η συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου Μυτιλήνης το βράδυ της Δευτέρας, που εν μέσω ξενοφοβικών φωνών και αλληλέγγυων αποφάσισε ότι, εάν δεν αποσυμφορηθεί το νησί από τους χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες έως το τέλος της εβδομάδας, δεν θα ανοίξει τα σχολεία για τις εκλογές»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015h)

Παρότι η αρθρογράφος δεν στέκεται αρνητικά απέναντι στους πρόσφυγες και μάλιστα κάνει λόγο για «ξеноφοβικές φωνές» απέναντί τους, εντούτοις, διαφαίνεται αυτό που τονίζουν οι Kalfeli, Frangonikolopoulos και Gardikiotis (2020). Το προσφυγικό υποκείμενο στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρουσιάζεται ως η αιτία δημιουργίας μιας «επεισοδιακής συνεδρίασης» στο δημοτικό συμβούλιο της Μυτιλήνης, στο οποίο αντιπαρατάχθηκαν αντικρουόμενες προσεγγίσεις. Από τη μία παρουσιάστηκαν «ξеноφοβικές φωνές», από την άλλη «αλληλέγγυες φωνές», με την επίσημη τοπική αρχή να απαιτεί την άμεση αποσυμφόρηση του νησιού από τους πρόσφυγες, απειλώντας σε αντίθετη περίπτωση, με μη άνοιγμα των σχολείων για τις επικείμενες εκλογές.

Εκτός από το τοπικό επίπεδο, η αναπαράσταση του πρόσφυγα ως αιτία συγκρούσεων, ξεδιπλώνεται και στο κοινωνικό επίπεδο. Στο άρθρο της Εφημερίδας των Συντακτών με τίτλο «Λέσβος: Οι «λεγχίτες» υποδέχτηκαν τους «πατριώτες»» στις 10/09/2015, αναφέρεται:

«Το πρωί της Τετάρτης και αφού είχαν μυριστεί ότι υπάρχει έδαφος για την καλλιέργεια... ρατσισμού, λόγω της έξαρσης του προσφυγικού στη Λέσβο, κατέφτασαν στο λιμάνι της Μυτιλήνης ακροδεξιόι, τους οποίους οι διαδηλωτές της αντισυγκέντρωσης συνδέουν με τη Χρυσή Αυγή»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015i)

Στο παραπάνω απόσπασμα γίνεται λόγος για «καλλιέργεια ρατσισμού» και για άφιξη «ακροδεξιών» στο λιμάνι της Μυτιλήνης. Όπως σημειώνει η Stathoroulou (2017) εκείνη την περίοδο σημειωνόταν μια ραγδαία ανάπτυξη κομμάτων της άκρας Δεξιάς σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη, ανάμεσα στα οποία και η Ελλάδα. Στο απόσπασμα γίνεται σαφής και ονομαστική αναφορά στο κόμμα της Χρυσής Αυγής. Ακόμη και σε αυτό το απόσπασμα, όμως, παρότι η αρθρογράφος παίρνει θέση απέναντι στο ρατσισμό, αφενός χρησιμοποιώντας την ειρωνική φράση «είχαν μυριστεί ότι υπάρχει έδαφος για την καλλιέργεια... ρατσισμού» βάζοντας, μάλιστα, αποσιωπητικά πίσω από τη λέξη «ρατσισμού», και αξιοποιώντας ως πηγή τα λεγόμενα των διαδηλωτών της «αντισυγκέντρωσης», αναφέρει ως αιτία της παραπάνω κατάστασης την «έξαρση του προσφυγικού στη Λέσβο». Η παρουσία του προσφυγικού υποκειμένου στο νησί συνδέεται με την ανάπτυξη ενός συγκρουσιακού σκηνικού σε κοινωνικό επίπεδο.

Η σύνδεση της προσφυγικής ιδιότητας με την έννοια της απειλής, όμως, δεν εμφανίζεται μόνο υπό το πρίσμα της παρανομίας, της εγκληματικότητας και της σύγκρουσης. Ο πρόσφυγας εμφανίζεται ως απειλή και σε υγειονομικό επίπεδο, κυρίως στην Καθημερινή. Στο άρθρο με τίτλο «Φόβοι για κρούσματα λοιμωδών νοσημάτων» στις 06.09.2015, αναφέρεται:

«Τα εξωτερικά ιατρεία γεμίζουν καθημερινά με μετανάστες. Η αναλογία με τον πληθυσμό του νησιού είναι χαρακτηριστική: 50 μετανάστες/πρόσφυγες έναντι δύο ντόπιων την περασμένη Τρίτη στα επείγοντα»

(Η Καθημερινή 2015h)

Ενώ πέντε χρόνια αργότερα, σε άρθρο με τίτλο «Ν. Μηταράκης για Μόρια: Αγνοούνται όλοι οι πρόσφυγες με κορωνοϊό – Χάθηκαν και οι 8 που είχαν εντοπιστεί» στις 19/09/2020, αναφέρεται επίσης:

«Στην παραδοχή ότι αγνοούνται και οι οκτώ από τους 35 πρόσφυγες, που είχαν διαγνωστεί θετικοί στον κορωνοϊό στη Μόρια προέβη ο υπουργός Μετανάστευσης, Νότης Μηταράκης, το βράδυ της Πέμπτης»

(Η Καθημερινή 2020g)

Στα παραπάνω αποσπάσματα με απόσταση πέντε ετών το ένα από το άλλο, οι πρόσφυγες παρουσιάζονται με διαφορετικό τρόπο ως επικίνδυνοι για τη δημόσια υγεία. Παρότι τα κράτη υποδοχής υποχρεούνται να παράσχουν υγειονομική περίθαλψη στους πρόσφυγες και στους αιτούντες άσυλο (Kourachanis 2018), στο πρώτο απόσπασμα αναφέρεται ότι τα «εξωτερικά ιατρεία γεμίζουν καθημερινά με μετανάστες», και στη συνέχεια γίνεται σύγκριση στον αριθμό μεταξύ των μεταναστών/προσφύγων και των ντόπιων που εισήχθησαν στα επείγοντα. Οι πρόσφυγες και πάλι παρουσιάζονται ως μια ξεχωριστή κατηγορία ανθρώπων που διαφέρουν από τους γηγενείς (Batziou 2014). Τη συγκεκριμένη σύγκριση διαπερνούν εθνικές και φυλετικές αφηγήσεις, που εξαρτούν την προτεραιότητα στην πρόσβαση στο δημόσιο σύστημα υγείας με βάση την εθνικότητα και την καταγωγή. Στο δεύτερο απόσπασμα οι πρόσφυγες με κορωνοϊό αναφέρεται ότι «αγνοούνται» με αποτέλεσμα η υγειονομική απειλή να συνδέεται με την έννοια της ασφαλειοποίησης και της ανάγκης εντοπισμού τους από τις αστυνομικές αρχές.

Συνολικά, οι αρνητικές αφηγήσεις που διαπερνούν την αναπαράσταση του προσφυγικού υποκειμένου στην Καθημερινή μεταξύ 2015 και 2020, συνδέονται με την έννοια της απειλής και της σύγκρουσης. Ο πρόσφυγας αφενός αποτελεί μια διαρκή απειλή για τη δημόσια τάξη, ασφάλεια και υγεία, αφετέρου αποτελεί την αιτία συγκρούσεων. Το πλαίσιο της σύγκρουσης το οποίο εντοπίζουν οι Kalfeli, Frangonikoloropoulos και Gardikiotis (2020), άλλοτε ξεδιπλώνεται με ανοιχτά εχθρικό λόγο απέναντι στους πρόσφυγες επενδύοντας στην πόλωση, στις διακρίσεις και στον αποκλεισμό τους, και άλλοτε αξιοποιείται η «δημοσιογραφία των συμβάσεων», στην οποία δεν χρησιμοποιείται ανοιχτά ρατσιστικός λόγος, αλλά η φραστική προσέγγιση του προσφυγικού φαινομένου μετασχηματίζεται σε νέες μορφές που θέτουν επί τάπητος το ζήτημα της απειλής της κυρίαρχης εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας. Στην Καθημερινή όσον αφορά στο πλαίσιο της σύγκρουσης, αξιοποιείται περισσότερο η δεύτερη περίπτωση. Δε χρησιμοποιείται ανοιχτά ρατσιστικός λόγος, αλλά υπάρχει ο κατά τον Benson (2013) υποβόσκων ρατσισμός όταν αρθρογράφοι αναφέρονται σε «παράνομους μετανάστες» ή ζητούν «πολιτικές ελέγχου» επικαλούμενοι το νόμο και την τάξη.

Από την άλλη, αυτό που διαφαίνεται στην αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών, είναι ότι οι αρνητικές αφηγήσεις που διαπερνούν την αναπαράσταση του προσφυγικού υποκειμένου, δεν αποτελούν την κυρίαρχη τάση. Υπάρχουν αναφορές ως προς τη βίαιη αντίδραση των προσφύγων, τη δυσπιστία τους απέναντι στις επίσημες αρχές και στο πώς οι ίδιοι αποτελούν την αιτία ανάδυσης μιας προβληματικής συνθήκης, όμως δε χρησιμοποιείται ρατσιστικός λόγος και ρητορική μίσους εν γένει. Αντιθέτως, στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι αρνητικές αφηγήσεις που περιβάλλουν το προσφυγικό υποκείμενο, χρησιμοποιούνται στην κατεύθυνση της άσκησης πίεσης για τη λήψη ανθρωπιστικών μέτρων βοήθειας από τις κρατικές και ευρωπαϊκές αρχές.

7.1.2 Θετικές αφηγήσεις

Την αναπαράσταση του προσφυγικού υποκειμένου στον ελληνικό Τύπο, εκτός από τις αρνητικές, τη διαπερνούν και αρκετές θετικές αφηγήσεις. Ο πρόσφυγας βρέθηκε στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης από το 2015 κι έπειτα, όχι μόνο υπό το πρίσμα της απειλής ή της σύγκρουσης αλλά και εντός πιο ανθρωπιστικών μορφών πλαισίωσης (Milioni, Spyridou και Vadratsikas 2015).

Στον αντίποδα του πρόσφυγα «εισβολέα» που απειλεί την τάξη και την κοινωνική συνοχή, εμφανίζεται ο πρόσφυγας «θύμα» που χρήζει της μέριμνας και της αλληλεγγύης της κοινωνίας (Chouliaraki and Stolic 2017). Στην Καθημερινή, σε αρκετά άρθρα, η συγκεκριμένη μορφή αναπαράστασης των προσφύγων αποτυπώνεται σε κείμενα σχετικά με ναυάγια πλοιαρίων και βαρκών με αλλοεθνείς που επιχειρούν να προσεγγίσουν τα ελληνικά παράλια. Στο άρθρο με τίτλο «Δεκάδες αγνοούμενοι στο Αιγαίο» στις 21/09/2015, αναφέρεται:

«Πάνω από 30 είναι οι αγνοούμενοι πρόσφυγες και μετανάστες των δύο νέων ναυαγίων ανοικτά της Λέσβου, στη διάρκεια των δύο τελευταίων εικοσιτετραώρων. Παράλληλα, στη Μυτιλήνη και στα απέναντι τουρκικά παράλια άνδρες του Λιμενικού και της τουρκικής Ακτοφυλακής είχαν, μέχρι αργά χθες το βράδυ, ανασύρει νεκρά 16 άτομα σε παράλληλες επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης»

(Η Καθημερινή 2015i)

Στο απόσπασμα γίνεται λόγος για δύο ναυάγια και για πάνω από 30 αγνοούμενους πρόσφυγες και μετανάστες, τη στιγμή που έχουν ανασυρθεί ήδη 16 νεκροί επιβαίνοντες. Η αναφορά στη μικρή χρονική απόσταση μεταξύ των δύο ναυαγίων επιδιώκει να αναδείξει την κρισιμότητα της κατάστασης στα ελληνοτουρκικά θαλάσσια σύνορα. Παρότι σε πληθώρα άρθρων ασκείται κριτική στις τουρκικές αρχές για την ύπαρξη διακινητών στα τουρκικά παράλια, στη συγκεκριμένη περίπτωση επιλέγεται ένα ανθρωπιστικό μοτίβο παρουσίασης, στο οποίο οι αρμόδιες αρχές και από τις δύο πλευρές του Αιγαίου προβαίνουν σε «παράλληλες επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης».

Στην τυπολογία των Chouliaraki και Stolic (2017) ο πρόσφυγας σε πληθώρα περιπτώσεων αναπαρίσταται ως ένα ανθρωπολογικό μίνιμουμ που επιζητά τη βοήθεια της Δύσης, απλώς και μόνο για να διατηρηθεί στη ζωή. Αυτή η εικόνα του πρόσφυγα ικέτη της συνδρομής των ανεπτυγμένων κοινωνιών, που εξαρτά την επιβίωσή του από

τη βούληση των κρατών υποδοχής, συναντιέται αρκετά συχνά στην αρθρογραφία της Καθημερινής. Και πάλι σε άρθρο σχετικό με ναυάγιο ανοιχτά της Λέσβου στις 30/09/2015, με τίτλο «Νέα τραγωδία με νεκρούς πρόσφυγες στα ανοιχτά της Μυτιλήνης», αναφέρεται:

«Λίγο μετά το τέλος των επιχειρήσεων, το λιμενικό έλαβε σήμα για δύο ακόμη ναυάγια στην περιοχή της Λέσβου. Στο σημείο (στο βόρειο τμήμα του νησιού) έσπευσε άμεσα πλοίο του λιμενικού, με τους άνδρες να διασώζουν ακόμα 40 άτομα από το δεύτερο και 153 από το τρίτο ναυάγιο»

(Η Καθημερινή 2015j)

Ο πρόσφυγας αναπαρίσταται ξανά με τη μορφή της απλής βιολογικής ζωής που διασώζεται, ενώ παράλληλα η εικόνα της ακραίας κατάστασης που βιώνει ανακλάται στην άμεση κινητοποίηση των λιμενικών αρχών που προβαίνουν σε αλλεπάλληλες επιχειρήσεις διάσωσης. Η αναφορά στο προσφυγικό υποκείμενο γίνεται εντός ενός ανθρωπιστικού πλαισίου που ιεραρχεί ως υπέρτατη αξία τη διάσωση της ζωής, ακόμη κι αν αυτή αποπροσωποποιείται και παρουσιάζεται με αναφορά σε ομάδες ατόμων που επιχειρώντας να φτάσουν στα ελληνικά παράλια, είτε διασώζονται είτε πνίγονται.

Ο πρόσφυγας «θύμα», όπως περιγράφεται σε αρκετές πηγές της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας (Chouliaraki and Stolic 2017, Bosilkov and Drakaki 2018, Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020), υπάρχει σε διάφορες εκδοχές και στην αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών. Μία χαρακτηριστική περίπτωση που εμφανίζεται κυρίως την περίοδο των μαζικών προσφυγικών κυμάτων το 2015, είναι εκείνη του «αβοήθητου πρόσφυγα» ή του «νεκρού πρόσφυγα» στις θάλασσες του ανατολικού Αιγαίου. Στο άρθρο με τίτλο «Δύο ακόμη πρόσφυγες νεκροί στη Μυτιλήνη...», στις 26/08/2015, αναφέρεται:

«Σχεδόν καθημερινό φαινόμενο έχει γίνει η ανεύρεση πτωμάτων που ανήκουν σε πρόσφυγες στις ακτές των νησιών του ΒΑ Αιγαίου. Οι λιμενικές αρχές αλλά και παραπλέοντα σκάφη εντοπίζουν σε βραχώδεις ακτές ή μέσα στη θάλασσα πτώματα, στην πλειονότητά τους ανδρών, τα οποία ανήκουν σε πρόσφυγες που προσπαθούσαν να περάσουν με βάρκες από την Τουρκία στην Ελλάδα και ανετράπησαν»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015l)

Το παραπάνω απόσπασμα ξεκινά με τη χρονική ένταση των πνιγμών στο ανατολικό Αιγαίο κάνοντας λόγο για «σχεδόν καθημερινό φαινόμενο». Οι πρόσφυγες αναπαρίστανται ως «πτώματα» που εντοπίζονται είτε στις βραχώδεις ακτές, είτε μέσα στη θάλασσα. Η αρθρογράφος χρησιμοποιεί εμφατικά σχήματα προκειμένου να αναδείξει το μέγεθος του ζητήματος, ενώ παράλληλα το λόγο της διαπερνούν εθνικές και έμφυλες αφηγήσεις, όταν κάνει λόγο για προσπάθεια μετάβασης από την Τουρκία στην Ελλάδα, κυρίως ανδρών. Η παρουσία του πρόσφυγα «θύματος» λόγω γεωπολιτικών συγκρούσεων, που χρήζει προστασίας (Chouliaraki and Stolic 2017), είναι εμφανής στο συγκεκριμένο άρθρο.

Σε ποικίλες περιπτώσεις, όμως, το προσφυγικό υποκείμενο αναπαρίσταται, όχι μόνο μέσα από τη δική του περιγραφή και την αποτύπωση των συνθηκών που βιώνει, αλλά μέσα από την παρουσίαση των πρωτοβουλιών διάσωσης και στήριξής του από τη Δύση σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Αυτό είναι αρκετά εμφανές στην αρθρογραφία της Καθημερινής. Το 2019, μετά την ένταση που επικράτησε στο ΚΥΤ της Μόριας με αποτέλεσμα το θάνατο μιας γυναίκας που διέμενε εκεί, επιχειρείται ξανά να αναδειχθεί το αλληλέγγυο θεσμικό πρόσωπο της Ε.Ε.. Στο άρθρο της εφημερίδας με τίτλο «Κομισιόν: Τραγικό γεγονός ο θάνατος της γυναίκας στη Μόρια- Μη βιώσιμες οι συνθήκες» στις 30/09/2019, τονίζεται:

«Τραγικό γεγονός χαρακτηρίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το θάνατο της γυναίκας και τον τραυματισμό του παιδιού της στη Μόρια από πυρκαγιά, δηλώνοντας ετοιμότητα για περαιτέρω υποστήριξη των ελληνικών αρχών, σύμφωνα με την εκπρόσωπο της Επιτροπής, Μίνα Αντρέεβα»

(Η Καθημερινή 2019c)

Στο παραπάνω απόσπασμα διακρίνονται πολλές αντικρουόμενες αφηγήσεις. Από τη μία η εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής χαρακτηρίζει «τραγικό γεγονός» τα όσα συνέβησαν στη Μόρια, από την άλλη δηλώνει την ετοιμότητα της Επιτροπής «για περαιτέρω στήριξη των ελληνικών αρχών», επιμένοντας στο λεγόμενο «externalization» της προσφυγικής πολιτικής. Στην αντίληψη δηλαδή, ότι τα κράτη που βρίσκονται στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε. πρέπει να σηκώσουν το βάρος της εξέτασης των αιτημάτων ασύλου και των επαναπροωθήσεων (Painter κ.α. 2017, Χριστόπουλος 2020). Παρότι, δηλαδή, ο πρόσφυγας αναπαρίσταται στο συγκεκριμένο απόσπασμα

εντός ενός ανθρωπιστικού πλαισίου φροντίδας και στήριξης, στην πραγματικότητα, συνεχίζει να αποτελεί το πεδίο αναπαραγωγής φοβικών πολιτικών.

Η Καθημερινή επιλέγει να ακολουθήσει την ίδια δημοσιογραφική πρακτική και μετά το κάψιμο και την ολοσχερή καταστροφή του ΚΥΤ της Μόριας. Στο άρθρο με τίτλο «Γαλλία και Γερμανία θα φιλοξενήσουν 400 προσφυγόπουλα από τη Μόρια» στις 10/09/2020, αναφέρεται:

«Σε συμφωνία για την υποδοχή 400 ασυνόδευτων προσφυγόπουλων, τα οποία μέχρι πρότινος διέμεναν στη Μόρια, κατέληξαν Γαλλία και Γερμανία, όπως ανακοίνωσε η Καγκελάριος Άγκελα Μέρκελ»

(Η Καθημερινή 2020h)

Και πάλι το προσφυγικό υποκειμένο παρουσιάζεται εντός ενός ευρωπαϊκού πλαισίου αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας. Όμως η προβολή της συγκεκριμένης πράξης στήριξης αποτελεί μια πολύ μικρή βοήθεια, όταν σύμφωνα με τη Stathopoulou (2017), ήδη από το 2016, με τη σύναψη της Συμφωνίας Ε.Ε.-Τουρκίας, περίπου 60.000 πρόσφυγες, ανάμεσα στους οποίους ένας σημαντικός αριθμός ασυνόδευτων ανηλίκων, βρέθηκαν αυτομάτως εγκλωβισμένοι στα ελληνικά σύνορα. Η Καθημερινή παρόλα αυτά, φαίνεται να επιμένει στην αναπαράσταση του πρόσφυγα υπό το πρίσμα της ευρωπαϊκής στήριξης. Όπως άλλωστε σημειώνει η Triandafyllidou (2017), η αναπαράσταση στα μέσα δεν αφορά απλώς στη διάχυση πληροφοριών, αλλά αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία η οποία περιλαμβάνει συγκεκριμένες δημοσιογραφικές πρακτικές ως προς το τι συνιστά είδηση και που πρέπει να εστιάζει αυτή (Triandafyllidou 2017).

Στην αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών εντονότερη είναι η αναπαράσταση του προσφυγικού υποκειμένου στα κέντρα υποδοχής στα νησιά. Σε αντίθεση με την αρθρογραφία της Καθημερινής, όπου οι πρόσφυγες καταγράφονται περισσότερο ως μέλη άμορφων ομάδων και απρόσωπων μαζών, στην Εφημερίδα των Συντακτών, υπάρχει περισσότερο προσωποκεντρική προσέγγιση του προσφυγικού υποκειμένου. Ο πρόσφυγας παρουσιάζεται σε μεγάλο βαθμό με τη μορφή εκείνου που έχει ανάγκη την κατανόηση και την συμπόνια, της εξατομικευμένης περίπτωσης δηλαδή, είτε πρόκειται για ένα παιδί που κλαίει, είτε για μια μητέρα που κρατάει στα χέρια της ένα βρέφος (Chouliaraki and Stolic). Στο άρθρο με τίτλο «Άνθρωποι-σκουπίδια και σάκοι του μπόξ» στις 07/09/2015, αναφέρεται:

«Καθόταν οκλαδόν στον δρόμο τυλιγμένη σ' ένα κίτρινο σάλι. Μόνη ανάμεσα σε χιλιάδες ανθρώπους που πήγαιναν, έρχονταν, μιλούσαν αδιάκοπα στα τηλέφωνα, προσπαθούσαν επί ματαίω να αντιμετωπίσουν την κάψα και την υγρασία και να βγάλουν μian άκρη στο χάος του λιμανιού της Μυτιλήνης. Στιγμές μόνο αργότερα εμφανίστηκαν οι αστυνομικοί με τα κλομπ. «Ρε, θα ορμήσουμε;». «Σε λίγο ρε, βαστήξου». Ξαφνικά το στόμα της γέμισε αίματα κι η γυναίκα άρχισε να ουρλιάζει»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015m)

Στο παραπάνω απόσπασμα προσωποποιείται το προσφυγικό υποκείμενο και τα προβλήματά του. Γίνεται λόγος για τη συγκεκριμένη γυναίκα που «Καθόταν οκλαδόν στον δρόμο τυλιγμένη σ' ένα κίτρινο σάλι». Η ίδια, όμως, δεν χάνεται, αλλά αντιθέτως υπάρχει «ανάμεσα σε χιλιάδες ανθρώπους» που μάταια προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν την «κάψα» και την «υγρασία» στο «χάος του λιμανιού της Μυτιλήνης». Η μετάβαση από το άτομο στο σύνολο με τη χρήση μιας επαγωγικής λειτουργίας του λόγου είναι παρούσα στο κείμενο. Αναδεικνύεται το πώς μια γυναίκα πρόσφυγας, καλείται να υπάρξει μέσα σε μια προβληματική συνθήκη, στην οποία οι γύρω της αναζητούν λύση.

Το απόσπασμα διαπερνούν έμφυλες αφηγήσεις όταν αναφέρεται ότι εκείνη στέκει «μόνη ανάμεσα σε χιλιάδες ανθρώπους» αλλά και όταν γίνεται δέκτης μιας αλόγιστης αστυνομικής βίας. Άξιο αναφοράς είναι ότι ακόμη και οι αστυνομικές αρχές, δεν παρουσιάζονται υπό το γενικό πρίσμα των κρατικών κατασταλτικών αρχών, αλλά εξατομικεύονται και προσδιορίζονται ως «οι αστυνομικοί με τα κλομπ» που χρησιμοποιούν συγκεκριμένες εκφράσεις, οι οποίες παρατίθενται. Πρόκειται για μια ενδεικτική περίπτωση κατά την οποία ο πρόσφυγας αναπαρίσταται ως αποδέκτης ρατσιστικών ρητορικών και πρακτικών στις χώρες υποδοχής, πράγμα που είχαν εντοπίσει σε πληθώρα περιπτώσεων οι Milioni, Spyridou και Vadratsikas (2015).

Αυτό, όμως, που διακρίνεται στην αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών, είναι ότι οι πρόσφυγες δεν αντικειμενοποιούνται κατά την παρουσίασή τους. Αντιθέτως μιλούν οι ίδιοι για τους εαυτούς τους. Η αφαίρεση του λόγου από το προσφυγικό υποκείμενο, που αποτελεί μία από τις σημαντικότερες συνέπειες του λεγόμενου «dehumanization», δε βρίσκει ευρεία εφαρμογή στο συγκεκριμένο μέσο (Chouliaraki and Stolic 2017, Triandafyllidou 2017, Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020). Οι πρόσφυγες μοιράζονται τις ιστορίες τους στα κείμενα της Εφημερίδας των

Συντακτών, γεγονός που όπως είχε σημειώσει πολύ νωρίτερα ο Cavarero (2000), αποτελεί σημαντικό βήμα συμπερίληψης σε ένα νέο κοινωνικό πλαίσιο. Στο άρθρο με τίτλο «Άθλιες συνθήκες στη Μόρια, περισσεύει η αλληλεγγύη στη Λέσβο» στις 05/10/2019, αναφέρεται:

««Βρισκόμαστε εδώ γιατί δεν πάει άλλο. Στη Μόρια ζούμε μέσα στη βρόμα, νιώθουμε ότι απειλούμαστε ανά πάσα στιγμή. Ο σύζυγός μου και τα τρία μας παιδιά ήρθαμε εδώ για να γλιτώσουμε από τον πόλεμο και είμαστε αντιμέτωποι με μια άθλια κατάσταση», μας λέει η Σαμίρα από το Αφγανιστάν, που βρίσκεται στη Μόρια μαζί με ολόκληρη την οικογένειά της εδώ και δύο μήνες»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2019c)

Στο παραπάνω απόσπασμα η ίδια η Σαμίρα από το Αφγανιστάν, αναφέρεται στην κατάσταση που βιώνει και όχι κάποιος τρίτος αντί εκείνης. Αναφέρεται στη «βρόμα», στην αίσθηση της «απειλής» και στην «άθλια κατάσταση» που αντιμετωπίζει στο ΚΥΤ της Μόριας. Ο «οντολογικός αλτρουισμός» της αφήγησης κατά την Arendt, επιτρέπει στον καθένα ξεχωριστά να διεκδικεί την παρουσία του στο επικοινωνιακό προσκήνιο, μέσα από τους λόγους και τις πράξεις του (cited in Cavarero 2000, σελ.90). Η Σαμίρα αποκτά ορατότητα στο δημόσιο διάλογο, όχι ως μέλος μιας ξεχωριστής κατηγορίας ανθρώπων που διαφέρουν από «εμάς» (Batziou 2014), αλλά ως ένα ισότιμο μέλος που απολαμβάνει της δυνατότητας να εκφράζει ανοιχτά το πρόβλημά του απέναντι στις κρατικές αρχές, όπως ο οποιοσδήποτε γηγενής.

Ο συγκεκριμένος τύπος ορατότητας, του πρόσφυγα με τη μορφή εκείνου που έχει ανάγκη την κατανόηση και την συμπόνοια, της εξατομικευμένης περίπτωσης δηλαδή, (Chouliarakí and Stolic 2017) συναντιέται και στην Καθημερινή, αλλά σε πολύ μικρότερη ένταση. Ενδεικτικά, στο άρθρο με τίτλο «Τώρα καιγόμαστε, τι θα κάνουμε, πού θα πάμε;», στις 10/09/2020, αναφέρεται:

««Η Μόρια τέλειωσε, *Moria has finished*». Μόνο αυτό φώναζαν ψάχνοντας τα πράγματά τους μέσα στα αποκαΐδια πρόσφυγες και μετανάστες στον καταυλισμό την Τετάρτη. Άλλοι πάλι ψέλλιζαν «τι θα κάνουμε, πού θα κοιμηθούμε;»»

(Η Καθημερινή 2020i)

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα οι πρόσφυγες παρουσιάζονται να επιζητούν τη συμπόνοια και την κατανόηση των γηγενών, ύστερα από την καταστροφή του ΚΥΤ

στη Μόρια. Η παράθεση των φράσεων που χρησιμοποιούν δημιουργεί αμεσότητα ανάμεσα στο προσφυγικό υποκείμενο και τον αναγνώστη, ενώ το ρητορικό ερώτημα που απευθύνουν σε κατάσταση ανησυχίας δημιουργεί αισθήματα λύπης και αλληλεγγύης. Οι πρόσφυγες από τη μία παρουσιάζονται να «φωνάζουν» μέσα στα αποκαϊδία για το παρελθόν και το παρόν τους, αλλά από την άλλη «ψελλίζουν» αναφορικά με το μέλλον τους. Ακόμη και η επιλογή των ρημάτων και των χρονικών πλαισίων στα οποία αναφέρονται δε φαίνεται να είναι τυχαία. Το μέλλον τους εξαρτάται από τη συμπίνοια και την κατανόηση που ζητούν από τους ντόπιους.

Η στάση του γηγενούς πληθυσμού, άλλωστε, δεν είναι ανεξάρτητη από το πώς αναπαρίσταται ο πρόσφυγας στα μέσα. Το περιεχόμενο των μέσων συνιστά ένα πολιτισμικό προϊόν που συμπυκνώνει αντιλήψεις και κουλτούρες που προϋπάρχουν μέσα στην κοινωνία (Batziou 2014). Υπό αυτό το πρίσμα, το προσφυγικό υποκείμενο αναπαρίσταται σε αρκετές περιπτώσεις ως αντανάκλαση των πρωτοβουλιών αλληλεγγύης και των κινητοποιήσεων υπεράσπισης των δικαιωμάτων του από τους πολίτες του κράτους υποδοχής (Chouliaraki and Stolic 2017). Παρόλα αυτά στην αρθρογραφία της Καθημερινής είναι ελάχιστες οι αναφορές στις κινητοποιήσεις στήριξης των προσφύγων από μερίδες του γηγενούς πληθυσμού. Η έμπρακτη στήριξη και αλληλεγγύη με τη μορφή κινητοποιήσεων, επιλέγεται και πάλι να προβληθεί σε ευρωπαϊκό παρά σε εθνικό επίπεδο. Στο άρθρο με τίτλο «Διαδηλώσεις για τη Μόρια σε δεκάδες γερμανικές πόλεις», αναφέρεται:

«Συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις για την καταστροφή του προσφυγικού καταυλισμού στη Μόρια πραγματοποιήθηκαν το βράδυ της Τετάρτης σε περίπου 60 γερμανικές πόλεις. (...) Τα αιτήματά τους ήταν η εκκένωση των καταυλισμών στα ελληνικά νησιά και η άμεση υποδοχή προσφύγων στη Γερμανία και σε άλλα κράτη της Ε.Ε.»

(Η Καθημερινή 2020j)

Στο απόσπασμα αυτό, το προσφυγικό υποκείμενο παρουσιάζεται εντός ενός πλαισίου στήριξης και αλληλεγγύης από τους διαδηλωτές στη Γερμανία, οι οποίοι μάλιστα έκαναν λόγο για «εκκένωση των καταυλισμών στα ελληνικά νησιά» και «άμεση υποδοχή προσφύγων στη χώρα τους». Στην Καθημερινή, όμως, είναι ελάχιστες οι καταγραφές αντίστοιχων κινητοποιήσεων στην Ελλάδα, ενώ όταν αυτές υπάρχουν προβάλλονται υπό το πρίσμα της σύγκρουσης και της έντασης ανάμεσα στους διαδηλωτές και τις δυνάμεις καταστολής.

Αντίθετα, στα άρθρα της Εφημερίδας των Συντακτών, οι πρόσφυγες αναπαρίστανται πολύ συχνότερα ως αντανάκλαση των δράσεων αλληλεγγύης των γηγενών ως προς εκείνους. Στο άρθρο με τίτλο ««Refugees Welcome»: Ένα διαφορετικό πανό στη Μυτιλήνη» στις 23/08/2015, αναφέρεται:

«Τα μέλη της «Αυτόνομης Θύρας 10» ανάρτησαν ένα πανό εκφράζοντας την αλληλεγγύη τους προς του πρόσφυγες και τις στιγμές που βιώνουν. Η κίνηση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία από τη στιγμή που έγινε στην Μυτιλήνη σε ένα νησί που δέχεται αυξημένες προσφυγικές/μεταναστευτικές ροές»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2015n)

Στο παραπάνω απόσπασμα γίνεται αναφορά στην αλληλέγγυα στάση μιας μερίδας οπαδών με την ανάρτηση ενός πανό σε αγώνα ποδοσφαίρου στη Λέσβο, ενώ τονίζεται από τον αρθρογράφο, ότι η συγκεκριμένη συμβολική κίνηση «αποκτά ιδιαίτερη σημασία από τη στιγμή που έγινε στην Μυτιλήνη σε ένα νησί που δέχεται αυξημένες προσφυγικές/μεταναστευτικές ροές», καθώς εκείνη την περίοδο χιλιάδες πρόσφυγες προσέγγιζαν καθημερινά τα παράλια του νησιού (Zaragoza-Cristiani 2015). Ανάλογες εκδηλώσεις και κινητοποιήσεις προβάλλονται, όμως, όχι μόνο σε εγχώριο αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Στο άρθρο με τίτλο «Πορεία αλληλεγγύης στους πρόσφυγες της Μόριας στο Βερολίνο» στις 09/09/2020, τονίζεται:

«Το σύνθημα Leave no one behind (Μην μείνει κανένας πίσω) κυριάρχησε στις σημερινές διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Βερολίνο για την εκκένωση του προσφυγικού καταυλισμού στη Μόρια, μετά τις δραματικές εικόνες καταστροφής από την πυρκαγιά»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2020d)

Με την ίδια συχνότητα προβάλλονται στην Εφημερίδα των Συντακτών και οι κινητοποιήσεις που κατά καιρούς οργάνωσαν οι ίδιοι οι πρόσφυγες προκειμένου να προβάλουν τα αιτήματά τους προς τις επίσημες αρχές. Αυτά, μάλιστα αποτυπώνονται στην Εφημερίδα των Συντακτών, αυτούσια χωρίς καμία τροποποίηση, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις, γίνεται αναφορά στα συνθήματα στην ίδια τη γλώσσα των διαδηλωτών προκειμένου να υπάρξει πιστή αναπαράσταση και αποτύπωση των γεγονότων. Μετά την ολοσχερή καταστροφή του ΚΥΤ της Μόριας το Σεπτέμβριο του 2020, οι

πρόσφυγες προχώρησαν σε σειρά κινητοποιήσεων. Στο άρθρο με τίτλο «Ξεχειλίζει η απελπισία των προσφύγων στη Μόρια» στις 12/09/2020, αναφέρεται:

«Φωνάζοντας «αζάντι, αζάντι», που σημαίνει «ελευθερία», χιλιάδες πρόσφυγες, κυρίως γυναίκες και παιδιά, με πλακάτ φτιαγμένα από χαρτόκουτες, προχώρησαν χθες το μεσημέρι σε μια ειρηνική συγκέντρωση και πορεία διαμαρτυρίας, ζητώντας την άμεση αναχώρησή τους από τη Λέσβο»

(Η Εφημερίδα των Συντακτών 2020c)

Παρότι στο παραπάνω απόσπασμα ο αρθρογράφος είναι ο αφηγητής των γεγονότων, δεν επιδιώκει να υποκαταστήσει τη φωνή των προσφύγων, αλλά την αναπαράγει αυτούσια και μάλιστα στη γλώσσα τους. Παράλληλα, αποτυπώνεται η σύνθεση των συμμετεχόντων με συγκεκριμένη αναφορά στην ύπαρξη γυναικών και παιδιών, τα μέσα εκδήλωσης των αιτημάτων τους, τα ίδια τα αιτήματα, καθώς και τα χαρακτηριστικά της κινητοποίησης, αφού γίνεται λόγος για «ειρηνική συγκέντρωση και πορεία διαμαρτυρίας». Οι πρόσφυγες δεν παρουσιάζονται εντός ενός πλαισίου σύγκρουσης και βίας, αλλά εντός ενός πλαισίου συνεννόησης και διεκδίκησης. Το συγκεκριμένο κείμενο ταιριάζει στο εναλλακτικό μοντέλο δημοσιογραφίας επί του προσφυγικού ζητήματος, όπως το αποτύπωσε η Triandafyllidou (2017), ένα από τα χαρακτηριστικά του οποίου είναι η προβολή όχι μόνο των αρνητικών, αλλά και των θετικών πτυχών των προσφύγων.

Στην αρθρογραφία της Καθημερινής αυτό εντοπίζεται σε πολύ μικρότερο βαθμό. Υπάρχει μικρότερη συχνότητα αναφορών στις κινητοποιήσεις των προσφύγων χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερη έμφαση στην προβολή των αιτημάτων τους. Εξάιρεση αποτελεί το άρθρο με τίτλο «Καθιστική διαμαρτυρία γυναικών με τα παιδιά τους στη Μόρια» στις 30/09/2019, όπου αναφέρεται:

«Διεκδικώντας να φύγουν από τη Μόρια, να έχουν ασφάλεια κατά τη διαμονή τους εκεί, ενημέρωση για τον αριθμό των νεκρών κατά τα χθεσινά επεισόδια και «Δικαιοσύνη», περίπου 200 γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες με τα παιδιά τους, πραγματοποιούν καθιστική διαμαρτυρία στη Μόρια»

(Η Καθημερινή 2019d)

Στο παραπάνω απόσπασμα γίνεται λόγος για «200 γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες με τα παιδιά τους» που πραγματοποιούν «καθιστική διαμαρτυρία στη

Μόρια» προβάλλοντας τα αιτήματά τους. Γίνεται αναφορά σε μια ειρηνική συγκέντρωση, χωρίς να δίνεται έμφαση σε περιστατικά βίας και έντασης. Η μητέρα και το παιδί σημειώνουν οι Chouliaraki και Stolic (2017) αποτελούν πρόσωπα που εγείρουν συναισθήματα ευαισθησίας και συμπόνοιας, σε αντίθεση με τις εικόνες νέων αντρών που συνήθως προβάλλονται σε περιστατικά συμπλοκών και έντασης.

Τη συγκεκριμένη δημοσιογραφική πρακτική διαπερνούν έμφυλες αφηγήσεις που ταυτίζουν τη γυναίκα με το ρόλο της μάνας, ή τον άντρα με τη σύγκρουση και τη βία. Πάντως σε κάθε περίπτωση η συγκεκριμένη κινητοποίηση αποτελεί ένα ενδεικτικό παράδειγμα της «δημοσιογραφίας της ειρήνης» όπως την περιγράφουν οι Kalfeli, Frangonikolopoulos και Gardikiotis (2020). Ενός μοντέλου δηλαδή που χρησιμοποιείται ουδέτερη γλώσσα και επιδιώκεται μια πλουραλιστική προσέγγιση.

Ακόμη, όμως, και στο παραπάνω απόσπασμα δε δίνεται ο λόγος στους ίδιους τους πρόσφυγες. Οι πρόσφυγες είτε κατά τη δαιμονοποίησή τους σε ένα μοτίβο αρνητικών αφηγήσεων, είτε κατά τη θυματοποίησή τους σε ένα μοτίβο θετικών αφηγήσεων, αντικειμενοποιούνται κατά την παρουσίασή τους στα μέσα υφιστάμενοι αυτό που στη διεθνή βιβλιογραφία ονομάζεται «dehumanization» (Chouliaraki and Stolic 2020). Συνέπεια αυτού είναι ότι αφαιρείται πλήρως το δικαίωμα του λόγου στο προσφυγικό υποκείμενο και μιλούν άλλοι εξ ονόματός του (Chouliaraki and Stolic 2017, Triandafyllidou 2017, Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020). Σε κάθε περίπτωση, αυτό συναντιέται και στην αρθρογραφία της Καθημερινής, όχι μόνο στο επίπεδο των αρνητικών αλλά και στο επίπεδο των θετικών αναπαραστάσεων των προσφύγων.

Στην αρθρογραφία της Εφημερίδας των Συντακτών επιχειρείται μια διαφορετικού τύπου προσέγγιση. Το προσφυγικό υποκείμενο παρουσιάζεται εντός ενός ανθρωπιστικού πλαισίου. Σε μεγάλο βαθμό εξατομικεύεται και προσωποποιείται, χωρίς όμως να χάνεται η σύνδεση με το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό περίγραμμα στο οποίο τοποθετείται. Παράλληλα, αποκτά λόγο για τον εαυτό του, ενώ αναπαρίσταται και ως αντανάκλαση των κινητοποιήσεων αλληλεγγύης των γηγενών. Βέβαια, αρκετά συχνά, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη συναισθηματική πρόσληψη του προσφυγικού φαινομένου, ιδίως μέσα από την αξιοποίηση συγκεκριμένων δημοσιογραφικών πρακτικών (Chouliaraki and Stolic 2017). Αυτό, όμως, δεν αναιρεί

ότι στα άρθρα της Εφημερίδας των Συντακτών υπάρχει σύνδεση με το ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο.

8. Συμπεράσματα

Στα κεφάλαια της ανάλυσης που προηγήθηκαν, επιχειρήθηκε να εντοπιστούν οι βασικές αφηγήσεις που διαπερνούν την αναπαράσταση των προσφυγικών πολιτικών και του προσφυγικού υποκειμένου στη Λέσβο την περίοδο 2015-2020. Έγινε ανάλυση άρθρων της Καθημερινής και της Εφημερίδας των Συντακτών, δύο εφημερίδων διαφορετικού ιδεολογικού και πολιτικού προσανατολισμού, προκειμένου σύμφωνα με το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα να εντοπιστούν οι διαφοροποιήσεις που παρουσιάζουν κατά την αναπαράσταση του προσφυγικού ζητήματος ο κεντροδεξιός και ο κεντροαριστερός Τύπος στη Λέσβο εκείνη την περίοδο.

Στο παρόν κεφάλαιο, παρατίθενται τα συμπεράσματα που εξάγονται από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε. Συγκεκριμένα, γίνεται προσπάθεια να απαντηθούν τα δύο επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα, που σχετίζονται αφενός με το ποιες είναι οι βασικές αφηγήσεις που διαπερνούν την πολιτική διαχείριση της προσφυγικής παρουσίας στη Λέσβο την περίοδο 2015-2020, μεταξύ του κεντροδεξιού και του κεντροαριστερού Τύπου, αφετέρου με το ποιες είναι οι βασικές αφηγήσεις που διαπερνούν το προσφυγικό υποκείμενο στη Λέσβο την περίοδο 2015-2020, μεταξύ του κεντροδεξιού και του κεντροαριστερού Τύπου.

8.1 Προσφυγικές πολιτικές

Από τη μαζική άφιξη προσφυγικών ρευμάτων το καλοκαίρι του 2015 έως και την ολοσχερή καταστροφή του ΚΥΤ της Μόριας στη Λέσβο το 2020, το προσφυγικό ζήτημα βρέθηκε αρκετές φορές στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης. Η Καθημερινή και η Εφημερίδα των Συντακτών, δύο μέσα με διαφορετική πολιτική και ιδεολογική τοποθέτηση, κάλυψαν τα γεγονότα εστιάζοντας τόσο στην παρουσίαση των προσφυγικών πολιτικών σε ευρωπαϊκό, κρατικό και τοπικό επίπεδο, όσο και στην αναπαράσταση του ίδιου του προσφυγικού υποκειμένου μέσα από πληθώρα διαφορετικών αφηγήσεων. Το περιεχόμενο των Μέσων συνιστά ένα πολιτισμικό προϊόν που συμπυκνώνει αντιλήψεις και κουλτούρες που προϋπάρχουν μέσα στην κοινωνία (Batziou 2014), και οι αναπαραστάσεις τους δείχνουν σε μεγάλο βαθμό το πώς οι χρήστες τους κατασκευάζουν την αίσθηση του ανήκειν και του μη ανήκειν σε μια κοινωνία (Cottle 2000), συνεπώς από την ανάλυση που προηγήθηκε μπορούν να εξαχθούν σημαντικά συμπεράσματα.

Όσον αφορά στο ζήτημα της αναπαράστασης των ευρωπαϊκών πολιτικών επί του προσφυγικού ζητήματος, τα δύο μέσα παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις. Η Καθημερινή δίνει έμφαση στην ευρωπαϊκή αντιμετώπιση των προσφυγικών ρευμάτων που προσεγγίζουν τα ελληνικά παράλια. Το λεγόμενο «externalization» της προσφυγικής πολιτικής (Χριστόπουλος 2020), που αποτέλεσε μια ευρύτερη ευρωπαϊκή κατεύθυνση εναπόθεσης της ευθύνης διαχείρισης των προσφύγων στα κράτη της πρώτης γραμμής των ευρωπαϊκών συνόρων, είναι παρόν στην αρθρογραφία της, ως μια ρεαλιστική πρόταση. Η ανησυχία που εκφράζεται στο μέσο, σχετίζεται περισσότερο με το κατά πόσο το ελληνικό κράτος είναι έτοιμο να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις μια τέτοιας χρέωσης στα νησιά και στα ελληνικά σύνορα εν γένει, παρά στην ουσία της συγκεκριμένης κατεύθυνσης σε επίπεδο διασφάλισης των δικαιωμάτων των προσφύγων. Από τη μία, ασκείται κριτική στη Συμφωνία Ε.Ε.-Τουρκίας σε επίπεδο εγχώριο, ενώ από την άλλη αναδεικνύεται και χαιρετίζεται η διεθνής αναγνώρισή της ως ένα κρίσιμο βήμα αντιμετώπισης των προσφυγικών ρευμάτων. Παρόμοια, στάση υιοθετεί η Καθημερινή και στο ζήτημα σχετικά με το αν η Τουρκία αποτελεί ασφαλή τρίτη χώρα επιστροφής αλλοεθνών. Βασικός προβληματισμός που εκφράζεται από το μέσο είναι το κατά πόσο το καθεστώς που επικρατεί στην Τουρκία θα αποτελέσει τροχοπέδη στην πραγμάτωση των ευρωπαϊκών στόχων και λιγότερο το κατά πόσο καταστρατηγούνται ενδεχομένως διεθνείς συμβάσεις προστασίας δικαιωμάτων.

Η Εφημερίδα των Συντακτών από την άλλη, αναφέρεται στις ευρωπαϊκές πολιτικές, έχοντας ως πρωτεύον κριτήριο τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε δεύτερο βαθμό την υλοποίηση μιας ενιαίας ευρωπαϊκής στρατηγικής επί του προσφυγικού ζητήματος. Συνολικά η αρθρογραφία της εφημερίδας, παρουσιάζει μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση. Ασκείται έντονη κριτική στις κατευθύνσεις της ευρωπαϊκής ηγεσίας ως προς το λεγόμενο «externalization» της προσφυγικής πολιτικής, και γίνεται λόγος για μέτρα που θα ανακουφίσουν τα κράτη της πρώτης γραμμής, με το διαμοιρασμό της ευθύνης επί του προσφυγικού στο σύνολο των ευρωπαϊκών κρατών. Η αντίφαση που παρουσιάζεται στα κείμενά της, είναι ότι αφενός προβάλλεται η αισιοδοξία και η ικανοποίηση της τότε κυβέρνησης για την επίτευξη της Συμφωνίας Ε.Ε.-Τουρκίας, αφετέρου καταγράφεται η αντίδραση πλήθους διεθνών οργανισμών και εγχώριων οργανώσεων υπεράσπισης των δικαιωμάτων των προσφύγων, που αντιδρούν στο περιεχόμενό της. Ως προς το ίδιο το περιεχόμενο της Συμφωνίας, η Εφημερίδα των Συντακτών στέκεται ξεκάθαρα κριτικά, υπερτονίζοντας

τον κίνδυνο που εγκυμονείται τόσο για τους πρόσφυγες, όσο και για τις τοπικές κοινωνίες στα νησιά από τη μετατροπή της Ελλάδας από χώρα διέλευσης, σε χώρα υπερσυγκέντρωσης προσφύγων και μεταναστών (Stathoroulou 2017). Επίσης, σε αντιδιαστολή με την προσέγγιση της Καθημερινής, ο προβληματισμός αναφορικά με το κατά πόσο η Τουρκία αποτελεί ασφαλή τρίτη χώρα εδράζεται στην απειλή που διατρέχουν τα δικαιώματα όσων θα επιστραφούν σε αυτήν, και λιγότερο στο κατά πόσο θα τεθεί σε δοκιμασία η συνολικότερη ευρωπαϊκή στρατηγική επί του προσφυγικού.

Στο εγχώριο επίπεδο και στις αφηγήσεις που διαπερνούν την παρουσίαση των ελληνικών κρατικών πολιτικών, επίσης υπάρχει διαφοροποίηση ανάμεσα στα δύο μέσα. Η Καθημερινή το καλοκαίρι του 2015, με τις μαζικές αφίξεις προσφύγων στα παράλια των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου και την κατάσταση που διαμορφώθηκε εκεί, στέκεται ιδιαίτερα κριτικά απέναντι στην κυβέρνηση. Αποτυπώνει τις δυσμενείς συνθήκες που επικράτησαν στα νησιά αποδίδοντας υπαιτιότητα στις ανεπαρκείς, κατά την ίδια, κυβερνητικές κινήσεις και πρωτοβουλίες. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό στην αρθρογραφία της σχετικά με την ελληνική κρατική διαχείριση του προσφυγικού φαινομένου, όπως ξεδιπλώθηκε από το 2015 κι έπειτα, είναι η ανάδειξη της σημασίας της ασφάλειας. Τα κείμενα της εφημερίδας διαπνέονται από την έννοια του «securitization» ή αλλιώς της «ασφαλειοποίησης» της προσφυγικής πολιτικής (Chouliaraki, Georgiou and Zaborowski 2017), σύμφωνα με την οποία το προσφυγικό ζήτημα είναι πρωτίστως ζήτημα θωράκισης των συνόρων και ασφάλειας της κοινωνίας απέναντι στην εξωτερική απειλή. Αυτός είναι και ο λόγος που δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα μέτρα αστυνόμευσης των ΚΥΤ αλλά και στην ενίσχυση της φύλαξης των συνόρων τόσο από τις ελληνικές λιμενικές αρχές όσο και από τη Frontex. Αυτό που διαφαίνεται είναι ότι το μέσο παρουσιάζεται λιγότερο κριτικό απέναντι στις κυβερνητικές πολιτικές, από το 2019 κι έπειτα, όπου εστιάζει περισσότερο στην αποφασιστικότητα και την πυγμή των κυβερνητικών πρωτοβουλιών, παρά στα τρωτά σημεία και τις αδυναμίες τους, όπως έκανε το 2015.

Η Εφημερίδα των Συντακτών στο επίπεδο της αναπαράστασης των ελληνικών κρατικών πολιτικών επί του προσφυγικού παρουσιάζει εκ διαμέτρου αντίθετα αποτελέσματα από την Καθημερινή. Το καλοκαίρι του 2015, αποτυπώνει αφενός τις δύσκολες συνθήκες που διαμορφώθηκαν στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, αφετέρου προβάλλει τις κυβερνητικές ενέργειες υπό ένα θετικό πρίσμα. Αναδεικνύει τον πρωτοφανή χαρακτήρα των γεγονότων και τις προσπάθειες της κυβέρνησης να

ανταποκριθεί εντός του παραπάνω πρωτόγνωρου πλαισίου. Η βασική διαφοροποίηση που παρατηρείται στις αφηγήσεις των δύο μέσων ως προς την κρατική διαχείριση των μαζικών προσφυγικών ρευμάτων στα νησιά, έχει να κάνει με την «ασφαλειοποίηση». Στην Εφημερίδα των Συντακτών υιοθετείται μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση, που ιεραρχεί ψηλά το ζήτημα της διασφάλισης των δικαιωμάτων των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο. Ασκείται κριτική στα μέτρα αστυνόμευσης και καταστολής, ως μεθόδου επίλυσης των όποιων υπαρκτών προβλημάτων στα νησιά, ενώ γίνεται σαφής κριτική στην προσπάθεια διαχωρισμού της έννοιας του πρόσφυγα και του μετανάστη. Η αναφορά κυβερνητικών στελεχών σε «παράτυπους μετανάστες» και όχι σε πρόσφυγες, βρίσκει την πλήρη αντίθεση του μέσου, που θεωρεί τη συγκεκριμένη διάκριση ως άλλοθι εφαρμογής σκληρότερων πολιτικών απέναντι στους αιτούντες άσυλο (Hansen 2014). Άξιο αναφοράς, είναι ότι, όπως και η Καθημερινή, έτσι και η Εφημερίδα των Συντακτών αλλάζει στάση από το 2019 κι έπειτα, αλλά στην αντίστροφη κατεύθυνση. Με την αλλαγή της κυβερνητικής διαχείρισης στις εκλογές του 2019, το μέσο γίνεται πολύ πιο κριτικό απέναντι στη νέα κυβέρνηση και την πολιτική της.

Σαφείς διαφορές στην προσέγγιση των δύο μέσων εμφανίζονται και στην παρουσίαση της τοπικής και κοινωνικής διαχείρισης του προσφυγικού ζητήματος. Μόνο κοινό τους σημείο αποτελεί η παρουσίαση των δυσμενών συνθηκών που επικρατούσαν στα ΚΥΤ στο επίπεδο της σίτισης, της στέγασης και της υγειονομικής περίθαλψης των προσφύγων, ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται και από τα δύο μέσα στο ζήτημα της υπεραριθμίας των προσφυγικών δομών σε χώρους που είχαν προδιαγραφές για σαφώς λιγότερα άτομα (Kourachanis 2018). Από εκεί και πέρα, όμως, ξετυλίγονται διαφοροποιήσεις σχετικά με την παρουσίαση της στάσης των τοπικών αρχών. Η Καθημερινή, σε μεγάλο βαθμό προβάλλει την αντίδραση του δημάρχου της Μυτιλήνης σχετικά με την υπερσυγκέντρωση προσφύγων και μεταναστών στο νησί. Σε αρκετές περιπτώσεις στην αρθρογραφία της η προβολή της αγανάκτησης των τοπικών αρχών φαίνεται να αξιοποιείται στην κατεύθυνση της άσκησης κριτικής στην κεντρική κυβερνητική πολιτική, ειδικά το καλοκαίρι του 2015. Την ίδια στιγμή, όμως, το μέσο δείχνει να κρατά ίσες αποστάσεις ανάμεσα στις κοινωνικές εκδηλώσεις εναντίωσης και αλληλεγγύης στους πρόσφυγες, μην ταυτιζόμενο με κάποια εκ των δύο πλευρών. Η στάση της εφημερίδας αλλάζει παρόλα αυτά, με την κυβερνητική αλλαγή από το 2019 κι έπειτα. Πλέον οι τοπικές αρχές και οι κοινωνικοί φορείς παρουσιάζονται

συντεταγμένες με την κεντρική κυβέρνηση, στην κατεύθυνση της έντασης της αστυνόμευσης και του περιορισμού του προσφυγικού φαινομένου. Η πολιτική απόχρωση που διαπνέει την αρθρογραφία της Καθημερινής είναι εμφανής.

Το ίδιο, όμως συμβαίνει και με την Εφημερίδα των Συντακτών. Μόνο κοινό σημείο επαφής με την αρθρογραφία της Καθημερινής όσον αφορά στην τοπική και κοινωνική προσέγγιση του προσφυγικού φαινομένου, είναι η εκτενής παρουσίαση των προβληματικών συνθηκών που επικρατούσαν στα ΚΥΤ. Και εδώ γίνεται ευρεία αναφορά στο ζήτημα της υπερσυγκέντρωσης προσώπων σε δομές που κρίνονταν ανεπαρκείς σε επίπεδο σίτισης, στέγασης και υγειονομικής περίθαλψης (Dimitriadi 2016). Οι διαφορές, όμως είναι περισσότερες. Συγκεκριμένα, ως προς τη στάση του δημάρχου της Μυτιλήνης, η Εφημερίδα των Συντακτών στέκεται αρνητικά διακειμένη απέναντί του. Η τοπική δημοτική αρχή αλλά και η τοπική λιμενική αρχή κατηγορούνται για αναπαραγωγή ρατσιστικού λόγου απέναντι στους πρόσφυγες, τη στιγμή που προβάλλεται μια εκ διαμέτρου αντίθετη εικόνα σε επίπεδο κοινωνίας. Σε αντίθεση με την Καθημερινή, που το 2015 φαίνεται να κρατάει ίσες αποστάσεις ανάμεσα σε ενάντιες και αλληλέγγυες κοινωνικές εκφράσεις απέναντι στους πρόσφυγες, η Εφημερίδα των Συντακτών δίνει έμφαση στα τμήματα της κοινωνίας που στέκονται θετικά προς αυτούς. Προβάλλει έντονα τη στάση των τοπικών κοινωνιών, τόσο υπό το πρίσμα της στήριξης και της φιλοξενίας στους αλλοεθνείς, όσο και υπό το πρίσμα τις εναντίωσης και της αντίδρασης σε κινητοποιήσεις ενάντια στους πρόσφυγες στα νησιά.

8.2 Προσφυγικό υποκείμενο

Πέραν των διαφοροποιήσεων στο επίπεδο της αναπαράστασης της προσφυγικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό, κρατικό και τοπικό επίπεδο, σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα στην Καθημερινή και στην Εφημερίδα των Συντακτών, σημειώνονται και στις αφηγήσεις που διαπερνούν την αναπαράσταση του ίδιου προσφυγικού υποκειμένου. Ο πρόσφυγας στη Λέσβο, μεταξύ του 2015 και του 2020, παρουσιάστηκε μέσα από πληθώρα τόσο αρνητικών, όσο και θετικών αφηγήσεων.

Στην Καθημερινή οι αρνητικές αφηγήσεις επί του προσφυγικού υποκειμένου κινούνται γύρω από την έννοια της απειλής και των ποικίλων εκφάνσεών της. Ο πρόσφυγας ταυτίζεται με μια κρισιακή κατάσταση, η οποία εν πολλοίς παρουσιάζεται να οφείλεται απλώς και μόνο στην παρουσία του στις δομές της Λέσβου (Krzyzanowski, Triandafyllidou and Wodak 2018). Την αναπαράστασή του διαπερνά πλήθος φυλετικών αφηγήσεων που τον καθιστούν επικίνδυνο ακόμη και για τη μετάδοση ασθενειών. Στην αρθρογραφία της, όμως, ο ίδιος εμφανίζεται κυρίως εντός ενός πλαισίου ανέχειας και έλλειψης νομιμότητας, γεγονός που τον συνδέει με το αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας για τους ντόπιους. Ο πρόσφυγας «εισβολέας» φέρεται να θέτει σε δοκιμασία την κοινωνική συνοχή, ως ένας εξωγενής παράγοντας που εισήλθε παράνομα στην ελληνική επικράτεια. Αυτό, μάλιστα γίνεται ακόμη πιο εμφανές όταν αναπαρίσταται υπό το πρίσμα της βίας και της σύγκρουσης (Bosilkon and Drakaki 2018). Σε ποικίλες περιπτώσεις το προσφυγικό υποκείμενο περιγράφεται ως κομμάτι μιας άμορφης μάζας που συγκρούεται με τις επίσημες κρατικές αρχές, δίχως να εξετάζονται οι ευρύτερες συνθήκες και αιτίες που οδήγησαν σε αυτή την κατάσταση. Ο πρόσφυγας, έτσι, χάνει την ταυτότητά του και γίνεται μέρος ευρύτερων συνόλων που εμπλέκονται σε ταραχές, με αποτέλεσμα την αντίδραση των αστυνομικών αρχών. Κάπως έτσι, οι αρνητικές αφηγήσεις που διαπερνούν το προσφυγικό υποκείμενο στην αρθρογραφία της Καθημερινής, συνδέονται με την «ασφαλειοποίηση», η οποία πλέον από πολιτική κατεύθυνση, μετατρέπεται σε δημοσιογραφική πρακτική έγκλησης στο κράτος για την ανάγκη πρόσθετης αστυνόμευσης (Chouliaraki, Georgiou and Zaborowski 2017).

Στην Εφημερίδα των Συντακτών οι αρνητικές αφηγήσεις επί του προσφυγικού υποκειμένου, δεν αποτελούν την κυρίαρχη τάση. Παρόλα αυτά υπάρχουν. Σε αντίθεση με την Καθημερινή, όπου ο πρόσφυγας παρουσιάζεται σε μεγαλύτερο βαθμό εντός ενός πλαισίου παρανομίας και εγκληματικότητας, στην Εφημερίδα των Συντακτών,

παρουσιάζεται περισσότερο μέσα από το πλαίσιο της σύγκρουσης. Το προσφυγικό υποκείμενο, αποτυπώνεται ως απειλή για το κοινωνικό γίνεσθαι, όταν αναπαρίσταται βίαιο και επιθετικό κατά την περίοδο αναταραχών στο ΚΥΤ της Μόριας, όπως στην ένταση που επικράτησε μετά τις πυρκαγιές και το θάνατο μιας γυναίκας το Σεπτέμβριο του 2019, αλλά και τις ταραχές που προκλήθηκαν ύστερα από την καταστροφή της δομής ένα χρόνο αργότερα. Στην αρθρογραφία της, δηλαδή, τον πρόσφυγα διαπερνούν αφηγήσεις βίας και απειλής, όταν έχει προηγηθεί μια συνολικότερη ένταση, που αποδίδεται στις συνθήκες υπό τις οποίες αναγκάζεται να διαμένει στο ΚΥΤ. Ο πρόσφυγας, όμως, εκτός των άλλων, παρουσιάζεται και ως μη συνεργάσιμος με τις αρχές στο επίπεδο της καταγραφής και της ταυτοποίησης, αλλά και ως αιτία ανάδυσης αντίπαλων πόλων τόσο σε επίπεδο πολιτικής όσο και σε επίπεδο κοινωνικής έκφρασης (Kalfeli, Frangonikolopoulos and Gardikiotis 2020), γεγονός που τον θέτει αυτομάτως σε ένα αρνητικό μοτίβο αφήγησης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι αναφορές σε εντάσεις στο δημοτικό συμβούλιο της Μυτιλήνης, αλλά και σε αντιπαραθετικές διαδηλώσεις που διοργανώθηκαν στο νησί αναφορικά με το προσφυγικό ζήτημα.

Διαφορές ανάμεσα στα δύο μέσα διαφαίνονται και στο επίπεδο των θετικών αφηγήσεων επί του προσφυγικού υποκειμένου. Στην Καθημερινή μια εκδοχή αναπαράστασης του πρόσφυγα που δε συναντιέται τόσο έντονα στην Εφημερίδα των Συντακτών, είναι αυτή της απλής βιολογικής ζωής που πρέπει να διασωθεί με τη συνδρομή των οργανωμένων δυτικών κοινωνιών (Chouliaraki and Stolic 2017). Το προσφυγικό υποκείμενο παρουσιάζεται, δηλαδή, ως ένα ανθρωπολογικό μίνιμουμ που επιζητά την επιβίωση. Πάνω σε αυτό το μοτίβο, σε αρκετές περιπτώσεις στην αρθρογραφία της, ο πρόσφυγας αναπαρίσταται ως αντανάκλαση των πρωτοβουλιών διάσωσης της δύσης, σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις πρωτοβουλίες που κατά καιρούς πήρε η Ε.Ε. προκειμένου να συμβάλει στην αντιμετώπιση και στη διαχείριση του σύνθετου προσφυγικού φαινομένου σε μια πιο ανθρωπιστική κατεύθυνση, συγκριτικά με την κυρίαρχη ευρωπαϊκή πολιτική αφήγηση. Ακόμη και οι δράσεις αλληλεγγύης απέναντι στους πρόσφυγες, παρουσιάζονται κατά κύριο λόγο σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, παρά σε εγχώριο επίπεδο μέσα από την προβολή κινητοποιήσεων στήριξης και αλληλεγγύης. Αυτό που είναι αξιοσημείωτο, είναι πως στην Καθημερινή συναντιούνται αραιότερα αφηγήσεις μέσω των οποίων ο πρόσφυγας αποκτά ορατότητα ως εξατομικευμένη περίπτωση. Ως, δηλαδή, μια μεμονωμένη

περίπτωση όπου θα υπήρχε εστίαση στο προσωπικό πρόβλημα και θα προξενούνταν αισθήματα κατανόησης και αλληλεγγύης. Όπως, επίσης στην αρθρογραφία της αυτό που είναι εμφανές, είναι ότι δεν δίνεται ο λόγος στο ίδιο το προσφυγικό υποκείμενο προκειμένου να τοποθετηθεί για τα προβλήματά του αλλά γράφουν άλλοι αντί αυτού, γεγονός που δείχνει αντικειμενοποίηση, ως ένα βαθμό, του πρόσφυγα.

Στην Εφημερίδα των Συντακτών, οι θετικές αφηγήσεις που διαπερνούν το προσφυγικό υποκείμενο έχουν ως στόχο την πρόκληση συναισθημάτων αλληλεγγύης και κατανόησης. Έτσι, λοιπόν, ο πρόσφυγας παρουσιάζεται κυρίως ως το θύμα γεωπολιτικών συγκρούσεων, που προσπαθεί να περάσει το Αιγαίο και να φτάσει στις ελληνικές ακτές (Miloni, Spyridou and Vadratsikas 2015). Η προσέγγισή της είναι πολύ πιο προσωποκεντρική, συγκριτικά με την αντίστοιχη της Καθημερινής. Υπάρχει εστίαση σε εξατομικευμένες περιπτώσεις προσφύγων και αναδεικνύονται τα προβλήματά τους. Σε πληθώρα περιπτώσεων, μάλιστα, φιλοξενούνται δηλώσεις και συνεντεύξεις των ίδιων των προσφύγων χωρίς πρόθεση υποκατάστασής τους ή αντικειμενοποίησής τους, σύμφωνα με το κατά την ακαδημαϊκή ορολογία «dehumanization» (Chouliaraki and Stolic 2017), που συναντιέται συχνά στα μέσα. Στο ίδιο πνεύμα γίνεται και η αναπαράσταση των προσφυγικών κινητοποιήσεων, με τους αρθρογράφους της Εφημερίδας των Συντακτών, αρκετά συχνά, να αποδίδουν στη γλώσσα των προσφύγων τα συνθήματα που φώναζαν προκειμένου να προσδώσουν αμεσότητα και παραστατικότητα στο κείμενό τους. Το προσφυγικό υποκείμενο, όμως, σε μεγάλη κλίμακα, αποκτά ορατότητα στην αρθρογραφία της και ως αντανάκλαση των κινητοποιήσεων αλληλεγγύης και στήριξης τόσο σε εγχώριο όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Υπάρχει ευρεία κάλυψη του συνόλου των πρωτοβουλιών και δράσεων υπέρ των προσφύγων. Σε κάθε περίπτωση, στις αφηγήσεις της Εφημερίδας των Συντακτών, υπάρχει αναζήτηση των αιτιών πίσω από την εκάστοτε εικόνα του πρόσφυγα, χωρίς αυτός να είναι αποκομμένος από το ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο.

Τα παραπάνω συμπεράσματα αναδεικνύουν το γεγονός ότι οι αναπαραστάσεις στα μέσα δεν είναι ανεξάρτητες από το πολιτισμικό πλαίσιο εντός του οποίου εμφανίζονται. Κατασκευάζονται μέσα από το λόγο, ερμηνεύονται ανάλογα με το χώρο, το χρόνο και την κουλτούρα που μελετάμε και αντλούν την ουσία τους από συγκεκριμένες αφηγήσεις. Τόσο οι προσφυγικές πολιτικές όσο και η ορατότητα των προσφύγων στα μέσα, διαφοροποιούνται ανάλογα με τις αφηγήσεις που ενσωματώνονται στα κείμενα.

Οι αφηγήσεις αυτές αποτελούν συγκεκριμένες μορφές κωδικοποίησης με τις οποίες κατανοούμε τον κόσμο γύρω μας. Συνεπώς, μελετώντας την αναπαράσταση του προσφυγικού ζητήματος στα μέσα, μπορούμε να εντοπίσουμε σημαντικά στοιχεία σχετικά με το πώς συγκεκριμένες ρητορικές και πρακτικές που αναπαράγονται στις κοινωνίες. Αυτό επιχειρήθηκε και στην παραπάνω έρευνα και ανάλυση σε μια κατεύθυνση συμβολής στην τεράστια δημόσια συζήτηση που έχει αναπτυχθεί γύρω από το προσφυγικό ζήτημα τα τελευταία χρόνια.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Aleinikoff, T. A. (1991). The Meaning of “Persecution” in United States Asylum Law. *International Journal of Refugee Law*, 3(1), pp. 12-13.

Alpes, M. J., Tunaboylu, S. and Liempt, I. (2017). Human Rights Violations by Design: EU-Turkey Statement Prioritises Returns from Greece Over Access to Asylum. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0ef5769c-f4f2-11e7-be11-01aa75ed71a1/language-en> [Προσπελάστηκε 20 Απριλίου 2021].

Ayoub, M. and Khallaf, S. (2014). *Syrian Refugees in Egypt: Challenges of a Politically Changing Environment*. Cairo: American University in Cairo, School of Global Affairs and Public Policy.

Bakewell, O. (2008). Research beyond the Categories: The Importance of Policy Irrelevant Research into Forced Migration. *Journal of Refugee Studies*, 21(4), pp. 432–53.

Batziou, A. (2014). Framing ‘otherness’ in press photographs: The case of immigrants in Greece and Spain. *Journal of Media Practice*, 12 (1) January, pp. 41-60.

Benson, R. (2013). *Shaping Immigration News: A French-American Comparison*. S.I.: Cambridge Univ Press.

Berti, B. (2015). The Syrian Refugee Crisis: Regional and Human Security Implications. *Strategic Assessment*, 17(4) pp. 41-53.

Bosilkov, I. and Drakaki, D. (2018). Victims or Intruders? Framing the Migrant Crisis in Greece and Macedonia. *Journal of Identity and Migration Studies*, 12(1) pp.26-45.

Braham, P. (1982). How the media report race. In M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran and J. Woollacott (eds), *Culture, Society and the Media*, London: Methuen & Co. Ltd., pp. 268–286.

Casolari, F. (2016). The EU's hotspot approach to managing the migration crisis: a blind spot for international responsibility?. *The Italian Yearbook of International Law Online*, 25(1), pp. 109-134.

Cavarero, A. (2000). *Relating Narratives: Storytelling and Selfhood*. New York: Routledge.

Ceyhan, A. and Tsoukala, A. (2002). The securitisation of migration in Western Societies: Ambivalent discourses and policies. *Alternatives: Global, Local, Political*, 27 (1), pp. 21- 39.

Chetail, V. (2014). Armed Conflict and Forced Migration. In: Clapham, A., Gaeta, P., eds, *The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict*, Oxford: Oxford University Press.

Chouliaraki, L., Georgiou, M. and Zaborowski, R. (2017). *The European “migration crisis” and the media: A cross-European press content analysis*. London, UK: The London School of Economics and Political Science.

Chouliaraki, L. and Stolic, T. (2017). Rethinking media responsibility in the refugee ‘crisis’: a visual typology of European news. *Media Culture and Society*, 39 (8), pp. 1162-1177.

Cottle, S. (2000). *Ethnic Minorities and the Media: Changing Cultural Boundaries*. Buckingham: Open University Press.

Del Sarto, R. (2015). Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the “Arab Spring”. *Journal of Common Market Studies*, 54(2) pp.215-232.

Dimitriadi, A. (2016). The Impact of the EU-Turkey Statement on Protection and Reception: The Case of Greece. In: *The EU-Turkey Deal and its Implications for the Asylum Capacities of EU Border Countries*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.iai.it/sites/default/files/gte_wp_15.pdf [Προσπελάστηκε στις 25 Απριλίου 2021].

Dimitriadi, A. and Sarantaki, A. M. (2019). National report on the governance of the asylum reception system in Greece. In: *CEASEVAL RESEARCH ON THE COMMON EUROPEAN ASYLUM SYSTEM* (20). [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2019/06/WP3_Greece.pdf [Προσπελάστηκε στις 16 Ιανουαρίου 2021].

ECJ, (2013). *Court of Justice of the European Union, Press Release No 147/13*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2013-11/cp130147en.pdf> [Προσπελάστηκε στις 14 Οκτωβρίου 2020].

Entman, Robert. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication* 43(4), pp. 51-58.

Feller, E. (2001). The Evolution of the International Refugee Protection Regime. *Journal of Law & Policy*, 5(129), pp. 129-139.

Fahmy, S. (2004). Picturing Afghan Women, *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, 66: 2, pp. 91–112.

Fitzherbert, Y. (2015). The Syrian conflict: Erdogan Syrian Refugees and humanitarian aid in Turkey. *Contributoria*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.contributoria.com/issue/2015-02/54914fcfc3a4627d42000029.html> [Προσπελάστηκε στις 10 Οκτωβρίου 2020].

Fortin, A. (2000). The meaning of “Protection” in the Refugee Definition. *International Journal of Refugee Law*, 12(4) p.550.

Galtung, J. (1998). High road, low road - Charting the course for peace journalism (Cape Town: Centre for Conflict Resolution). Track Two 7(4). [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://journals.co.za/content/track2/7/4/EJC111753?fromSearch=true> [Προσπελάστηκε στις 18 Ιουνίου 2021].

Gibney, M. J. 2004. The Ethics and Politics of Asylum. Cambridge: Cambridge University Press, 27(1), pp.3-28.

Gill-Bazo, M. T. (2015). Asylum as a General Principle of International Law. *International Journal of Refugee Law*.

Goodwin-Gill, G. S. (2014). The International Law of Refugee Protection. In: Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long, K. and Sigona, N., eds, *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press.

Goodwin-Gill, G. and McAdam, J. 2007. *The Refugee in International Law*. Oxford: Oxford University Press.

Grahl-Madsen, A. (1972). *The Status of Refugees* Vol. II n 34, 22.

Guterres, A. (2014). *Statement by António Guterres, United Nations High Commissioner for Refugees. Launch of the Regional Refugee and Resilience Plan (3RP) for Syrian refugees. Berlin, 18 December 2014.* [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.unhcr.org/admin/hcspeeches/54b3c8f99/statement-antonio-guterres-united-nations-high-commissioner-refugees-launch.html> [Προσπελάστηκε στις 12 Οκτωβρίου 2020].

Hall, S. 1982. The rediscovery of “ideology”: Return of the repressed in media studies. In: Gurevitch, M., Bennett, T., Curran, J. et al. *Culture, Society and the Media*. London: Methuen & Co. Ltd., pp. 56-90.

Hall, S. (1997 εκδ.2017). *Το έργο της αναπαράστασης*. Αθήνα: Πλέθρον.

Hallin, D. and Papathanassopoulos, S. (2002). Political clientelism and the media: southern Europe and Latin America in comparative perspective. *Media, Culture & Society*, 24(2) pp. 175- 195.

Hannam, K., Sheller, M. and Urry, J. (2006). Editorial: Mobilities, Immobilities and Moorings. *Mobilities*, 1(1), pp. 1-22.

Hansen, R. (2014). State Controls: Borders, Refugees, and Citizenship. In: Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long, L. and Sigonaet, N., eds., *The Oxford Handbook of*

Refugee and Forced Migration Studies, Oxford University Press. Oxford: Oxford University Press, p. 258.

Heisbourg, F. (2015). The Strategic Implications of the Syrian Refugee Crisis. *Survival – Global Politics and Strategy*, 57 (6) pp.7-20.

Ηνωμένα Έθνη, (1948). *Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.amnesty.gr/universal-declaration-of-human-rights> [Προσπελάστηκε στις 10 Ιανουαρίου 2021].

Ηνωμένα Έθνη, (1951). *Σύμβαση του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/01/04-symvasiprotokollo.pdf> [Προσπελάστηκε στις 10 Ιανουαρίου 2021].

İçduygu, A. (2015). Turkey's Evolving Migration Policies: A Mediterranean Transit Stop at the Doors of the EU. In: *Istituto Affari Internazionali Working Pappers*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1531.pdf> [Προσπελάστηκε στις 8 Οκτωβρίου 2020].

International Organization of Parliaments (IPU) (2001). *Refugee Protection: A Guide to International Refugee Law*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.ipu.org/pdf/publications/refugee_en.pdf [Προσπελάστηκε στις 12 Ιανουαρίου 2021].

IOM (2016) *IOM counts latest Mediterranean arrivals in 2016*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.iom.int/news/iom-counts-latest-mediterranean-arrivals-2016> [Προσπελάστηκε στις 18 Ιανουαρίου 2021].

IOM (2016). *Recorded deaths in the Mediterranean by month, 2014 – 2016*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://missingmigrants.iom.int/mediterranean> [Προσπελάστηκε 10 Απριλίου 2021].

Kalfeli, N., Franfonikolopoulos, C. and Gardikiotis, A. (2020). Expanding peace journalism: A new model for analyzing media representations of immigration. *Journalism*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://doi.org/10.1177%2F1464884920969089> [Προσπελάστηκε 15 Ιουνίου 2021].

Kirisçi, K. and Ferris, E (2015). Not Likely to Go Home: Syrian Refugees and the Challenges to Turkey and the International Community. In: *Turkey Project Policy Paper no7 September 2015, Center on the United States and Europe (CUSE) at Brookings*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.brookings.edu/research/not-likely-to-go-home-syrian-refugees-and-the-challenges-to-turkey-and-the-international-community/> [Προσπελάστηκε στις 12 Οκτωβρίου 2021].

Koroutchev, R. (2016). The Syrian Refugee Crisis in Europe. *Journal of Liberty and International Affairs*, 1 (1) pp. 26-37.

Kourachanis, N. (2018). Asylum Seekers, Hotspot Approach and Anti-Social Policy Responses in Greece (2015–2017). *Journal of Migration and Integration*, 19 pp. 1153-1167.

Krzyżanowski, M, Triandafyllidou, A. and Wodak, R. (2018). The Mediatization and the Politicization of the “Refugee Crisis” in Europe. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 16(1-2), pp. 1-14.

Lester Roushanzamir, E. (2003), Chimera veil of “Iranian Woman” and processes of U.S. Textual Commodification: How U.S. Print Media Represent Iran. *Journal of Communication Inquiry*, 27: 3, pp. 256–73.

Long, K. 2013. When Refugees Stopped Being Migrants: Movement, Labour and Humanitarian Protection. *Migration Studies*, 1(1), pp. 4–26.

Malkki, L.H. (1996). Speechless emissaries: refugees, humanitarianism, and dehistoricization. *Cultural Anthropology*, 11, pp. 377–404.

Milioni, D., Spyridou, L-P, and Vadratsikas, K. (2015). Framing Immigration in Online Media and Television News in Crisis-stricken Cyprus. *The Cyprus Review* 27(1), pp. 155- 184.

Moldovan, C. (2016). The notion of refugee – definitions and distinctions. *CES Working Papers*, 8 (4) pp. 681-688.

Neocleous, M., & Kastrinou, M. (2016). The EU Hotspot: police war against the migrant. *Radical Philosophy*, 200, pp. 3-9.

Nevradakis, M. (2014). Corruption, Clientelism and Censorship in Greece's Media Landscape. *Truthout*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο <http://www.truthout.org/news/item/26302-corruption-clientelism-and-censorship-in-greeces-media-landscape> [Προσπελάστηκε στις 20 Ιουνίου 2021].

Niemann, A., & Zaun, N. (2017). EU refugee policies and politics in times of crisis: theoretical and empirical perspectives. *Journal of Common Market Studies*, 56(1), pp. 3-22.

Orhan, O. (2014). *The Situation of Syrian Refugees in the Neighboring Countries: Findings, Conclusions and Recommendations*. Ankara: Center of Middle Eastern Strategic Studies.

Ostrand, N. (2015). The Syrian Refugee Crisis: A Comparison of Responses by Germany, Sweden, the United Kingdom, and the United States. *Journal on Migration and Human Security*, 3 (3) pp.255-279.

Painter, J., Papoutsis, A., Papada, E. and Vradis, A. (2019). The EC hotspot approach in Greece: creating liminal EU territory. *Journal of ethnic and migration studies*, 45(12) pp. 2200-2212.

Πλειός, Γ. (2011). *Η κοινωνία της ενημέρωσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Sassen, S. (1999). *Guests and Aliens*. New York: The New York Press.

Sharpe, M. (2012). The 1989 African Refugee Convention: Innovations, Misconceptions, and Omissions. *McGill Law Journal* 58(1), pp. 1–52.

Σπυροπούλου, Γ. και Χριστόπουλος, Δ. (2016). *Προσφυγικό: «Θα τα καταφέρουμε»;* Ένας απολογισμός διαχείρισης και προτάσεις διεξόδου. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.

Stathopoulou, T. (2017). Surveying the hard-to-survey: refugees and unaccompanied minors in Greece. In: *Workshop “Humanitarianism and Mass Migration”*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://hmm.igeucla.org/wp-content/uploads/2017/01/Refugees-Unaccompanied-Minors-in-Greece-T-Stathopoulou-DRAFT.pdf> [Προσπελάστηκε 12 Οκτωβρίου 2020].

Triandafyllidou, A. (2017). Media Coverage on Migration: Promoting a Balanced Reporting. In McAuliffe, M. and M. Klein Solomon (Conveners) (2017) *Ideas to Inform International Cooperation on Safe, Orderly and Regular Migration*, IOM: Geneva.

UNDP, (2014). *A resilience-based development response to the Syria crisis*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.undp.org/content/dam/rbas/doc/SyriaResponse/A%20resilience-based%20development%20response%20to%20the%20Syria%20crisis.pdf> [Προσπελάστηκε στις 8 Οκτωβρίου 2020].

UNDP and UNHCR, (2015). *Regional Refugee & Resilience Plan 2015-2016: In Response to the Syrian Crisis*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/3RP-Report-Overview.pdf> [Προσπελάστηκε στις 10 Οκτωβρίου].

UNHCR, (2013). *Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries, 2013*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5329b15a9/asylum-levels-trends-industrialized-countries-2013.html> [Προσπελάστηκε στις 4 Οκτωβρίου].

UNHCR, (2015b). *Syria Regional Refugee Response*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://data2.unhcr.org/en/situations/syria> [Προσπελάστηκε στις 12 Οκτωβρίου 2020].

UNHCR and IMO, (2015). *Ένα εκατομμύριο πρόσφυγες και μετανάστες τράπηκαν σε φυγή προς την Ευρώπη μέσα στο 2015*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.unhcr.org/gr/3288-%ce%ad%ce%bd%ce%b1->

[%ce%b5%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%bc%ce%bc%cf%8d%cf%81%ce%b9%ce%bf-](#)

[%cf%80%cf%81%cf%8c%cf%83%cf%86%cf%85%ce%b3%ce%b5%cf%82-](#)

[%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%bc%ce%b5%cf%84%ce%b1%ce%bd%ce%ac.html](#)

[Προσπελάστηκε στις 6 Οκτωβρίου 2020].

Van Dijk, T. (1987). *Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Newbury Park, CA: Sage.

Van Hear, N. 2010. Theories of Migration and Social Change. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(19), pp. 1531-1536.

Vaughan-Williams, N. (2015). *Europe's border crisis: biopolitical security and beyond*. New York: Oxford University Press.

White, A. (2015). *Moving Stories: International Review of How Media Cover Migration*. London: Ethical Journalism Network.

Χριστόπουλος, Δ. (2020). *Αν το προσφυγικό ήταν πρόβλημα θα είχε λύση*. Αθήνα: Πόλις.

Youngblood, S. (2017). *Peace Journalism Principles and Practices: Responsibly Reporting Conflicts, Reconciliation and Solutions*. New York: Routledge.

Zaragoza-Cristiani, J. (2015). *Analysing the Causes of the Refugee Crisis and the Key Role of Turkey: Why Now and Why so Many?* [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2704901 [Προσπελάστηκε στις 10 Οκτωβρίου 2020].

Πηγές άρθρων ανάλυσης

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015a. *Συνεχίζεται η αποτυχημένη στρατηγική της Ε.Ε. για τους πρόσφυγες*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, Σεπτέμβριος 24. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/41999_synehizetai-i-apotyhimeni-stratigiki-tis-ee-gia-toys-prosfyges [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015b. *Αγώνας δρόμου για χώρους υποδοχής και χρηματοδότηση*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 12 Αυγούστου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/36869_agonas-dromoy-gia-horoys-ypodohis-kai-hrimatodotisi [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015c. *Αθλιες οι συνθήκες διαβίωσης μεταναστών στα νησιά*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 21 Ιουλίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/34600_athlies-oi-synthikes-diabiosis-metanaston-sta-nisia [Προσπελάστηκε 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015d. *«Κίνδυνος μολύνσεων» των... εγκεφάλων στη Μυτιλήνη*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 3 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/39219_kindynos-molynseon-ton-egkefalon-sti-mytilini [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015e. *Μια μεγάλη... Αγκαλιά αλληλεγγύης*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 3 Ιουνίου 2015. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/28816_mia-megali-agkalia-allileggyis [Προσπελάστηκε 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015f. *Αντι-συγκέντρωση αλληλεγγύης στους πρόσφυγες*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 9 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/39916_anti-sygentrosi-allileggyis-stoys-prosfyges [Προσπελάστηκε 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015g. *Λέσβος: σύρραξη-προσφύγων*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 18 Ιουνίου 2015. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/30721_lesbos-syrraxi-prosfygon [Προσπελάστηκε 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015h. *Αποσυμφόρηση στο «κλουβί με τις οχίες»*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 9 Σεπτεμβρίου 2015. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/39934_aposymforisi-sto-kloybi-me-tis-ohies [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015i. *Λέσβος: Οι «λεχρίτες» υποδέχτηκαν τους «πατριώτες»*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 10 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/40079_lesbos-oi-lehrites-ypodehtikan-toys-patriotes [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015j. *Κάτι τρέχει στη Μυτιλήνη*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 19 Ιουνίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/30860_kati-trehei-sti-mytilini [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015k. *Υπό αναχώρηση στη Λέσβο*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 31 Αυγούστου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/38806_ypo-anahorisi-sti-lesbo [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2015].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015l. *Δύο ακόμη πρόσφυγες νεκροί στη Μυτιλήνη...* Η Εφημερίδα των Συντακτών, 26 Αυγούστου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/38295_dyo-akomi-prosfyges-nekroi-sti-mytilini [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015m. *Άνθρωποι σκουπίδια και σάκοι του μποξ.* Η Εφημερίδα των Συντακτών, 7 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/39669_anthropoi-skoypidia-kai-sakoi-toy-mpox [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2015n. «*Refugees Welcome*»: *Ένα διαφορετικό πανό στη Μυτιλήνη.* Η Εφημερίδα των Συντακτών, 23 Αυγούστου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/37887_refugees-welcome-ena-diaforetiko-pano-sti-mytilini [Προσπελάστηκε στις 10 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2016a. «*Άνοιξε ο δρόμος για τη μετεγκατάσταση στην Ευρώπη.*» Η Εφημερίδα των Συντακτών, 26 Μαρτίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/63557_anoixe-o-dromos-gia-metegkatastasi-stin-eyropi [Προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2016b. *Για ποια δικαιώματα μιλάτε;* Η Εφημερίδα των Συντακτών, 21 Μαρτίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/62883_gia-poia-dikaiomata-milate [Προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2016c. *Καταγγελίες από τη Διεθνή Αμνηστία.* Η Εφημερίδα των Συντακτών, 24 Μαρτίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/63625_kataggelies-apo-ti-diethni-amnistia [Προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2019a. *Τραγωδία με νεκρούς από την πυρκαγιά στη Μόρια*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 29 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/212736_tragodia-me-nekroys-apo-tin-pyrkagia-sti-moria [Προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2019b. *Αντιμεταναστευτική πολιτική με «άρωμα» ακροδεξιάς*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 1 Οκτωβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/politiki/213059_antimetanasteytiki-politiki-me-aroma-akrodexias [Προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2019c. *Αθλιες συνθήκες στη Μόρια, περισσεύει η αλληλεγγύη στη Λέσβο*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 5 Οκτωβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/213523_athlies-synthikes-sti-moria-perisseyei-i-allileggyi-sti-lesbo [Προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2019d. *Συμπυχθείτε, αλλιώς φύγετε...* Η Εφημερίδα των Συντακτών, 30 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/212800_symptyhtheite-allios-fygete [Προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2020a. *Ο Μητσοτάκης κουνάει το δάχτυλο στους πρόσφυγες μετά τη Μόρια*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 9 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/259060_o-mitsotakis-koynaiei-dahtylo-stoys-prosfyges-meta-ti-moria [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2020b. *Πύρινη κόλαση στο ΚΥΤ της Μόριας - Εκκενώθηκε ο καταυλισμός*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 9 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/258965_pyrimi-kolasi-sto-kyt-tis-morias-ekkenothike-o-kataylismos [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2020c. *Ξεχειλίζει η απελπισία των προσφύγων στη Μόρια*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 12 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/259434_xeheilizei-i-apelpisia-ton-prosfygon-sti-moria [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2020d. *Πορεία αλληλεγγύης στους πρόσφυγες της Μόριας στο Βερολίνο*. Η Εφημερίδα των Συντακτών, 9 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.efsyn.gr/kosmos/eyropi/259126_poreia-allileggyis-stoys-prosfyges-tis-morias-sto-berolino [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015a. *Ανεπάρκεια στο μεταναστευτικό*. Η Καθημερινή, 8 Αυγούστου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/opinion/826667/aneparkeia-sto-metanasteytiko/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015b. *4.000 μετανάστες σε ένα τριήμερο*. Η Καθημερινή, 9 Ιουνίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/818511/4-000-metanastes-se-ena-triimero/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015c. *Χίλιοι πρόσφυγες την ημέρα*. Η Καθημερινή, 26 Ιουλίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/825106/chilioi-prosfyges-tin-imera/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015d. *Έκκληση από τη Μυτιλήνη για τη μεταναστευτική ροή*. Η Καθημερινή, 11 Ιουνίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/818786/ekklisi-apo-ti-mytilini-gia-ti-metanasteytiki-roi/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015e. *«Πατριώτες» κατά «αλληλέγγυων»*. Η Καθημερινή, 13 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/830747/patriotes-kata-allileggyon/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015f. *Χάος στη Μυτιλήνη, περισσότεροι από 10.000 οι μετανάστες*. Η Καθημερινή, 3 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/829447/chaos-sti-mytilini-perissoteroi-apo-10-000-oi-metanastes/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015g. *Χάος στα νησιά με τους μετανάστες*. Η Καθημερινή, 11 Αυγούστου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/826827/chaos-sta-nisia-me-toys-metanastes/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015h. *Φόβοι για κρούσματα λοιμωδών νοσημάτων*. Η Καθημερινή, 6 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/829833/fovoi-gia-kroysmata-loimodon-nosimaton/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015i. *Δεκάδες αγνοούμενοι στο Αιγαίο*. Η Καθημερινή, 21 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/831567/dekades-agnooymenoi-sto-aigaiio/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2015j. *Νέα τραγωδία με νεκρούς πρόσφυγες στα ανοιχτά της Μυτιλήνης*. Η Καθημερινή, 30 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/832948/nea-tragodia-me-nekroys-prosfyges-sta-anoichta-tis-mytilinis/> [Προσπελάστηκε στις 11 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2016a. *Η Αθήνα συναινεί σιωπηρά σε άτυπο κλείσιμο συνόρων*. Η Καθημερινή, 8 Μαρτίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/politics/852283/i-athina-synainei-siopira-se-atypo-kleisimo-synoron/> [Προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2016b. *Τουσκ προς μετανάστες: Μην έρχεστε στην Ελλάδα!*. Η Καθημερινή, 8 Μαρτίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/politics/851743/toysk-pros-metanastes-min-ercheste-stin-ellada/> [Προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2016c. *Οι παγίδες μιας δυσεφάρμοστης συμφωνίας*. Η Καθημερινή, 20 Μαρτίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/politics/853728/oi-pagides-mias-dysefarmostis-symfonias/> [Προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2016d. *Η Ουάσιγκτον χαιρετίζει την ευρωτουρκική συμφωνία για το προσφυγικό*. Η Καθημερινή, 20 Μαρτίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/world/853567/i-oyasigkton-chairetizei-tin-eyrotoyorkiki-symfonia-gia-to-prosfygiko/> [Προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2016e. *Αλ.Τσίπρας: Κλειδί ο ρόλος της Άγκυρας*. Η Καθημερινή, 19 Μαρτίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση

<https://www.kathimerini.gr/politics/853550/al-tsipras-kleidi-o-rolos-tis-agkyras/>

[Προσπελάστηκε στις 12 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2019a. *Προσφυγικό: Προβληματισμός στο υπουργικό συμβούλιο*. Η Καθημερινή, 1 Οκτωβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/politics/1045105/prosfygiko-provlimatismos-sto-yπουργiko-symvolyio/> [Προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2019b. *Μεγάλη φωτιά στον καταυλισμό της Μόριας – Τουλάχιστον ένας νεκρός*. Η Καθημερινή, 29 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/1044944/megali-fotia-ston-kataylismo-tis-morias-toylachiston-enas-nekros-vinteo-fotografies/> [Προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2019c. *Κομισιόν: Τραγικό γεγονός ο θάνατος της γυναίκας στη Μόρια-Μη βιώσιμες οι συνθήκες*. Η Καθημερινή, 30 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/politics/1044993/komision-tragiko-gegonos-o-thanatos-tis-gynaikas-sti-moria-mi-viosimes-oi-synthikes/> [Προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2019d. *Καθιστική διαμαρτυρία γυναικών με τα παιδιά τους στη Μόρια*. Η Καθημερινή, 30 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/1045029/kathistiki-diamartyria-gynaikon-me-ta-paidia-toys-sti-moria-fotografies/> [Προσπελάστηκε στις 13 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020a. *Νέα υπηρεσία για αστυνόμευση του ΚΥΤ*. Η Καθημερινή, 15 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/561079123/nea-ypiresia-gia-astynomeysi-toy-kyt/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020b. *Αστυνομικές υπηρεσίες σε πέντε δομές*. Η Καθημερινή, 23 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/561089239/astynomikes-ypiresies-se-pente-domes/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020c. *Μόρια: Έτοιμο να βοηθήσει άμεσα δηλώνει το Βερολίνο*. Η Καθημερινή, 9 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/561072421/moria-etoimo-na-voithisei-amesa-dilonei-to-verolino/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020d. *Μόρια: Κάτοικοι εμποδίζουν τον καθαρισμό του καμένου ΚΥΤ*. Η Καθημερινή, 10 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/561073135/moria-katoikoi-empodizoynton-katharismo-toy-kamenoy-kyt/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020e. *Μπλόκο των κατοίκων στον δρόμο που οδηγεί στο ΚΥΤ στη Μόρια*. Η Καθημερινή, 10 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/561073060/mploko-ton-katoikon-ston-dromo-poy-odigei-sto-kyt-sti-moria/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020f. *Στις φλόγες το ΚΥΤ της Μόριας – Διμοιρίες των ΜΑΤ μεταβαίνουν στη Λέσβο*. Η Καθημερινή, 9 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/561071083/megali-fotia-ston-kataylismo-tis-morias-ekkenothike-i-domi/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020g. *Ν. Μηταράκης για Μόρια: Αγνοούνται όλοι οι πρόσφυγες με κορωνοϊό – Χάθηκαν και οι 8 που είχαν εντοπιστεί*. Η Καθημερινή, 19 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/561074086/n-mitarakis-gia-moria-agnooyntai-oloi-oi-prosfyges-me-koronoio-chathikan-kai-oi-8-poy-eichan-entopistei/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020h. *Γαλλία και Γερμανία θα φιλοξενήσουν 400 προσφυγόπουλα από τη Μόρια*. Η Καθημερινή, 10 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/world/561073990/gallia-kai-germania-tha-filoxenisoy-n-400-prosfygoroyla-apo-ti-moria/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020i. *Τώρα καιγόμαστε, τι θα κάνουμε, πού θα πάμε;*. Η Καθημερινή, 10 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/society/561072628/tora-kaigomaste-ti-tha-kanoy-me-poy-tha-pame/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

Η Καθημερινή. 2020j. *Διαδηλώσεις για τη Μόρια σε δεκάδες γερμανικές πόλεις*. Η Καθημερινή, 10 Σεπτεμβρίου. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.kathimerini.gr/world/561072862/diadiLOSEIS-gia-ti-moria-se-dekades-germanikes-poleis/> [Προσπελάστηκε στις 14 Ιουλίου 2021].

